

SUSEDSTVO V ČASE PRELOMOVÝCH ZMIEN

*Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov
v rokoch 1943 – 1948*

**Matej ANDRÁŠ • Dušan SEGEŠ
a kolektív**

SUSEDSTVO V ČASE PRELOMOVÝCH ZMIEN

*Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov
v rokoch 1943 – 1948*

Matej ANDRÁŠ, Dušan SEGEŠ a kolektív

SUSEDSTVO V ČASE PRELOMOVÝCH ZMIEN

Vybrané aspekty československo-pol'ských vzťahov v rokoch 1943 – 1948

© Matej ANDRÁŠ, Dušan SEGEŠ a kolektív

Grafická úprava: Jozef Hupka
Technická úprava: Jozef Hupka

© HISTORICKÝ ÚSTAV SAV

© AUTORI

JUDr. Matej Andráš
PhDr. František Cséfalvay, CSc.
PhDr. Slavomír Michálek, DrSc.
Mgr. Dušan Segeš, M.A. PhD.
PhDr. Jan Štaigl, CSc.

RECENZENTI

PhDr. Miroslav Londák, CSc.
PhDr. Igor Baka, PhD.

Vydal Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s.r.o.

Príspevky Slavomíra Michálka a Dušana Segeša boli vypracované v rámci Centra excelentnosti výskumu kľúčových otázok moderných dejín Slovenska (CEVKOMDS), ktorého riešiteľom je Historický ústav SAV. Ich štúdie sú výsledkom grantovej úlohy VEGA Historického ústavu SAV č. 2/4187/24 s názvom Európske a svetové veľmoci, Československo a Slovensko v 20. storočí. Ich vzájomné ideologické, politické a hospodárske vzťahy.

Všetky práva vyhradené. Žiadnu časť tejto publikácie nemožno reprodukovat', kopírovať, uchovávať či prenášať prostredníctvom nijakých médií – elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných – bez predchádzajúceho písomného súhlasu autorov a Historického ústavu SAV.

Bratislava 2009
ISBN: 978-80-89396-03-0

SUSEDSTVO V ČASE PRELOMOVÝCH ZMIEN

*Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov
v rokoch 1943 – 1948*

Matej ANDRÁŠ, Dušan SEGEŠ a kolektív

OBSAH

Úvod

(Dušan Segeš, Matej Andráš)

- 7 -

„Derniéra“ diplomatických vzťahov medzi československou a poľskou exilovou vládou

Dušan Segeš

- 11 -

Pozícia Československa v strednej Európe na konci druhej svetovej vojny a tesne po nej

Slavomír Michálek

- 29 -

Partizánske hnutie na slovenskej strane slovensko-poľského pohraničia v roku 1944

František Cséfalvay

- 43 -

Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945 – 1948

Matej Andráš

- 53 -

**Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach
Oravy a Spiša v období 1945 – 1947**

Jan Štaigl

- 73 -

Obrazová príloha

- 100 -

Použitá literatúra

- 103 -

Zoznam skratiek

- 111 -

O autoroch

- 115 -

Summary

- 119 -

Menný register

- 123 -

ÚVOD

Vzťahy a analógie – historické, spoločenské a kultúrne – medzi Slovenskom a Poľskom v minulosti boli intenzívne a premietali sa do rôznych sfér nášho života, kde sú dodnes imanentné. Slovensko-poľské vzťahy v 20. storočí boli a do istej miery ešte stále sú v tieni poľsko-českých relácií. Možno dokonca konštatovať, že značná časť poľskej spoločnosti vnímala Československo predovšetkým ako český štát a touto optikou nazerala aj na Slovensko a Slovákov. S podobným javom, aj keď v menšej miere, sa možno stretnúť aj v poľskej historiografickej produkcii venovanej poľsko-československým vzťahom. Napokon, ani hlavný prúd českej historiografie v rámci výskumu československo-poľských vzťahov v novodobej ére neprejavoval väčší záujem o slovenský aspekt. Tieto skutočnosti v podstatnej miere vyplývajú zo štátoprávneho modelu československého štátu (medzivojnovnej i povojnovnej Československej republiky a ČSSR), ale svoju úlohu tu zohráva aj spomínaná zjednodušená poľská perspektíva. V historiografii sa to prejavuje v počte odborných prác reflektujúcich slovensko-poľské vzťahy v tomto období. V konečnom dôsledku sa to odzrkadľuje aj v stupni poznania slovensko-poľských vzťahov v nedávnej minulosti a v stupni vzájomného poznania týchto dejinných etáp v oboch štátoch – na Slovensku i v Poľsku.

Napraviť, či presnejšie doplniť tento zjednodušený a o slovenskú dimenziu ochudobnený obraz je predovšetkým úlohou historikov a bádateľov zo Slovenska. Prezentovaná publikácia má ambíciu poukázať na niektoré špecifické otázky slovensko-poľských vzťahov v 40. rokoch 20. storočia. Autori príspevkov mapujú cich obdobie od záverečnej fázy druhej svetovej vojny až do roku 1948 síce vychádzajú z československého kontextu, ale primárnu pozornosť venujú slovenským aspektom a slovensko-poľským témam. Reflektujú v nich niekoľko rovín: česko-slovensko-poľské politické vzťahy v londýnskom exile v záverečnej etape druhej svetovej vojny, medzinárodnopolitickú rovinu a prístup veľmocí k Československu a Poľsku, bilaterálne vzťahy medzi obidvoma krajinami bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny a v neposlednom rade situáciu v československo-poľskom, resp. v slovensko-poľskom pohraničí.

Dušan Segeš sa v svojom príspevku zaoberá záverečnou fázou diplomatických vzťahov medzi československou a poľskou exilovou vládou v Londýne, ktoré v januári 1945 ukončilo uznanie Poľského výboru národného oslobodenia Československom. Slavomír Michálek objasňuje širší kontext československej zahra-

ničnej politiky v období 1945 – 1947 a zamýšľa sa nad možnosťami jej smerovania a orientácie v podmienkach vtedajšej medzinárodno politickej reality. František Cséfalvay mapuje činnosť domáceho odboja a partizánskych skupín v slovensko-poľskom pohraničí v roku 1944 s hlavným akcentom na dianie na slovenskej strane, pričom objasňuje ich jednotlivé bojové akcie. Jan Štaigl približuje vývoj bezpečnostnej situácie v slovensko-poľskom pohraničí v rokoch 1945 – 1947, a to jednak na území inkorporovanom do Poľska a jednak na slovenskej strane československo-poľskej hranice. Matej Andráš venuje pozornosť niektorým aspektom československo-poľských politických vzťahov v období 1945 – 1948, ktorých je ako vtedajší pracovník československého Ministerstva zahraničných vecí priamym aktérom a pamätníkom. Zvláštnu pozornosť venuje jednak územným zmenám na slovensko-poľskej hranici od medzivojnového obdobia po 40. roky 20. storočia a jednak postaveniu Slovákov-obyvateľov hornej Oravy a severného Spiša žijúcich v Poľsku po druhej svetovej vojne.

Nazdávame sa, že kontroverznosť mnohých historických tém a udalostí československo-poľských, resp. slovensko-poľských vzťahov spočíva aj v ich slabom poznaní. Najlepším spôsobom, ako ich odtabuizovať, očistiť od ideologických nánosov z minulých čias a odmytologizovať je sprístupňovať nové archívne dokumenty a dopĺňať nimi výsledky doterajšieho výskumu problematiky v podobe vedeckých či iných prác. V prezentovanej publikácii sa dotýkame aj citlivých tém, ktoré k (česko-)slovensko-poľským vzťahom v období bezprostredne po druhej svetovej vojne neoddeliteľne patria, ako napr. k pôsobeniu Józefa Kuraša "Ognia" v poľsko-slovenskom pohraničí. "Ognia" bezpochyby možno označiť za kontroverznú postavu. Uvedomujeme si, že "Ogień" je predovšetkým (nie však výhradne) témou pre poľskú historiografiu, zároveň však vychádzame z presvedčenia, že slovo v tejto diskusii patrí aj slovenským historikom a bádateľom. Napokon, vyplýva to už zo samotnej pôsobnosti i činov "Ognia" a jeho skupiny. Naším cieľom je prispieť do diskusie o tejto postave a témach, ktoré s ňou súvisia, novými poznatkami a pramenným materiálom z archívov v Slovenskej republike a Českej republike.

Tak ako každá iná vedecká publikácia, aj táto má svoje limity. Jej autori už aj vzhľadom na rozsah príspevkov nepovažovali za svoju úlohu obsiahnuť všetky aspekty slovensko-poľských, resp. československo-poľských vzťahov. Ak prínos

SUSEDSTVO V ČASE PRELOMOVÝCH ZMIEN

tejto publikácie bude spočívať v tom, že načrtne nové (česko-)slovensko-poľské historické témy a oživí vedeckú diskusiu, prípadne ak bude podnetom k ich ďalšiemu výskumu, splní svoj cieľ.

Dušan Segeš, Matej Andráš
Bratislava, august 2009

„DERNIÉRA“ DIPLOMATICKÝCH VZŤAHOV MEDZI ČESKOSLOVENSKOU A POĽSKOU EXILOVOU VLÁDOU

Dušan SEGEŠ

Československo-poľské politické vzťahy v exile za druhej svetovej vojny zaznamenali v tomto pomerne krátkom, no na udalosti a dejovú dynamiku veľmi bohatom období niekoľko vývojových fáz rozdielnej kvality a úrovne. Táto skutočnosť nachádza odzrkadlenie aj v historickom výskume problematiky politických či vojenských aspektov československo-poľských vzťahov v rokoch 1939 – 1945, ktorého výsledky kvantitou ani kvalitou v ničom nezaostávajú za odbornou produkciou mapujúcou vzťahy medzi Československom a Poľskom v medzivojnovom dvadsaťročí.¹

V záujme zjednodušenia, ktoré je nevyhnutné jednak vzhľadom na bohatú historio-graphickú tvorbu a jednak vzhľadom na rozsah vymedzený pre tento príspevok, sa v tejto súvislosti dajú rozlíšiť dva hlavné faktory, ktoré v rozhodujúcej miere determinovali československo-poľské, resp. česko-slovensko-poľské vzťahy: na jednej strane to boli priame, bezprostredné vzťahy medzi najvyššími politickými reprezentáciami Československa a Poľska a ich predstaviteľmi, na druhej strane zasa postoje spojeneckých veľmocí k nim. Medzi obidvoma faktormi existovala úzka korelácia. Podstatnú úlohu v bilaterálnych vzťahoch zohralo medzinárodnoprávne postavenie politických repre-

1 K československo-poľským vzťahom v rokoch 1918 – 1939 pozri napríklad KOZEŇSKI, J.: Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej 1932 – 1938. Poznań : Instytut Zachodni, 1964; DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939. Bratislava : Veda, 1991; BATOWSKI, H.: Stosunki polsko-czeskie, polsko-czechosłowackie i polsko-czesko-słowackie, 1918 – 1939. Uwagi metodologiczne i kierunki w literaturze historycznej. In: Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918 – 1945, red. Ewa Orlof. Rzeszów : Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, 1992, s. 9-17; KAMIŃSKI, M. K.: Konflikt polsko-czeski 1918 – 1921. Warszawa : IH PAN, Neriton, 2001; DESZCZYŃSKI, M. P.: Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938 – 1939. Warszawa : Neriton, 2003. Różnym aspektem a obdobiam československo-poľských vzťahov v období rokov 1918 – 1939 venovali pozornosť o. i. M. K. Kamiński, J. Tomaszewski, S. Pilarski, A. Essen, M. Pułaski, S. Nowinowski, L. Deák, E. Orlof, A. Bartlová, E. Kazmerová, A. Štefániková, J. Dejmek, R. Žáček, J. Gebhart, D. Dąbrowski, M. Gniazdowski a ďalší. Z monografií venovaných československo-poľským vzťahom za 2. svetovej vojny pozri KISIELEWSKI, T.: Federacja środkowoeuropejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939 – 1943. Warszawa : Ludowa Współdzielnia Wydawnicza, 1991; NĚMEČEK, J.: Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939 – 1945. Praha : Academia, 2003; KAMIŃSKI, M. K.: Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939 – 1943. Warszawa : Neriton, 2005; FRIEDL, J.: Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády (*Polskie Siły Zbrojne*) za druhé světové války. Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 2005.

zentácií obidvoch krajín: v počiatkovej fáze 2. svetovej vojny a česko-slovensko-poľských politických vzťahov v emigrácii mala poľská exilová vláda vedená generálom Władysławom Eugeniuszom Sikorským nespornú výhodu v porovnaní s Československým národným výborom (respektíve s Česko-Slovenskou národnou radou), ktoré predstavovali zatiaľ len akýsi medzistupeň vývoja na ceste k vzniku exilovej vlády. Tento rozdiel v rangu medzi obidvoma orgánmi (výbor verzus vláda) sa pochopiteľne premietol do ich vzájomných kontaktov a mal vplyv na ich kvalitu. Pozícia československej strany sa zlepšila po uznaní dočasnej československej vlády Veľkou Britániou (a krátko po nej aj Poľskom), ktorá sa napokon po uznaní britskou, sovietskou a americkou vládou za vrcholný politický orgán Československa v exile bez prívlastku „dočasná“ stala plnohodnotným a rovnocenným (ak berieme do úvahy jej medzinárodnoprávny status) politickým partnerom vlád spojeneckých štátov. V záverečnej fáze vojnového konfliktu si svoju pozíciu posilnila podpisom (nie vždy šťastných a výhodných) medzištátnych zmlúv a dohôd, takže nijaký podstatný faktor nespochybňoval návrat Edvarda Beneša v úlohe prezidenta a československej exilovej vlády do oslobodeného Československa, s ktorého obnovou všetci Spojenci súhlasili. Otázka teda neznela tak, či bude Československo obnovené, ale v akej podobe a v akých hraniciach bude obnovené. Rovnako si takmer nikto nekládol otázku, či sa „londýnska“ československá vláda vráti do vlasti v úlohe najvyššieho orgánu výkonnej moci, ale skôr aké bude mať personálne zloženie. Sovietsky zväz a československí komunisti z Moskvy dali zakrátko veľmi jasnú odpoveď na obidve otázky.

Poľská exilová vláda prechádzala opačným vývojom: s jej diplomatickým uznaním či akceptabilitou v hosťovskej krajine (Francúzsko), vo Veľkej Británii a neskôr v spojeneckom tábore neboli nijaké zásadné problémy rovnako ako s právnou kontinuitou Poľska, ktorú stelesňovala. Komplikácie sa pre ňu začali po napadnutí Sovietskeho zväzu nacistickým Nemeckom. V dôsledku tejto udalosti sa ZSSR ocitol v spojeneckom tábore, a to nastolilo potrebu usporiadať okrem iného aj poľsko-sovietske vzťahy. Poľská vláda tak čelila zložitej a nesmierne ťažkej výzve – pod tlakom okolností musela takpovediac podať ruku jednému z vojenských protivníkov a agresorov zo septembra 1939, ktorý sa nemalou mierou pričínil o porážku Poľska a následne okupoval (resp. inkorporoval) jeho územie. S tým súviseli nielen psychologické otázky (ako sa zmieriť s nepriateľom, s ktorým poľské jednotky ešte pred poldruha rokom zvädzali boje?), ale hlavne mnohé právne aspekty (otázka územnej integrity Poľska, štátnej príslušnosti jeho obyvateľov, atď.). Latentné napätie v sovietsko-poľských vzťahoch, ktoré sa všetkými spôsobmi snažili mierniť západní Spojenci, najmä Briti, muselo za existujúcich okolností a v kontexte Stalinovej stratégie v poľskej otázke nevyhnutne vyvrcholiť diplomatickou roztržkou z roku 1943. Jej obeťou bola poľská exilová vláda, a v ďalšej perspektíve slobodné a demokratické Poľsko. Vláda, ktorú po tragickej smrti

premiéra gen. Władysława E. Sikorského viedol Stanisław Mikołajczyk, stratila možnosť priamej komunikácie so Sovietskym zväzom, ktorý – ako tomu čoraz výraznejšie nasvedčoval vývoj na východnom fronte – mal vstúpiť na územie Poľska skôr, ako Poľské ozbrojené sily na Západe, resp. anglosaské vojská. Mikołajczykova vláda sa tak dostala do permanentnej defenzívy, Briti ju nútili prijať čoraz väčšie koncesie (niekedy, tak ako v Teheráne, ich Sovietom sľúbili bez toho, aby o nich poľskú vládu čo i len informovali), ktoré nemohla akceptovať, pokiaľ nechcela ohroziť naplnenie svojho prvoradého a hlavného vojnového cieľa – obnoviť nezávislé a demokratické Poľsko v jeho predvojnových hraniciach. Táto diplomatická hra, vedená pod taktovkou Veľkej Británie pritom od začiatku nemala nádej na úspech, pretože Josif Visarionovič Stalin po apríli 1943 neholdal obnoviť oficiálne vzťahy s poľskou exilovou vládou prechodne sídliacou v Londýne napriek niektorým nezáväzným výpovediam, ktoré by tomu mohli nasvedčovať. Po rezignácii Mikołajczyka sa posledným poľským vojnovým premiérom stal Tomasz Arciszewski, predák Poľskej socialistickej strany (PPS), ktorého vládu takmer všetci Spojenci vrátane Československa najprv ignorovali, aby s ňou napokon prerušili diplomatické vzťahy. V dôsledku globálneho vojensko-politického vývoja sa tak ocitla v takej situácii, že v roku 1945, resp. po skončení vojny nemala reálne vyhliadky na to, aby sa v pôvodnom zložení vrátila do oslobodenej vlasti ako vrcholný orgán výkonnej moci. Vzhľadom na skutočnosť, že dôležitým konštitučným prvkom poľskej exilovej vlády T. Arciszewského boli socialisti, treba v tejto súvislosti odmietnuť tézu o tzv. ľavicovej alternatíve riešenia poľskej otázky, ktorú mal stelesňovať nový orgán úradujúci na území Poľska s názvom Poľský výbor národného oslobodenia – PVNO (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego – PKWN).²

Zaujímavým fenoménom poľsko-československých politických vzťahov za 2. svetovej vojny je fakt, že medzi ich počiatkami a záverečnou fázou je jedna podstatná podobnosť či paralela: kým poľská exilová vláda v rokoch 1939 – 1940 udržiavala kontakt s obidvoma konkurenčnými politickými orgánmi reprezentujúcimi Československo v exile – Benešovým Československým národným výborom a Hodžovou Slovenskou, neskôr Česko-Slovenskou národnou radou, československá vláda sa zasa v období 1944 – 1945 popri diplomatických vzťahoch s poľskou exilovou vládou v Londýne nestránila stykov s poľskými komunistami či otvorenými oponentmi poľskej vlády, ktorí pod taktovkou Moskvy zostavili výkonný orgán (PVNO) a postupne preberali moc na území Poľska. Tento jav možno rozvinuť a interpretovať ho aj v súvislosti s podporou politickej opozície k vládnym reprezentáciám Poľska a Československa, ktorú opozičným zoskupeniam na jednej i druhej strane poskytovali obidve vlády. Pokiaľ ide o počínanie poľskej vlády, historici (zväčša českí) venovali pomerne roz-

2 MATERSKI, W.: *Dyplomacja Polski „lubelskiej“ lipiec 1944 – marzec 1947*. Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza Rytm, 2007, s. 11.

siahlu pozornosť finančnej podpore, ktorú udeľovala predstaviteľom slovenskej a českej opozície proti E. Benešovi a československej exilovej vláde, respektíve pomoci poľských vládnych orgánov v udržiavaní spojenia medzi slovenskými politikmi.³

To však je len jedna strana mince. Nazdávam sa, že v tomto kontexte by sa nemal obchádzať fakt, že ani československé vládne orgány sa voči poľskej exilovej vláde nesprávali vždy džentlmensky a oplácali jej rovnakou mincou tým, že roku 1944, keď udržiavali diplomatické styky s vládou Poľska v exile, neváhali prevziať úlohu sprostredkovateľa medzi poľskými politickými skupinami, konkrétne medzi prosovietskym a komunistickým PVNO a skupinou vedenou Oskarom Langem v Spojených štátoch amerických. Obidve politické zoskupenia cielene pracovali na rozbití autority poľskej vlády pod taktovkou Moskvy (niektorí z nich dokonca na priamy rozkaz Sovietov, pretože boli preukázateľne agentmi sovietskych tajných služieb, ako napr. Bolesław Gebert, Aleksander Hertz)⁴ Treba sa tiež pozastaviť nad úlohou Zdenka Fielingera, československého veľvyslanca v Moskve, a to jednak v globálnom kontexte štátnych záujmov Československa a jednak v súvislosti s jeho diplomatickým *faux pas* z augusta 1944, keď gratuloval k vzniku Poľského výboru národného oslobodenia predsedovi tohto prosovietskeho orgánu Edwardovi Osóbka-Morawskému. Pre Fierlingerov postup, ktorý nebol náhodným diplomatickým „pošmyknutím“, ale priam fackou poľskej vláde, totiž neexistuje paralela v konaní poľskej vlády a jej pomere k slovenskej či českej opozícii. Skutki podpory slovenskej, respektíve českej opozície voči čs. vláde zo strany poľských špičiek totiž nemali za výsledok poškodenie politickej autority československej vlády v jej bilaterálnom vzťahu k jednému zo štátov spojeneckej koalície. V tejto súvislosti je na mieste položiť si otázku, ako by československá vláda reagovala na gratulácie poľských vládnych autorít Petrovi Prídavkovi roku 1944 k vzniku Slovenskej národnej rady, prípadne na verejné vyjadrenie podpory Českej národnej jednoty vedenej gen. Levom Prchalom, ktorá pôsobila od roku 1943. Rovnako nemožno zabúdať ani na čulú spoluprácu v rámci všeslovanského hnutia medzi československými vládnyimi predstaviteľmi s marginálnymi a vskutku pofidérnymi postavami, ktoré pôsobili ako neformálni diplomatickí zástupcovia „lublinských“ Poliakov v Londýne.

Československo-poľské politické vzťahy v rokoch 1939 – 1945 mali niekoľko fáz: zložitú, a miestami chaotickú začiatky (1939 – 1940); veľmi sľubnú úzkej spolu-

3 NĚMEČEK, J.: Od spojenectví k roztržce, c. d., s. 301; KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939 – 1945. Praha : Karolinum 2004, s. 323-368. Najnovšie SEGEŠ, D.: Dvojkríž v siločiarach Bieleho orla. Slovenská otázka v politike poľskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny. Bratislava : Veda 2009, s. 179-193.

4 K tejto problematike pozri ROMMERSTEIN, H.: Patriotci Związku Sowieckiego. Wykorzystywanie amerykańskich komunistów pochodzenia polskiego przez sowieckie służby specjalne. In: *Glaukopis*, č. 4, 2006, s. 69-73.

práce nad federatívnym, resp. konfederatívnym projektom povojnového usporiadania vzájomných vzťahov (1940 až do leta 1942). Prvá vážna kríza v lete 1942 vniesla do bilaterálnych vzťahov napätie a v niektorých chvíľach oživila staré animózie a negatívne stereotypy, ktoré naplno prepukli po rozhodnutí československej strany „pochovať“ už aj tak dožívajúci federačný, resp. konfедераčný plán v máji 1943. Na poľskej strane to vyvolalo hnev a negatívne emócie, ktoré o viac ako polrok neskôr ešte zosilnil podpis československo-sovietskej zmluvy o priateľstve a spolupráci počas návštevy Edvarda Beneša v Moskve v decembri 1943.⁵

Práve rok 1943 a udalosti, ktoré sa vtedy odohrali mali veľký význam pre situáciu poľskej vlády a československo-poľské vzťahy. Sú súčasťou genézy, ktorú v súvislosti s politickými vzťahmi medzi exilovým Československom a Poľskom nemožno obísť. Postavenie poľskej exilovej vlády sa v apríli a máji 1943 začalo zhoršovať. Po tom, ako berlínske rádio 13. apríla 1943 zverejnilo objavenie masového hrobu neďaleko Smolenska s poľskými obeťami povraždenými na Stalinov rozkaz, požiadala poľská vláda Medzinárodný Červený kríž o vyšetrovanie tohto zločinu. ZSSR reagoval nótou z 25. apríla 1943, ktorá oznamovala prerušenie diplomatických stykov s vládou Poľska.⁶ Tento krok Sovietskeho zväzu bol vyústením príprav riešenia poľskej otázky, ktorá sa pripravovala v Moskve na prelome rokov 1942/1943 a v odbornej literatúre za zvykne nepresne označovať ako ľavicová alternatíva.⁷ Stalin v svojich politických kalkuláciách vychádzal z predpokladu, že Červená armáda vstúpi do strednej Európy ako prvá a to ZSSR umožní diktovať podmienky povojnového usporiadania tohto geopolitického priestoru.

5 Bližšie pozri SEGEŠ, D.: Edvard Beneš a sprawa polska w kontekście podpisania układu czechosłowacko-sowieckiego w 1943 r. In: *Dzieje Najnowsze*, roč. 38, 2006, č. 3, s. 17-55.

6 Podrobne ku katyňskému masakru a jeho medzinárodným súvislostiam pozri Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów. Ed. S. Stanisławska. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965, dok. č. 73, s. 345-346; Documents on Polish-Soviet Relations 1939 – 1945, 1. diel, 1939 – 1943 [predslov: Edward Raczynski]. London : Heinemann, 1961, s. 524-525, s. 533-534; *Katyń – dokumenty ludobójstwa: dokumenty i materiały archiwalne przekazane Polsce 14 października 1992 r.* [preklad: MATERSKI, W.], Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 1992; *Katyń: dokumenty zbrodni.* Ed: MATERSKI, W. a iní, 2. diel, Zagłada : marzec – czerwiec 1940, Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 1998; 3. diel, Losy ocalałych : lipiec 1940 – marzec 1943, Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2001.

7 MATERSKI, W.: *Dyplomacja Polski „lubelskiej“*, c. d., s. 11. Používanie tohto pojmu totiž implikuje predstavu, že poľské ľavicové strany netvorili súčasť poľskej vládnej koalície v exile. To nezodpovedá pravde – napr. Poľská socialistická strana bola jednak súčasťou koalície a jednak mala zastúpenie aj v iných poľských štátnych orgánoch v exile, ako napr. Rade Narodowej. Na problematnosť terminu „ľavicová alternatíva“ poukázal napr. Jiří Friedl v recenzii knihy *Materského*. Pozri FRIEDL, J.: *Knih o diplomacii „lublinského“ Polska (Materski Wojciech: Dyplomacja Polski „lubelskiej“*. Lipiec 1944 – marzec 1947). In: *Słowansky přehled*, 2008, roč. XCIV, č. 2, s. 281–287.

Prerušenie sovietsko-poľských diplomatických vzťahov spoločne s tragickou smrťou premiéra W. Sikorského v Gibraltare 4. júla 1943 predstavovali začiatok procesu, keď poľská exilová vláda postupne prestávala byť subjektom medzinárodného práva a stávala sa objektom mocenskej politiky.⁸ Ak berieme do úvahy vývoj vzťahov medzi československou a poľskou exilovou vládou od leta 1942, možno konštatovať, že krach konfedačných rokovaní medzi obidvoma reprezentáciami nebol veľkým prekvapením. Poľsko-československý projekt konfederácie, resp. federácie definitívne skrachoval po tom, ako štátny minister Hubert Ripka v expoé na pôde Štátnej rady 17. mája 1943 ohlásil dočasné pozastavenie rokovaní, a o dva dni neskôr československý kvázi-parlament prijal rezolúciu, ktorá oznamovala prerušenie rokovaní o konfederácii.⁹

Záver roku 1943 a nasledujúci rok 1944 majú mimoriadnu dôležitosť vzhľadom na závažnosť udalostí a prijatých politických rozhodnutí a sú preto medzníkom pre strednú Európu. Pochopiteľne, zmena situácie sa premietla aj do československo-poľských politických vzťahov v emigrácii. Agenda poľskej vlády sa vtedy sústredila na udalosti bytostne dôležité pre Poľsko a jeho budúcnosť. Ak na sklonku roku 1943 bolo postavenie poľskej vlády nezávideniahodné, pod vplyvom udalostí roku 1944 sa jej situácia stávala priam katastrofálna. Poľský premiér Stanisław Mikołajczyk sa vo forme *fait accompli* postupne dozvedal o rozhodnutiach spojeneckých veľmocí, ktoré prijali v poľskej otázke. Počas častých rozhovorov a konzultácií s Winstonom Churchillom, Anthonym Edenom a vedúcimi pracovníkmi britského ministerstva zahraničia (Foreign Office) v druhej polovici roku 1944 poľskí štátnici nepočuli v podstate nič iné, len napomenutia a čoraz nástojčivejšie výzvy, aby prijali Stalinove pravidlá hry. To fakticky znamenalo zriecť sa tretiny územia Poľska a uspokojiť sa s hmlistým prísľubom územných kompenzácií na západe.¹⁰ Nádeje, ktoré Poliáci vkladali do USA, sa nenaplnili. Z niekoľkých rozhovorov s Franklinom D. Rooseveltom a riadiacimi pracovníkmi Štátneho departementu počas návštevy Spojených štátov americ-

8 HULAS, M.: Rząd gen. Władysława Sikorskiego (czerwiec 1940 – lipiec 1943). In: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej. Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego*, 1. diel. Zostavil Z. Błażyński. London : Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, 1994, s. 236. Charakteristiku postupu J. V. Stalina voči poľskej vláde pozri KAMIŃSKI, M. K.: *Zarys polityki zagranicznej Rządu RP na obczyźnie 1939 – 1945*. In: *Władze RP na obczyźnie*, c. d., s. 714; KAMIŃSKI, M. K.: *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski*, c. d., s. 274.

9 *Československo-poľská jednaní o konfederaci 1939 – 1944 (ďalej ČSPJK)*. *Československé diplomatické dokumenty*, 3. diel, I. ŠTOVÍČEK – J. VALENTA (eds.). Praha : Historický ústav armády ČR, 1994, dok. č. 181, s. 491-497, dok. č. 183, s. 499.

10 *Záznamy z rozhovorov medzi predstaviteľmi poľskej a britskej vlády* pozri KAMIŃSKI, M. K. – TEBINKA, J.: *Na najvyššom szczeblu. Spotkania premierów Rzeczypospolitej Polskiej i Wielkiej Brytanii podczas II wojny światowej*. Warszawa : Wydawnictwo LTW, 1999, dok. č. 26-39, s. 180-277.

kých (5. – 16. júna 1944), keď sa začínala invázia amerických vojsk v Normandii (operácia Overlord), si Mikołajczyk okrem prísľubu americkej pôžičky neodnášal nijaké americké záruky.¹¹ Prvého augusta 1944 vypuklo vo Varšave ozbrojené povstanie proti nacistom, ktoré organizovala Armia Krajowa – čiže ozbrojené zložky poľského domáceho odboja, ktorý bol podriadený exilovej vláde. Červená armáda, ktorá vtedy bola na druhom brehu rieky Visly vo varšavskej mestskej časti Praga, sa len trpne prizerala namiesto toho, aby povstalcov pomohla. Stalin neváhal obetovať hlavné mesto Poľska, pretože považoval za výhodnejšie, aby Nemci pacifikovali zložky domáceho odboja podliehajúceho poľskej vláde (v telegrame z 22. augusta 1944 adresovanom W. Churchillovi ich nazval „*hrstkou zločincov*“)¹², ktoré chceli mesto oslobodiť a privítať Červenú armádu v úlohe domáceho „pána“. Poľskí štátnici nemali o zámeroch Sovietov v Poľsku nijaké pochybnosti a správne predpokladali, aký je Stalinov cieľ. Výstižne to vyjadril poľský veľvyslanec vo Washingtone Jan Ciechanowski 28. augusta 1944 v rozhovore so špecialistom na sovietske záležitosti v Štátnom departamente Chalesom E. Bohlenom (na Teheránskej konferencii bol tlmočníkom prezidenta F. D. Roosevelta a po vojne, v rokoch 1953 – 1957, pôsobil ako americký veľvyslanec v Moskve); poľský diplomat bol presvedčený, že „*Stalin sa s Mikołajczykom neustále zahráva*“ a že „*sovietsky postoj k podzemnému hnutiu vo Varšave... je manévrom vypočítavosti s cieľom nechať Nemcov, aby vyhubili čo najviac aktívnych členom odboja.*“ Ciechanowski okrem toho správne predpokladal, že „*Rusi by v Poľsku radi videli vrcholný chaos a občiansku vojnu, ktoré by im umožnili nastoliť režim úplne servilný k Sovietskemu zväzu.*“¹³

Apely poľskej vlády o pomoc západných Spojencov nepriniesli nijakú efektívnu pomoc. Moskovské rozhovory premiéra S. Mikołajczyka s J. V. Stalinom a predstaviteľmi prosovietskeho Poľského výboru národného oslobodenia počas jeho pobytu v ZSSR (od 30. júla do 9. augusta 1944), ktorých témou bola reorganizácia poľskej

11 Korespondence předsedy rady ministrů SSSR s prezidenty USA a ministerskými předsedy Velké Británie za Velké vlastenecké války 1941 – 1945. Praha : Svoboda, Naše vojsko, 1981, dok. č. 203, s. 540-541; Foreign relations of the United States (FRUS), Diplomatic papers, 1944. The British Commonwealth and Europe, Volume III (1944). Washington : Government Printing Office, 1965, s. 1285-1289, telegram C. Hull; HULL, C.: The Memoirs of Cordell Hull. New York : Macmillan, 1948, 2. diel, s. 1441-1442. K interpretácii amerického postoja k poľskej otázke v tomto období pozri LUNDESTAD, G.: The American Non-policy towards Eastern Europe 1943 – 1947. Universalism in an area not of essential interest to the United States. Tromsø – Oslo – Bergen : Universitetsforlaget, 1978, s. 187-192.

12 Korespondence, c. d., dok. č. 323, s. 271.

13 National Archives and Records (NAR), College Park, MD, f. Records of the Department of State relating to internal affairs of Poland, 1916 – 1944, Microcopy 1197, mf. č. 70, s. 750-751, záznam Ch. E. Bohlena z rozhovoru s J. Ciechanowským, 28. 8. 1944.

vlády, sa skončili fiaskom.¹⁴ Nemožnosť kompromisu medzi poľskou vládou, brániacou suverenitu svojej krajiny na jednej a Stalinovými územnými nárokmi spojenými s politickými požiadavkami na druhej strane sa ukázala v plnej nahote aj počas Mikołajczykowej v poradí druhej návštevy Moskvy v októbri 1944, na ktorú ho nahovoril W. Churchill.¹⁵ Po návrate zo ZSSR sa Mikołajczyk pokúšal presvedčiť ministrov vlády, že jedinou šancou na prípadné obnovenie spolupráce Poľska so Sovietskym zväzom je prijatie Stalinom požadovanej Curzonovej línie za východisko vytýčenia poľsko-sovietskej hranice. Úsilie poľského premiéra neprinieslo pozitívny výsledok.

Vtedy sa menila aj kvalita vzťahu poľskej a československej exilovej vlády. Po podpise československo-sovietskej zmluvy z decembra 1943 sa v poľských politických kruhoch v Londýne natrvalo udomácnilo presvedčenie, že Edvard Beneš a československá politická reprezentácia sú lokajmi Moskvy a nesú značnú mieru zodpovednosti za to, že hrozba sovietizácie strednej Európy začínala mať čoraz jasnejšie a pre mnohých priam hrozivé kontúry. To pochopiteľne ovplyvnilo všetky aspekty poľsko-československých relácií – výrazne poklesla intenzita v stretnutiach medzi poľskými a československými štátnikmi a politikmi, a v málo početných rozhovoroch medzi predstaviteľmi oboch štátov je zložitá nájsť prejavy srdečnosti, respektíve otvorenosti, ktorá ich v období 1940 – 1942 často sprevádzala. V diplomatickej sfére možno hovoriť o vzájomnom potieraní sa oboch strán, a síce československých politikov a diplomatov na jednej strane, ktorí v anglosaských kruhoch kliesnili cestu imidžu Sovietskeho zväzu a jeho pohlavárov ako dôveryhodných partnerov, ktorí budú garantovať a rešpektovať suverenitu štátov strednej a juhovýchodnej Európy, a na druhej strane poľských štátnikov, ktorí sa na základe vlastných skúseností pokúšali presvedčiť Britov a Američanov o pravom opaku. Poliaci sa so znechutením pozerali na angažovanie čs. exilových inštitúcií a českých i slovenských činiteľov vo všeslovanskom hnutí, ktorého líniu určovala Moskva, a tiež ich neúspešné pokusy získať pre hnutie významné postavy politického a spoločenského života v Poľsku.¹⁶ Popri zabezpečovaní spojenia medzi skupinou Oskara Langeho a poľskými komunistami, respektíve poslušnými vykonávateľmi politických plánov Moskvy, ktorí sa navonok sna-

14 Korespondence, c. d., dok. č. 306-316, s. 262-267; *Documents on Polish-Soviet Relations 1939 – 1945*, 2. diel, 1943 – 1945 (predslov: Tytus Komarnicki). London – Melbourne – Toronto : Heinemann, 1967, s. 311-322, s. 325-339.

15 Sprawa polska, c. d., s. 586-608.

16 Archiwum Akt Nowych (AAN), Warszawa, fond Akta Instytutu Hoovera (AIH), Ministerstwo Informacji i Dokumentacji, mikrofilm č. 26, s. 376; AAN, f. AIH Poland. Poselstwo Czechoslovakia, mf. č. 17, s. 606-607, hlásenie MON z 17. 3. 1944 č. L.dz. 2447/Wpol/44 o stretnutí Všeslovanského výboru v Londýne dňa 9. 3. 1944. Účasť v Poľskom slovanskom výbore odmietli gen. Lucjan Żeligowski, veliteľ poľských vojsk, ktoré roku 1920 obsadili Viľňus, a gen. Marian Januszajtis. Tamže.

žili vyvolať dojem, že reprezentujú rôzne politické smery, predstavovalo všeslovenské hnutie ďalšiu dôležitú platformu spolupráce prosovietskych Poliakov s československými štátnymi orgánmi a ich pracovníkmi. Vo výkonnom výbore Všeslovenského výboru v Londýne figuroval predseda Štátnej rady Prokop Maxa; k aktívnym členom výboru patrili člen Štátnej rady Josef David a pracovník československého MZV Josef Hejret, špecialista na poľskú problematiku. Poľský slovanský výbor reprezentovali Stefan Wilanowski, delegát PVNO v Londýne a Jan Jagodziński, korešpondent tlačovej agentúry PVNO Polpress založenej v marci 1944 v Moskve.¹⁷

Začiatkom apríla 1944 Edvard Beneš vyhotovil písomný záznam s titulom *Tvrzení Poláků a pravdivá skutečnost*, v ktorom stručne zhrnul a interpretoval vývoj československo-poľských politických vzťahov od začiatku 2. svetovej vojny. Nazdávam sa, že tento zápis je v mnohom príznačný pre štýl politického uvažovania E. Beneša. Začína sa formuláciou: „*Poláci: Beneš jednal s námi o federaci a pak nás zradil* [tak v origináli – D. S.].“¹⁸ Československý prezident s ňou polemizoval, resp. vyvracal ju v argumentácii zhrnutej do niekoľkých bodov, ktorá má príznačný titulok: „*Pravda*“ V bode a) tejto pravdy čítame: „*Beneš úpřimně jednal o confederaci sui generis – až do konce r. 1941.*“ Toto tvrdenie automaticky nasúva otázku: bolo to naozaj tak, že spomínaná úprimnosť v Benešovom prístupe k projektu československo-poľskej konfederácie (resp. v poľskom ponímaní federácii), avizovanom v deklarácii z 11. novembra 1940 a pripravovanom miešanými československo-poľskými výbormi, sa skončila v roku 1941? Pozitívna odpoveď na túto otázku by dávala za pravdu tézu, s ktorou sa možno stretnúť vo viacerých odborných prácach k problematike československej exilovej diplomacie, pôsobeniu E. Beneša a československo-poľským vzťahom za 2. svetovej vojny; v súlade s touto tézou Beneš využíval rokovania a svoj záujem o konfederáciu s Poľskom na manévrovanie v období, ktoré pre neho bolo politicky nepriaznivé.¹⁹ Toto obdobie trvalo od roku 1939 až do plného diplomatického uznania československej vlády Spojencami v roku 1941. Ďalšia časť Benešovej polemic-

17 Bližšie pozri FRIEDL, J. – JIRÁSEK, Z.: Rozpačité spojenectví. Československo-polské vzťahy v letech 1944 – 1949. Praha : Nakladatelství Skřivan, 2008, s. 44-45.

18 Masarykův ústav a Archiv AV ČR (MÚA AV ČR), Masarykův ústav [archivní soubor Ústavu T. G. Masaryka ve správě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR] (bývalý AÚTGM), fond Edvard Beneš II/1, sign. EB L 102, šk. 340, opis Benešovho záznamu z 6. 4. 1944. Dokument je uverejnený v ČSPJK, 4. diel, dok. 208, ref. 1, s. 561-562.

19 BRANDES, D.: Großbritannien und seine osteuropäischen Alliierten 1939 – 1943. Die Regierungen Polens, der Tschechoslowakei und Jugoslawiens im Londoner Exil vom Kriegsausbruch bis zur Konferenz von Teheran. München : Oldenbourg Verlag, 1988 s. 290; KAMIŃSKI, M. K.: Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939 – 1943. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2005, s. 200-201. Porovnaj NĚMEČEK, J.: Od spojenectví k roztržce, c. d., s. 178-179.

kej argumentácie znie: „*Hned od počátku to* [rozumej československo-poľskú konfederáciu – D. S.] *podřídil několika podmínkám – výslovně jako podmínkám* [tak v originále – D. S.].“ Prvou podmienkou mala byť dohoda Poliakov so Sovietmi, druhou dohoda o poľsko-československých hraniciach (najmä sporná otázka Tešínska), treťou podmienkou schválenie konfederáčnej dohody v Československu i Poľsku po skončení vojny a štvrtou podmienkou mala byť československá neutralita v sovietsko-poľskom spore. V bode d) argumentácie Beneš tvrdil: „*Návrh na dohodu bez ohledu na Rusko* [Beneš – D. S.] *výslovně odmítl (za přítomnosti Sikorského, Raczyńskiego a Masaryka) Sikorski souhlasil, abychom o tom jednali se Sov. Ruskem. – To pak řeklo – nikoli.*“ Toto konštatovanie je zjednodušujúce a zavádzajúce, pretože Beneš v ňom okrem iného „elegantne“ vynechal svoje vyjadrenia, ktoré predchádzali ním spomínané stretnutie s poľským premiérom z 20. mája 1942.²⁰ Edvard Beneš totiž pri zložitom balansovaní medzi Poľskom a Sovietskym zväzom vysielal Poliakom aj dvojzmyselné signály, pričom jeho výpovede boli neraz v rozpore s konaním. Napríklad v rozhovore Adamom Tarnowským, poľským vyslancom pri československej vláde, ktorý sa uskutočnil začiatkom marca 1942, Beneš kategoricky tvrdil, že „*poľsko-československú konfederáciu považuje za poľsko-československú vnútornú záležitosť, do ktorej sovietska vláda nemá právo zasahovať.*“²¹ Je síce pravda, že súčasne upozorňoval, že poľsko-sovietske vzťahy musia byť bezkonfliktné, ale – ako to vyplýva zo zápisu poľského vyslanca – opakovane tvrdil, že „*nikdy nebude súhlasiť s tým, aby Rusko zasahovalo do vnútorných otázok poľsko-československej konfederácie, t. j. do otázok existencie, formy, rozsahu atď.*“²² Beneš okrem toho prízvukoval, že ako rozhodný prívrženec spolupráce medzi Poľskom a Československom urobí „*všetko, aby vznikla konfederácia obidvoch (!) národov a že by považoval za veľké zlo pre obidva (!) národy, keby tento zväz nevznikol.*“²³ Neraz sa v podobných prípadoch zvykne namietat, že autor písomného záznamu z rozhovoru sa mohol dopustiť chyby, napríklad tým, že nedostatočne rozumel výpovediam svojho interlokútora, resp. nesprávne ich interpretoval. V tomto prípade je podobná možnosť vylúčená – aj Beneš si totiž z rozhovoru s Tarnowským vyhotovil zápis, ktorý hovorí jasnou rečou: „*Československo – písal*

20 Bližšie pozri LUKEŠ, I.: Stalin and Beneš at the End of September 1938: New Evidence from the Prague Archives. *Slavic Review*, 1993, Vol. 52, č. 1, s. 28; ČSPJVK, 2. diel, dok. č. 108, s. 288-295.

21 AAN f. AIH, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (ďalej MSZ), mf č. 60, s. 400-401, záznam A. Tarnowského z rozhovoru s E. Benešom z 3. 3. 1942, napísaný 5. 3. 1942. Porovnaj: HULAS, M.: Rząd gen. Władysława Sikorskiego (czerwiec 1940 – lipiec 1943). In: *Materiały do dziejów*, c. d., s. 202.

22 AAN, f. AIH, MSZ, mf. č. 60, s. 401.

23 Tamže.

Beneš – *se neptalo a neptá nikoho, zda-li takový náš spolek přijímá nebo nepřijímá, zda-li jej schvaluje či neschvaluje. Je to výlučně jeho věc.*“ Beneš súčasne poznamenal, že Sovietsky zväz musí byť o tejto iniciatíve informovaný, avšak to neznamenalo, že ho vlády ČSR a Poľska mali žiadať o súhlas.²⁴

Aj ďalšia časť Benešovho záznamu z apríla 1944 obsahuje problematické pasáže. Týka sa to najmä oficiálnych návrhov na poľsko-československú spojeneckú zmluvu, ktorú Poliaci navrhovali ako náhradné riešenie za spoločnú konfederáciu. V Benešovom zápise sa uvádza: „*Racz[yńského]. návrh, že pošle text [spojeneckej zmluvy – D. S.] – Přijato, ale že budou zpraveni Rusové.*“ Aká bol reakcia na tento návrh? K tomu Beneš: „*Odpověď na text jsme nedali, ale má řeč v Státní radě pro alianci rusko-polsko-českoslov[enskou]. byla odpovědí.*“²⁵ Nad týmto tvrdením sa možno jedine pousmiať: prejav na neverejnom zasadnutí československého exilového kvázi-parlamentu predsa nemožno považovať za oficiálne stanovisko, resp. odpoveď československej vlády a Edvarda Beneša k natoľko dôležitej záležitosti ako návrh spojeneckej zmluvy. Vzniká dojem, že v prípade záznamu, ktorý som podrobne priblížil, Beneš autosugesciou potláča do úzadia (resp. celkom vynecháva) fakty, ktoré sa do jeho *ex post* formulovaných myšlienkových konštrukcií nehodia, prípadne im protirečia. Týmto postupom Beneš vytvára novú, virtuálnu realitu, ktorá sa silou autosugescie pre neho stáva „pravdou“.

Politická realita v roku 1944 vyzerala tak, že projekt československo-poľskej konfederácie bol mŕtvou myšlienkou, ktorá zapadla prachom. Ani podpis československo-poľskej spojeneckej zmluvy, resp. pristúpenie Poľska k československo-sovietskej zmluve o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci 12. decembra 1943 sa v krátkej časovej perspektíve nezdali byť uskutočniteľné. Dominantnými prvkami vzájomných vzťahov medzi poľskou a československou exilovou politickou reprezentáciou boli chlad a nedôvera, ktoré sa premietli aj do citlivej oblasti spravodajských služieb. V tejto oblasti obidva štáty *de facto* prestali spolupracovať, pričom v československých spravodajských kruhoch nechýbalo presvedčenie, že Poliaci považujú československé úrady za sovietsku agentúru a toto podozrenie rozšírili aj na čs. vojenskú rozvedku.²⁶ Medzi poľskými a československými spravodajcami sa od jari 1944 rozpútala akási tichá vojna.²⁷ Za týchto podmienok bol definitívny rozchod vrcholných politických reprezentácií Poľska a Československa len otázkou času. Tento proces výraznou mierou urýchlila československá vláda, resp. E. Beneš tým, že tolero-

24 ČSPJVK, 2. diel, dok. č. 98, s. 272-273.

25 MÚA AV ČR, AÚTGM, fond Edvard Beneš II/1, sign. EB L 102, šk. 340, opis Benešovho záznamu z 6. 4. 1944.

26 ŠOLC, J.: Po boku prezidenta. František Moravec a jeho zpravodajská služba ve světle archivních dokumentů, Praha : Naše vojsko, 2007, s. 272 a nasl.

27 FRIEDL, J.: Na jedné frontě, c. d., s. 326-327.

vali z mnohých hľadísk neprípustné správanie veľvyslanca Zdenka Fierlingera, reprezentujúceho Československo v krajine, ktorá – o tom niet pochyb – mala vtedy z hľadiska medzinárodného vývoja dominantný vplyv na situáciu v strednej Európe. Fierlinger sa dopustil diplomatického *faux pas* tým, že poslal gratulačný telegram Edwardovi Osóbka-Morawskému, predsedovi Poľského výboru národného oslobodenia.²⁸ Škodlivosť postupu veľvyslanca Fierlingera v kauze telegramu pre PVNO treba vidieť vo viacerých rovinách. Prvá sa priamo týkala postavenia poľskej exilovej vlády a jej predsedu S. Mikołajczyka, ktorému československý veľvyslanec spomínaným telegramom a ďalšou aktivitou vyvíjanou v prospech moskovských Poliakov komplikoval pozíciu pred dôležitými rokovaniami so Sovietmi a predstaviteľmi PVNO na prelome júla/augusta 1944. Vo Foreign Office to vyvolalo vlnu nevôle, pretože Briti pripisovali dôležitosť dohode medzi poľským premiérom a Sovietmi, pričom považovali za potrebné, aby „*sa nepodnikalo nič, čo by oslabilo Mikołajczykovu autoritu, alebo posilnilo* [autoritu – D. S.] *jeho rivalov*.“²⁹ V centrále britskej diplomacie sa v tejto súvislosti objavil názor, že postup československého veľvyslanca je „*nevídanou netaktnosťou*“, ktorá nejde len na vrub Z. Fierlingera (ale celej československej vlády).³⁰

Kauza Fierlingerovho telegramu pre PVNO mala nepriaznivý vplyv na československo-poľské a československo-britské diplomatické vzťahy, komplikovala pozíciu poľského premiéra Mikołajczyka voči Moskve a ňou preferovanej garnitúre „moskovských“ Poliakov a v neposlednom rade odhalila slabý vplyv prezidenta E. Beneša a československej exilovej vlády (ktorá jednohlasne schválila jeho odvolanie) na veľvyslanca Z. Fierlingera, ktorému takpovediac narástli krídla a mohol vcelku beztretno pokračovať v prosovietskej politickej iniciatíve. Túto skutočnosť si všimli vo Foreign Office³¹, zaregistrovali ju (aj vďaka informáciám od ministra poľnohospodárstva v čs.

28 O Fierlingerovej „afére“ podrobne píše NĚMEČEK, J.: Od spojenectví k roztržce, c. d., s. 261-263; FRIEDL, J. – JIRÁSEK, Z.: Rozpačité spojenectví, c. d., s. 39-42.

29 The National Archives (TNA), London, Public Record Office, f. FO 371, 38937 (číslo zložky), C 10587, list F. K. Roberts a pre vyslanca Ph. Nicholse z 15. 8. 1944. Porovnaj FRIEDL, J. – JIRÁSEK, Z.: Rozpačité spojenectví, c. d., s. 41.

30 TNA, Public Record Office, f. FO 371, 38937, C 10587, záznam Fanny Gatehouseovej z 14. 8. 1944.

31 Minister Jan Masaryk vysvetľoval britskému vyslancovi pri československej vláde P. Nicholsovi, že pochybuje o Fierlingerovom ubezpečení, že jeho gratulácia k vzniku PVNO bola čisto súkromná, no zároveň dodal, že je nútený ponechať ho na poste veľvyslanca v ZSSR až do konca vojny. TNA, Public Record Office, f. FO 371, 38937, C 10873. Na zasadnutí československej vlády J. Masaryk vyjadril svoj názor na Fierlingera oveľa expresívnejšie. Pozri NĚMEČEK, J.: Od spojenectví k roztržce, c. d., s. 263.

exilovej vláde Jána Lichnera) v americkom Štátnom departmente³² a v Kremli i sovietskych masovokomunikačných prostriedkoch ju vzali na vedomie so satisfakciou.³³ Pre úplnosť treba dodať, že podobného *faux pas* ako čs. veľvyslanec Fierlinger sa dopustil aj diplomatický zástupca Francúzskeho výboru národného oslobodenia v Moskve Roger Garreau.³⁴

Od prelomu rokov 1944/1945 v poľskej otázke zohrával dôležitú rolu nový aspekt – vznik nového a vo vzťahu k exilovej vláde so sídlom v Londýne antagonistického centra politickej moci v „lublinskom“ Poľsku vedeného komunistami.³⁵ Aktuálne problémy poľskej exilovej vlády načrtol premiér S. Mikołajczyk v polovici novembra 1944 v rozhovore s československým vyslancom pri poľskej vláde Jiřím Skalickým. Je to súčasne jedno z mála oficiálnych poľsko-československých stretnutí z druhej polovice roka 1944, ktoré sú písomne zaznamenané. Poľský premiér vysvetľoval čs. vyslancovi, že najväčším problémom pre neho je požiadavka, aby sa hranica Poľska na východe stanovila ihneď a aby sa určenie poľskej hranice na západe ponechalo na koniec vojny. Druhým problémom bola garancia týchto hraníc. Moskva podľa Mikołajczyka trvala na Curzonovej línii. Na otázku Skalického, či by sa Sovieti v prípade akceptovania tejto línie ako budúcej poľsko-sovietskej hranice poľskou vládou neboli ochotní rezignovať z nárokov na Lvov, poľský premiér odpovedal, že čosi podobné Sovietom navrhoval, ale „*Stalin v otázke Lvova nechce ustoupiti.*“ Mikołajczyk sa vrátil k rokovaniam s predstaviteľmi PVNO v Moskve. Skalický sa ho spýtal, ako hodnotí politický vplyv tohto politického orgánu a či čas nepracuje v prospech PVNO, keďže poľská vláda v Londýne je ďaleko od oslobodeného územia Poľska a bez priameho kontaktu s ním. Poľský premiér mu odvetil, že „*zde čas pracuje pro ně*“, čiže vládu. Okrem toho si bol istý, že „*Komitét má nesnáze a bude je mít a má už svou oposici.*“ Československý vyslanec si z tohto stretnutia odniesol dojem, že „*balance jeho [Mikołajczy-*

32 Lichner pred americkým chargé d'affaires pri exilových vládach v Londýne Rudolphom E. Schoenfeldom neskrýval pobúrenie vyplývajúce z konania veľvyslancu Z. Fierlingera. Pozri NAR, College Park, MD, f. Records of the Department of State relating to internal affairs of Poland, 1916 – 1944, Microcopy 1197, mf. č. 68, s. 1102, správa R. E. Schoenfelda pre Štátny Department No. 176 zo 7. 9. 1944; porovnaj tamže, s. 994, list R. E. Schoenfelda pre Štátny Department No. 654 z 18. 8. 1944.

33 Tamže, s. 877-878, list R. E. Schoenfelda pre Štátny Department No. 650 z 9. 8. 1944.

34 TNA, Public Record Office, f. FO 371, 38937, C 10587, záznam F. Roberta z 14. 8. 1944; tamže, list F. Roberta pre P. Nicholasa z 17. 8. 1944. Roger Garreau udržiaval kontakt s predstaviteľmi PVNO bez námietok Francúzskeho výboru národného oslobodenia vedeného gen. Charleom de Gaulleom. Pozri ROLLET, H.: *La Pologne au XX siècle*. Paris : Éditions Pedone, 1984, s. 426-427; Oczami polskiego dyplomaty. Rozmowa ze Stefanem Jędrzychowskim. In: *Polityka*, roč. 23, 1979, č. 10, s. 14.

35 Výraz „lublinské Poľsko“ sa používa ako synonymum politickej reprezentácie prokomunistického Poľska. Najnovšie na túto tému pozri MATERSKI, W.: *Dyplomacja Polski „lubelskiej“*, c. d.

kovho – D. S.] *posledního zájezdu do Moskvy není pro Polsko nijak zvlášť aktivní.* “ Súčasnne však upozorňoval, že poľský problém sa v dôsledku posledných udalostí teší veľkej pozornosti, poľská vláda si to podľa neho uvedomovala a vedela, že „*může neustoupit a že tím nic neztratí na zájmu a podpoře, jež nalézá u druhých velmocí.*“ Skalického záver z rozhovoru s Mikołajczykom vyznel tak, že „*diskuse a určitý stupeň neústupnosti*“ sú pre poľskú exilovú vládu „*výhodnější než přijetí hotové věci, která by sice otevřela výhled ke klidnější a konstruktivní práci, ale na níž nedalo by se už nic později měniti.*“³⁶

Už aj tak veľmi zložitá pozícia poľskej exilovej vlády sa výrazne oslabilá desať dní po tomto rozhovore, 24. novembra 1944, po demisii premiéra Stanisława Mikołajczyka, ktorý po návrate z rokovaní so J. V. Stalinom a W. Churchillom do Londýna nedokázal získať súhlas poľskej vlády so sovietskym scenárom riešenia poľskej otázky. Československé ministerstvo vnútra venovalo tejto udalosti zvláštnu správu. Konštatovalo sa v nej, že Mikołajczyk sa k tomuto kroku odhodlal „*zcela neočakávaně*“. Koncipient správy ju dával do priamej súvislosti s rozhovorom S. Mikołajczyka s britským ministrom zahraničných vecí Anthonym Edenom, ktorý sa uskutočnil v deň zloženia demisie. Pre úplnosť dodal, že „*postavení Mikołajczykovo bylo ovšem již několik týdnů neudržitelné a situace neřešitelná.*“³⁷ V tejto správe československého ministerstva vnútra nachádzame aj pokus o náčrt poľskej mentality zoči-voči krízovým momentom: „*Z pocitu značné zoufalosti, která se zmocnila Poláků při neblahém varšavském povstání, vyvinul se typický postoj polského fatalistického vzdoru, který možno v polských dějinách spatřovati při nejbezradnějších situacích. Ačkoli vyhlidky na dohodu padaly jedna po druhé, – písal český koncipient – postoj polských politických stran stával se pevnějším, neústupnějším*“ a postupne „*rozleptal i strukturu polského vládního tábora samotného.*“³⁸ Je zjavné, že tento pokus vyznieva pre Poliakov nepriaznivo.

Spôsob myslenia poľských vládnych kruhov v tomto období výstižne charakterizuje výpoveď vyššieho úradníka ministerstva informácií, ktorý v rozhovore s Ivanom Glaserom z MZV povedal, – použivúc pritom výstižné porovnanie s najnovšími dejinami Československa – že Poliáci by sa zmierili so zmenou hraníc Poľska, tak ako to žiadajú Sovieti, keby neboli presvedčení, že to bude akýsi „*Mnichov*“, po ktorom bude nasledovať „*15. marec*“.³⁹

36 Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV ČR), Praha, f. Londýnský archiv – důvěrný (LA-dův.), šk. 101, politická správa J. Skalického č. 40 z 15. 11. 1944. Stretnutie s Mikołajczykom sa uskutočnilo 14. 11. 1944.

37 AMZV ČR, Praha, f. LA-dův., šk. 145, správa ministerstva vnútra č. 6396/taj./4.-1944 z 29. 11. 1944.

38 Tamže.

39 AMZV ČR, f. LA-dův., šk. 102, správa I. Glasera z rozhovoru s pracovníkom ministerstva informácií (zrejme Aleksandrom Mniszkom) z 8. 1. 1945.

S odstúpením Stanisława Mikołajczyka z postu premiéra opustila poľskú vládnú koalíciu Poľská ľudová strana (PSL). Predsedom novej vlády, ktorá zložila prísahu 29. novembra 1944, sa stal socialista Tomasz Arciszewski. Poľská vláda sa stávala obyčajným štatistom udalostí. Po odchode Mikołajczyka totiž stratila podporu Veľkej Británie, ktorá ju uznala až po krátkom váhaní, a v ďalšom priebehu ju jedine tolerovala. Churchill dával Arciszewského vláde len krátke trvanie a správal sa k nej veľmi chladne.⁴⁰ Podobný postoj charakterizoval československú vládu. Prezident Beneš neskrýval názor, že „s vládou Arciszewského se k ničemu nedojde“ a očakával, že PVNO sa ustanoví poľskou vládou.⁴¹ Tento postoj neunikol ani ministrom poľskej vlády, ktorí tak ako minister informácií Adam Pragier upozorňovali nie bez irónie, aby „naši přátelé na československé straně nepočítali s tím, že dnešní vláda je toliko krátkodobým provisoriem.“⁴²

Vzťahy medzi československou a poľskou vládou boli koncom roku 1944 už len formálne a stretnutia ministrov boli zriedkavosťou. Výnimkou je okrem iného záznam Josefa Hejreta zo stretnutia s poľskými politikmi z polovice septembra 1944, na ktorom rezonovala predovšetkým téma poľských hraníc a vzťahu londýnskej vlády k lublinskému výboru. Člen Národnej rady (Rada Narodowa) za Ľudovú stranu Władysław Zaremba sa v tejto súvislosti vyjadril, že si nemyslí, že by vplyv členov prosovietskeho PVNO mohol byť väčší od toho, aký im dokážu zabezpečiť ruské bajonety.⁴³ Parafrazujúc túto inak výstižnú formuláciu možno konštatovať, že tragédia Poľska – a z perspektívy medzinárodnopolitického vývoja bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny celej stredovýchodnej Európy vrátane Československa – spočívala v tom, že bajonety Červenej armády boli jednak veľmi početné a jednak boli efektívnym prostriedkom pacifikácie a sovietskej geopolitického priestoru, ktorý sa krátko po vojne ocitol na dlhé desaťročia v zhubnom orbite totalitnej veľmoci.

Sporadické poľsko-československé stretnutia na sklonku roku 1944, odohrávajúce sa v atmosfére zdržanlivosti a chladu, boli pre poľských politikov vhodnou príležitosťou, aby sumarizovali nenaplnené nádeje vkladané do československého spojenca. Tomasz Arciszewski, ktorý priletel do Londýna z okupovaného Poľska koncom júla 1944 v rámci operácie s krycím názvom „Most“, sa v rozhovore s Hejretom vrátil

40 Korespondence, c. d., dok. č. 362, s. 296-297, depeša W. Churchilla pre J. V. Stalina z 3. 12. 1944.

41 Československo-sovietske vzťahy v diplomatických jednaniach 1939-1945. Dokumenty. NĚMEČEK, J. – NOVÁČKOVÁ, H. – ŠTOVÍČEK, I. – TEJCHMAN, M. (eds.), 2. diel (červenec 1943 – březen 1945). Praha : Státní ústřední archiv, 1999, dok. č. 191, s. 397, záznam E. Beneša z rozhovoru s legačným radcom veľvyslanectva ZSSR pri spojeneckých vládach I. A. Čičajevom z 26. 12. 1944.

42 AMZV ČR, f. LA-dův., šk. 101, správa J. Hejretera pre MZV č. 11013/dův/44 z 8. 12. 1944.

43 AMZV ČR, f. LA-dův., šk. 102, správa J. Hejretera pre MZV č. 7356/dův/44 z 15. 9. 1944.

k „pochovanému“ projektu poľsko-československej federácie. Spomenul, že keď bol v okupovanom Poľsku, všetci nadšene vítali konfederáčne rokovania s Československom a nabádali poľskú exilovú vládu, aby v nich za každú cenu pokračovala. Poľský premiér sa netajil tým, že politika čs. vlády v istom zmysle priťažila situácii Poľska.⁴⁴ Jednou z príčin poklesu intenzity v kontaktoch predstaviteľov poľskej a československej vlády bol postoj československej strany, ktorá napríklad cielene odďaľovala audienciu nového ministra zahraničia Adama Tarnowského u prezidenta E. Beneša.⁴⁵ Táto návšteva sa napokon neuskutočnila. Pre československú vládu sa totiž čoraz nástojčivejšie kládla otázka zaujať postoj k dvom paralelne pôsobiacim a existujúcim poľským politickým „svetom“. Vyslanec J. Skalický sa nemýlil, keď 2. januára 1945 v tejto súvislosti poznamenal, že „*nebude snadno tímto úskalím proplouti.*“⁴⁶ Uznanie poľskej dočasnej vlády so sídlom v Lubline sa pri rastúcom tlaku Moskvy a zahraničnopolitickom smerovaní Československa od podpisu spojeneckej zmluvy s východnou veľmocou v decembri 1943 stávalo pre československú vládu otázkou krátkého času.

Zásadným prelomom v poľsko-československých vzťahoch bolo rozhodnutie Rady ministrov československej vlády z 30. januára 1945 uznať dočasnú poľskú vládu na čele s Edwardom Osóbka-Morawským, ktorá sa vytvorila 31. decembra 1944 z Poľského výboru národného oslobodenia.⁴⁷ Uznaniu „lublinského“ Poľska československou vládou predchádzal kontakt čs. úradov s poľskými komunistami a komunizujúcimi činiteľmi v Moskve, Spojených štátoch amerických a Londýne, ktorý mal niekoľko podôb: od prejavu sympatií a opatrnej sondáže na nižšej úrovni až po sprostredkovanie kontaktu medzi oponentmi poľskej exilovej vlády na linke USA-Sovietsky zväz. Na uznanie prosovietskeho exekutívneho orgánu so sídlom vo Varšave československou vládou reagovala poľská vláda v Londýne odvolaním svojho diplomatického zástupcu, chargé d'affaires Stanisława Balińskiego. Definitívnu bodku za takmer päťročnou epizódou poľsko-československých diplomatických vzťahov v exile znamenala likvidácia poľského vyslanectva pri československej vláde v apríli 1945.

Táto skutočnosť silne zapôsobila v radoch českej a slovenskej opozície v Londýne, pre ktorú znamenala výrazný impulz k politickým aktivitám, orientovaným prevažne na poľskú vládu. Veľkým osmelením pre ňu bolo komuniké poľskej vlády uverejnené vo vládnom tlačovom orgáne *Dziennik Polski* 2. februára 1945, že prerušením sty-

44 AMZV ČR, f. LA-dův., šk. 102, správa J. Hejreta pre MZV č. 7356/dův/44 z 15. 9. 1944.

45 AAN, f. AIH, Poland. Poselstwo Czechoslovakia, mf. č. 6, s. 18, správa S. Karalusa z 31. 1. 1945.

46 AMZV ČR, f. LA-dův., šk. 101, správa J. Skalického č. 1 z 2. 1. 1945.

47 Rozsiahlu dokumentáciu k uznaniu dočasnej poľskej vlády československou vládou pozri ŠTO-VÍČEK, I.: Diplomacie pozadí uznání polské lublinské vlády. In: *Sborník archivních prací* 43, Praha, 1993, č. 1, s. 3-64.

kov s čs. exilovou vládou sa nemení vzťah k slovenskému a českému národu, s ktorými chce poľská vláda úzko spolupracovať aj v budúcnosti. Nové nádeje slovenských a českých skupín najpresvedčivejšie dokumentuje list gen. Leva Prchalu prezidentovi Poľska Władysławovi Raczkiewiczovi zo 7. februára 1945, v ktorom mu navrhol, že ako predstaviteľ českého národa vystúpi vo verejnom prehlásení proti rozhodnutiu československej vlády uznať lublinský výbor za poľskú vládu.

V kontaktoch poľskej vlády a jej rezortov s predstaviteľmi slovenskej (Peter Prídavok a Slovenská národná rada so sídlom v Londýne) a českej (gen. Lev Prchala a ním vedená Česká národná rada) opozície v Londýne, ktorí zostali ich jedinými partnermi na česko-slovenskej strane, začala roku 1945 dominovať vízia pokračujúceho vyhnanstva a vedomie, že návrat domov bude zložitý aj po skončení vojny. V politickom prostredí opozície sa črtal pokus o vytvorenie českého a slovenského protibenešovského „Piemontu“, ktorého rady mali posilniť funkcionári čs. štátneho zriadenia v zahraničí. Správa o prerušení stykov poľskej vlády s čs. vládou reprezentáciou osmelila aj vyslanca Slovenskej republiky v Madride Jozefa Cieкера, ktorý začiatkom februára 1945 požiadal o rozhovor poľského vyslanca v Španielsku Jerzyho Potockého.⁴⁸

Stojí za to pokúsiť sa definovať hlavné tendencie politických zoskupení po oboch stranách, poľskej i československej, na základe ich postojov k základným motívom, ktoré dominovali v poľsko-československých vzťahoch za 2. svetovej vojny. Týka sa to aj postoja k slovenskej otázke v rámci týchto vzťahov. i keď aj v tomto prípade sa nemožno zaobiť bez zjednodušenia a schematizmu, dá sa konštatovať, že na poľskej strane to bola najmä pravica, ktorá sa živo zaujímala o slovenskú otázku ako o samostatný, no nie izolovaný aspekt – úvahy poľských pravicových politikov, novinárov a spoločensko-kultúrnych činiteľov o Slovensku a Slovákoch sa totiž zväčša formovali v kontexte poľsko-maďarských, respektíve poľsko-českých/československých vzťahov, prípadne v širších stredoeurópskych súradniciach. Poľská pravica si zároveň pomerne ťažko a opatrne hľadala cestu k Edvardovi Benešovi a štýlu politiky, ktorý reprezentoval, respektíve v nejednom prípade sa o takéto hľadanie ani nepokúsila. Z retrospektívneho pohľadu možno tvrdiť, že Benešov politický čin z decembra 1943 a cestu, ktorá k nemu viedla, musela interpretovať ako trpký dôkaz správnosti svojho nedôverčivého, alebo priam odmietavého postoja k československému prezidentovi. Na československej strane to boli v prvom rade komunisti a sociálni demokrati, ktorí za vojny žili v zajatí stereotypnej percepcie Poliakov ako veľkostatkárov a aristokratov. Napokon, ani početnej časti československej politickej emigrácie, bez rozdielu politickej príslušnosti, nebolo cudzie vnímanie Poľska ako (v porovnaní s Česko-

48 SEGEŠ, D.: Dvojkríž, c. d., s. 448-449.

slovenskom) zaostalej a v konečnom dôsledku menejcennej krajiny. V tomto politickom prostredí nebolo ojedinelé vnímať poľskú politickú elitu (teda nielen vládu) a jej názory na územné, koncepcné a geopolitické otázky aktuálneho a povojnového vývoja v myšlienkových súradniciach poľských veľkopanských manier a imperialistických chŕtok, pričom súčasne – a to je do istej miery paradoxné – v týchto československých spoločensko-politických kruhoch existovala veľká dávka pochopenia a tolerance, či dokonca sympatie pre teritoriálnu nenásytnosť a nároky Sovietov na územia susedných štátov (Poľsko, Rumunsko, Estónsko, Lotyšsko, Litva, Ukrajina, a napokon dôsledku aj Československo), resp. priamo likvidáciu politickej a medzinárodnej suverenity pobaltských štátov, a v ďalšom dôsledku sovietsku politickú supremáciu v stredovýchodnej a juhovýchodnej Európe. Krutým trestom za túto chybnú kalkuláciu a politickú krátkozrakosť bola anexia územia Československa a v ďalšej etape nastolenie diktatúry sovietskeho typu a začlenenie Československa ako satelitného štátu do sféry vplyvu ZSSR.

Ak sa sústreďíme na pozitívne momenty v československo-poľských vzťahoch za 2. svetovej vojny – vojenskú spoluprácu, spoločný boj Slovákov, Čechov a Poliakov (nielen) na frontoch, nádejne rozpracovaný projekt federácie/konfederácie a podobne – a uvedomíme si, že obidve exilové politické reprezentácie sa rozišli ešte pred skončením vojny, vtedy môžeme dať za pravdu Robertovi Bruceovi Lockhartovi, ktorý plnil funkciu britského zástupcu pri československej dočasnej vláde a od roku 1941 bol vedúcim Political Warfare Executive. Lockhart totiž koncom decembra 1940 v správe pre britského ministra zahraničných vecí Anthonyho Edena komentoval československo-poľskú deklaráciu o federácii z novembra 1940, pričom kriticky a výstižne poznamenal: „*Dejiny vzťahov medzi Poliakmi a Čechmi sú dlhým zoznamom premárnených šancí pre spoločný postup*“.⁴⁹

49 TNA, London, Public Record Office, f. FO 371, 26376, C 6.

POZÍCIA ČESKOSLOVENSKA V STREDNEJ EURÓPE NA KONCI DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY A TESNE PO NEJ

Slavomír MICHÁLEK

Počas druhej svetovej vojny a po nej prekonali Európa i celý svet závažné ideologické a politické zmeny, ktoré vážne narušili dovtedajšiu geopolitickú štruktúru. Novým rozhodujúcim fenoménom vývoja sa stali dve superveľmoci, USA a ZSSR. Ich vzťahy ovplyvňovali polarizáciu Európy ako celku a premietali sa aj do vnútorných záležitostí jej jednotlivých štátov. Vojnou, nemeckou okupáciou podstatnej časti kontinentálnej Európy a porážkou mocností Osi sa pretrhli aj tradičné hospodárske zväzky. Časť Európy oslobodila armáda Sovietskeho zväzu, časť vojská západných spojencov. Tým sa objektívne rozchádzali vonkajšie vplyvy na vnútorné usporiadanie jednotlivých európskych štátov. V oslobodených krajinách prevládala iluzórna predstava, že všetky problémy sa majú a dajú riešiť vo Washingtone a v Moskve.

Áké boli predstavy, resp. zámery obidvoch víťazných veľmocí v novej oslobodenej Európe?

Sovietsky zväz manévroval v európskej politike po vojne mimoriadne účinne, pritom však pomerne jednoducho. Základnú líniu tvoril tlak na partnerov z protihitlerovskej koalície, aby plnili litery Jalty a Postupimu, ktoré si však vysvetľoval a interpretoval po svojom. Vo východnej a strednej Európe sa pomaly pripravoval na prechod od záujmovej sféry do bloku, riadeného z jedného centra. Jeho zájmová sféra v podstate zahŕňala krajiny, ktorými prešla jeho armáda. Geograficky to predstavovalo pásmo okolitých štátov strednej a juhovýchodnej Európy.

Celková línia americkej zahraničnej politiky po druhej svetovej vojne vychádzala z viacerých činiteľov a jednou z jej základných črt bola jej teritoriálna, politická a hospodárska aktivizácia. Jej cieľom bolo, podobne ako v prípade zahraničnej politiky ZSSR, zaplniť mocenské vákuum vo svete, pričom oficiálne sa zdôvodňoval zaručením americkej „národnej bezpečnosti“. Dominovala tu teda snaha organizovať povojnový vývoj podľa svojich predstáv a zabezpečiť si prístup k dôležitým surovinám, energetickým zdrojom a odbytištiam amerických výrobkov na rozhodujúcich svetových trhoch. Ani o americkej zahraničnej politike si teda nemožno robiť nijaké ilúzie. Usilovala sa uspokojiť svoje vlastné veľmocenské záujmy. Sovietsku ideologickú expanziu do strednej Európy interpretovali Spojené štáty americké aj ako priamu mocenskú expanziu a preto vytýčili stratégiu zadržiavania (*containment*) komunizmu v jeho hraniciach.

Áké bolo medzinárodné postavenie Československa v rokoch 1945 – 1948, aké zámery a ciele si kládla jeho zahraničná politika, resp. aké boli jej reálne možnosti? Na

uvedené, ako aj ďalšie príbuzné otázky už v minulosti poskytla primeranú odpoveď slovenská, česká i iná zahraničná historiografia.¹

Na základe preskúmaného materiálu sa prikláňam k názoru väčšiny autorov, že medzinárodné postavenie Československa po druhej svetovej vojne bolo zo všetkých stredoeurópskych krajín najrozpornejšie. Hoci základný zmluvný prvok československej zahraničnej politiky predstavovala zmluva so ZSSR z decembra 1943, určite nemala predstavovať jediný nosný dokument medzinárodnej budúcnosti štátu. Naopak, po vojne sa riešili vážne medzinárodnoprávne otázky z minulosti i do budúcnosti, a aj preto obracala československá diplomacia svoju pozornosť aj na západné veľmoci. Faktom však zostáva to, že vďaka skúsenostiam z minulosti sa v ČSR pozeralo na Sovietsky zväz nielen ako na veľkého slovanského brata a hlavného osloboditeľa, ale aj ako na jedinú účinnú hrádzu proti novej budúcej hrozbe z Nemecka. A to bol snáď najdôležitejší faktor v československej zahraničnej politike krátko po skončení druhej svetovej vojny.

Celková zahraničnopolitická orientácia ČSR po vojne vychádzala z ďalšieho rozvoja československo-sovietskych vzťahov, zakotvených v spomínanej zmluve z decembra 1943, ako aj z ďalšieho rozvoja vzťahov so západnými demokraciami, najmä s Veľkou Britániou a Francúzskom. V rámci strednej Európy sa táto orientácia prikláňala k vybudovaniu spojenectva so slovanskými štátmi, najmä s Poľskom a Juhosláviou. Avšak západoeurópske veľmoci, najmä Veľká Británia, zápasili so svojimi vlastnými problémami a nepredstavovali prvok, ktorý by vyvažoval kroky jedným i druhým smerom. Veľká Británia v skutočnosti nebola ochotná viazať sa zmluvne k strednej Európe. Najvýraznejší československý neúspech v tomto aspekte bol krach československo-francúzskych rokovaní o novej spojeneckej zmluve (1946 – 1947). Keď k tomu prirátame pasivitu Západu vo februári 1948, nemôže byť definitívne zapojenie ČSR do sovietskeho bloku prevapením.²

1 K uvedenej problematike bližšie pozri napr. LUNDESTAD, G.: *American Non-Policy Toward Eastern Europe 1943 – 1947. Universalism in an area not of essential interest to the United States.* Tromsø – Oslo – Bergen : Universitetsforlaget, 1975; DIAMOND, W.: *Czechoslovakia Between East and West.* London : Stevens & Sons Ltd., 1947; ULLMANN, W.: *The United States in Prague.* New York : Columbia University Press, 1978; STEVENS, J. N.: *Czechoslovakia at the Crossroads. The Economic Dilemmas of Communism in Postwar Czechoslovakia.* New York : Columbia University Press, 1985; YERGIN, D.: *Shattered Peace, the Origins of the Cold War and the National Security State 1945 – 1948.* New York : Houghton Mifflin, 1978; ČIERNÝ, J.: *Nová orientácia československej zahraničnej politiky v rokoch 1941 – 1948.* Bratislava : Pravda, 1979; PETRUF, P.: *USA a studená vojna.* Bratislava : Pravda, 1984; ŠEDIVÝ, J.: *KSČ a československá zahraničná politika.* Praha 1961; BROUČEK, J.: *Československá tragédie. Jak byla bolševizována ČSR.* New York : s. n., 1953; KAPLAN, K.: *Pravda o Československu.* Praha : Panorama, 1990.

2 DEJMEK, J.: *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 – 1992).* Praha : Centrum pro ekonomii a politiku, 2002, s. 27-30.

Ak teda akceptujeme pohľad o najrozpornejšom povojnovom postavení Československa v stredo európskej oblasti, dovoľím si tvrdiť, že vnútorné i vonkajšie hospodárske, kultúrne aj obchodné záujmy mu diktovali orientáciu na západ. S politickým aspektom je to zložitejšie. Tvrdím, že aj politicky patrilo Československo k západnej Európe, no resentment z nedávnej minulosti a obdiv tesne po vojne k sovietskemu vojakovi, ako aj nedávna skúsenosť s Nemeckom či ďalšie faktory, hrali na strunu východnej politickej orientácie. Nadto netreba zabúdať na fakt, že ČSR nebola vo vzduchoprázdnosti, a naopak od začiatku bola najmä politicky tlačaná východným smerom.

Pôvodná ambícia Československa pri vstupe do novej povojnovej Európy bola byť kdesi v strede, resp. na rozhraní dvoch „svetov“. Jej zástancom bol najmä minister zahraničných vecí Jan Masaryk, ako aj väčšia časť vtedajšej československej politickej reprezentácie. Vďaka svojej výhodnej geografickej polohe mohlo Československo predstavovať európsky prvok, ktorý vo svoj prospech využije existenciu oboch „svetov“. Ukazovalo sa totiž ako nezvratný fakt, že popri vyspelému západu treba počítať aj s úlohou ZSSR v Európe. Lenže postupom krátkeho času sa potvrdilo to, že táto československá stredná cesta, inak nazvaná aj politika mostu, mohla mať nádej na úspech iba v tom prípade, keby po vojne spolupráca celej protihitlerovskej koalície pokračovala. A tá po porazení spoločného nepriateľa skutočne nehrozila.

Pre ľahšie pochopenie československej politiky mostu po roku 1945 je vhodné vrátiť sa o niekoľko rokov späť. Tzv. československý *bridge building* (budovanie mosta) mal svoj vývoj, svoje korene i svoje podoby. Už v prvých rokoch vojny sa formoval československý zahraničný odboj na dvoch „frontoch“.

Západný demokratický odboj v Londýne pod vedením Edvarda Beneša plánoval po vojne obnoviť parlamentný demokratický systém, slobodný a s trhovou ekonomikou, v predmníchovských hraniciach a v orientácii na Západ. Druhé centrum – komunistické – na čele s Klementom Gottwaldom, bolo v Moskve. To zamýšľalo nastoliť socialistický režim po vzore ZSSR, čo spájalo s vojenským prenikaním Červenej armády do strednej Európy ako aj s mocenským nástupom Sovietskeho zväzu.

Po uznaní spojeneckými veľmocami exilovej vlády v Londýne za oficiálneho predstaviteľa ČSR (18. júla 1941 ZSSR a Veľká Británia, 28. októbra 1942 USA) bol manévrovací priestor Edvarda Beneša vymedzený mantinelmi spolupráce Západu so ZSSR. Nebolo pochýb, že Československo, ako i celá stredná Európa budú po vojne aj pod vplyvom ZSSR. Tento realistický postoj zdieľal i samotný Edvard Beneš, chtiac-nechtiac musel brať do úvahy pozíciu ZSSR v Európe. Najmä preto pochopiteľne situáciu blízkej budúcnosti svojej krajiny chcel riešiť na najvyššej bilaterálnej úrovni vo forme československo-sovietskej zmluvy. Rovnako dobre však chápal aj potrebu priateľských vzťahov so západnými veľmocami a chcel si nimi nechať takýto krok odobriť. Britské negatívne stanovisko bolo známe, kladný postoj USA sa Beneš nádejal získať počas svojej

cesty do Ameriky v máji - júni 1943. Na príklade tejto cesty prezentoval v pamätiach svoju snahu ako veľké víťazstvo svojej politiky porozumenia medzi Východom a Západom. Medzi ČSR a USA nevidel žiadne problémy, avšak túto – podľa neho československo-americkú harmóniu – zveličoval. V otázke Mníchova skutočne nebol problém, no najdôležitejšia otázka rokovaní vo Washingtone bola pripravovaná československo-sovietska zmluva o spolupráci. Verzie o tom, čo sa vlastne vo Washingtone k danej téme udialo, sú protirečivé. Beneš jasne prehlásil, že prezident F. D. Roosevelt aj Štátny department zmluvu podporili.³ Americké zdroje však svedčia o tom, že zmluva nebola predmetom rokovaní. Tento nesúlad nie je jednoduché vysvetliť, ak nechceme tvrdiť, že Beneš jednoducho klamal. Podľa dostupných dokumentov Beneš podriadil rokovania snahe vysvetliť, prečo je pre ČSR všeobecná spolupráca so ZSSR taká potrebná. To mohlo v rokovaníach s úradníkmi Štátneho departmentu konkrétnu otázku zmluvy priamo „posunúť“ do úzadia. Túto situáciu mohlo Benešovi uľahčiť to, ak by vtedy existoval aspoň akýsi hrubý náčrt, resp. návrh československo-sovietskej zmluvy.

Niet pochýb, že Benešov postoj k Moskve bol vo Washingtone prijímaný pozitívne, avšak existujú predpoklady, že najmä Štátny department nemohol súhlasiť s takou zmluvou. Máme najmenej dve príčiny amerického nesúhlasného stanoviska k československo-sovietskej zmluve. Prvou bolo to, že USA presadzovali medzinárodnú povojnovú bezpečnosť nie cez bilaterálne zmluvy, ale systémom, resp. prostredníctvom svetovej organizácie. Druhou príčinou bol fakt, že v Štátnom departmente existovali silné latentné obavy zo sovietskej expanzie do strednej Európy, čo takáto zmluva mohla podniknúť, resp. „posvätiť“.⁴

Avšak USA negatívne stanovisko jasne neformulovali ani v priebehu konferencie ministrov zahraničných vecí v októbri 1943 v Moskve. Tam aj Veľká Británia zmenila opozičný postoj k tejto zmluve. Americký štátny tajomník Cordell Hull po podpise československo-sovietskej zmluvy, na otázku čo si o nej myslí, odpovedal: „*Zmluva o vzájomnej pomoci... bola prerokovávaná niekoľko mesiacov. Táto zmluva je podobná anglicko-sovietskej zmluve z roku 1942. Nie je chápaná ako konflikt so všeobecným rámcom svetovej politiky.*“⁵ Toto verejné prehlásenie sa neinterpretovalo ako srdečné privítanie zmluvy, ale ani ako jej otvorené odmietnutie.

V priebehu roku 1944 boli vzťahy medzi Československom a USA naďalej bezproblémové. Vo Washingtone sa udomácnila predstava či názor, že pre ČSR je prirodzená orientácia na Moskvu vo vojenských otázkach aj v povojnovom období. To neznamenalo, že krajina je opustená a ponechaná v sovietskej sfére vplyvu. Okrem toho to zname-

3 BENEŠ, E.: Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha : Orbis, 1948, s. 282-283.

4 LUNDESTAD, G.: American Non-Policy, c. d., s. 150-151.

5 Tamže, s. 151.

nalo, že americká spolupráca s Prahou nebude taká blízka, ako československo-sovietske priateľstvo. A toto malo i svoju praktickú podobu, keď v predmetnom období išlo o dve základné záležitosti, ktoré potom v povojnovom období vrhali tieň a ktoré celkom jednoznačne ukazovali, že československé územie je oblasť ponechaná na sovietsku vojenskú zodpovednosť. Prvá záležitosť bola tá, že USA a Veľká Británia odmietli ponuku londýnskej exilovej vlády podpísať zmluvu o civilnej správe oslobodeného územia ČSR. Vôbec sa tým nezaoberali, čo evokuje názor, že nerátali s participáciou na vojenskom oslobodení tohto územia. Tu sa držali zásady, že civilnú správu prevezmú len nad tou oblasťou, ktorú oslobodia ich vojská a to sa potvrdilo v celej západnej Európe i v ostatnom svete. Táto Benešova ponuka na druhej strane poukazuje na skutočnosť, že aj v týchto otázkach plánoval vyvážené vzťahy.

Druhou skutočnosťou, ktorá potvrdzuje, že ČSR je po vojenskej stránke ponechaná na ZSSR, bolo Slovenské národné povstanie a s tým súvisiaca otázka pomoci potlačeným povstalcem. Tu sa postoj západných spojencov jasne ukázal – pomoc príde len zo strany ZSSR. Tretia skutočnosť je z vojenského hľadiska dokreslením reality. Ide o známe skutočnosti okolo vojenského postupu západných spojencov pri oslobodení západnej časti Čiech na konci vojny.

Hoci tieto skutočnosti americkí predstavitelia chápali ako vojenské otázky, mali predovšetkým politický dosah. Z psychologického hľadiska zosilnili dojem, že Západ má o Československo len povrchný záujem, čo silne pôsobilo vo vnútri krajiny, že pre vnútornú a vonkajšiu bezpečnosť štátu je hlavnou garanciou primárna orientácia na Sovietsky zväz.

Inak sa v tomto období na oboch stranách – československej i americkej – vnímali obchodné, resp. hospodárske otázky. Tu nikto orientáciu na vyspelé západné trhy nespochybňoval. Hoci československo-americké obchodné vzťahy mali menší význam, predsa len sa v predstavách zástupcov oboch krajín prisudzoval v budúcnosti v rámci voľného obchodu a ekonomického plánovania určitý potenciál.

Optimistický vývoj vzťahov medzi ČSR a USA pokračoval aj v prvých mesiacoch roku 1945. Krátko pred Jaltskou konferenciou Štátny department charakterizoval vzájomné vzťahy ako „excelentné“. Československo dostávalo nielen dodávky UNRRA, ale Štátny department tiež naznačoval možnosti, že krajina by mohla získať pomoc priamo od USA vo forme úverov a techniky.

Politické spory medzi ČSR a USA sa nevyskytli ani v Jalte. Rovnako nevznikli ani medzi ČSR a ZSSR a ČSR a Veľkou Britániou. Exilová vláda na čele s Benešom tak úspešne balansovala na pomedzí Východu a Západu. Otázkou bolo, dokedy.

Apríl a máj 1945 sa zdajú byť dôležitým faktorom v ďalšom vývoji Československa. Reorganizácia exilovej vlády v Moskve, príchod na oslobodené územie do Košíc, tamoj-

šie vyhlásenie vládneho programu dávajúceho dôraz na vzťahy s východnou veľmocou, ako aj ďalšie faktory, dávali odpoveď, kam Československo smeruje.

Samotné obdobie československej zahraničnej politiky od konca vojny do začiatku roku 1948 bolo obdobím postupného prevládania politických faktorov a tlakov. Táto éra akejsi pluralitnej demokracie v ČSR vyústila najmä vďaka vonkajším vplyvom do nastolenia diktatúry jednej politickej strany – KSČ – spojenej s postupným úpadkom ekonomiky, morálky, slobody a životnej úrovne. Československo sa stalo pevnou súčasťou sovietskeho východného bloku, v dôsledku čoho akákoľvek politika mostu bola len prázdnu ilúziou.

Ak teda vezmeme do úvahy črtajúce sa politické a takmer súbežne prebiehajúce ekonomické začlenenie Československa do sovietskeho bloku po roku 1945 v horizonte februára 1948, možno pracovne snahy i výsledky československej zahraničnej politiky vymedziť do troch základných krátkych časových období.

Prvým obdobím je vývoj ČSR bezprostredne po skončení vojny. Tu hrá dominantnú úlohu potreba obnoviť vojnou narušenú ekonomiku štátu. Pokračuje prisun tovarov UNRRA, *lend and lease* (zákon o pôžičke a prenájme), riešia sa otázky okolo odsunu menšín, úspešne je zavŕšený simultánny odchod sovietskej a americkej armády z československého územia. Československo stojí pri zrode Organizácie Spojených národov v San Franciscu, znárodňuje a snaží sa získať výhodné americké úvery a rekonštrukčné pôžičky. Na strane druhej podpisuje so Sovietskym zväzom v októbri 1945 tzv. „uránovú dohodu“, podľa ktorej 90 % vyťaženého československého uránu „235“ malo putovať do ZSSR. V septembri 1946 československý delegát tleska na mierovej konferencii v Paríži prejavu Andreja Vyšinského o zotročovaní európskych národov vo forme dolárových almužien, v ktorom sovietsky diplomat povedal, že USA praktizujú „ekonomický imperializmus“ a že cez použitie svojich špinavých peňazí si chcú kúpiť kontrolu nad oblasťou.⁶ Túto zdanlivo bezvýznamnú epizódu môžeme pokojne nazvať „najdrahší potlesk v dejinách“. Americký štátny tajomník James Francis Byrnes totiž reagoval tak, že nariadil zastaviť Prahe čerpanie 50-miliónového dolárového úveru na nákup vojnových prebytkov americkej armády v Európe (tzv. US-surplus, Československo z neho dovtedy vyčerpalo menej než 10 miliónov dolárov) a prerušil nádejné rokovania o 50 miliónovej dolárovej rekonštrukčnej pôžičke. Československo tak prichádza o „maličkosť“ – 90 miliónov dolárov. Samozrejme, išlo o politické rozhodnutie americkej administratívy – USA nebudú podporovať krajinu, ktorá má iný názor na americkú hospodársku pomoc. Navyše, zdrojom permanentných problémov v československo-amerických dvojstranných vzťahoch je neochota československej strany riešiť otázku kompen-

6 Národní archiv České republiky (NA ČR), Praha, fond MZV-VA 1945 – 1951, šk. 493, *Daily News*, 18. októbra 1946.

zácie za americký skonfiškovaný a znárodnený majetok.⁷ A opäť nejde o zanedbateľnú sumu – 149 miliónov dolárov.

V československo-amerických vzťahoch v tomto období však nachádzame aj pozitívny vývoj. Je to napr. rast vzájomnej obchodnej výmeny a ako československý úspech možno prezentovať podpísanie československo-americkej „deklarácie o obchodnej politike“ z 8. novembra 1946. Táto deklarácia ukončila československo-americký bezzmluvný stav v oblasti obchodu a hospodárskych vzťahov (pôvodná československo-americká obchodná dohoda bola podpísaná v marci 1938, v apríli 1939 však bola po rozpade ČSR americkou stranou jednostranne zrušená). Najvýznamnejším článkom deklarácie z novembra 1946 je ten, ktorý hovorí o recipročnom priznávaní MFN (*most favoured nation*), t.j. doložky najvyšších výhod.⁸

Snáď najvhodnejším, takmer učebnicovým príkladom úspešnosti, resp. neúspešnosti, československej politiky mostu medzi Východom a Západom v rokoch 1945 – 1948, je Program európskej obnovy (*ERP – European Recovery Program*), známy pod menom Marshallov plán ohlásený v lete 1947.

Ekonomické a politické aspekty amerického záujmu o Európu vo forme Marshallovoho plánu (snaha o prvenstvo v politike, snaha preniknúť na európske trhy a tým i politicky ovplyvňovať európsku budúcnosť) dopĺňali aj strategické aspekty. Mocenské vákuum, ktoré vzniklo v dôsledku porážky Nemecka a jeho spojencov, ako aj oslabením Veľkej Británie a Francúzska, mohol podľa Washingtonu využiť iba Sovietsky zväz. Jedinou cestou ako tomu zabrániť bolo zaplniť toto vákuum obnovením hospodárskeho i politického režimu, schopného klásť účinný odpor komunistickému a sovietskemu vplyvu. A to predstavovalo v Marshallovom pláne jeden z hlavných cieľov.⁹

A ako na Marshallov plán reagovala Moskva? Počiatkové rozporné reakcie vystriedal v Kremli názor, že USA chcú izolovať ZSSR a pripraviť ho o podiel na víťazstve v druhej svetovej vojne, t.j. o mocenskú sféru vplyvu vo východnej a strednej Európe. Preto sa ako kľúčový moment forsirovala snaha vytlačiť USA z Európy a kategorická zamietavá odpoveď Moskvy na Marshallov plán len završovala rozpad protihitlerovskej koalície.

Pokiaľ ide o samotné Československo, Marshallov plán sa objavil práve vtedy, keď sa začínali prejavovať ťažkosti a krízové javy v jeho hospodárstve. Končili dodávky UNRRA a hlavný spojenec – ZSSR – nebol schopný poskytnúť dostatočné prostriedky, finančné a kvalitné materiálne, pre ekonomický rozbeh. Strata pôvodných trhov a kvalifikovaných zamestnancov tiež podčiarkovali potrebu zahraničnej hospodárskej pomoci.

7 Československo-americké vzťahy v otázkach UNRRA, *Lend and Lease*, amerických úverov a kompenzácie za znárodnený americký majetok v Československu po druhej svetovej vojne pozri MICHÁLEK, S.: Nádeje a vytriezvenia, československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945 – 1951. Bratislava : Veda, 1995, s. 26-82.

8 Tamže.

9 PETRUF, P.: Marshallov plán. Bratislava : Veda, 1993, s. 8-9.

Takú injekciu ponúkal Marshallov plán. Ponúkal nádejnú cestu a výhodné riešenie. Najmä preto Československo najprv akceptovalo ponuku participovať na tomto projekte. Dnes sú už notoricky známe prípravné rokovania, pozadie československej účasti, Stalinov nátlak na československú delegáciu (Klement Gottwald, Jan Masaryk, Prokop Drtina) v Moskve 9. júla 1947, „proryv fronta“, ako aj nové československé negatívne stanovisko. Ako tento predpokladaný „obrat“, resp. negatívne československé stanovisko k Marshallovmu plánu komentoval americký veľvyslanec v ČSR Lawrence Adolph Steinhardt? Dňa 15. júla 1947 uviedol tucet faktorov, ktoré považoval za najsilnejšie nástroje pôsobenia ZSSR na Československo. Medzi nimi bolo oslobodenie Československa Červenou armádou okrem časti západných Čiech, vedúce postavenie komunistickej strany v československej politike a jej úplná kontrola kľúčových ministerstiev (vnútro, financie, poľnohospodárstvo, vnútorný obchod a pod.), kontrola polície, ministerstva zahraničných vecí a národnej obrany, značný vplyv v armáde a v národných výboroch, kontrola takmer všetkej dennej tlače a periodík, vplyv komunistov v odboroch, vzrast závislosti od sovietskeho obchodu a konečne ešte aj prítomný strach v Československu z možného hospodárskeho oživenia Nemecka, proti ktorému je ZSSR najlepším ochrancom. Práve komplex týchto faktorov podľa veľvyslanca L. A. Steinhardta v kombinácii s tvrdým nátlakom Kremľa argumentujúceho politicky, mali za následok československé odmietnutie amerického hospodárskeho projektu.¹⁰

S komentárom veľvyslanca L. Steinhardta možno súhlasiť. Zmenu stanoviska ČSR, viac či menej, americký veľvyslanec predpokladal. Tento úsudok potvrdzuje jeho správa šéfovi stredo európskeho oddelenia Štátneho departmentu Johnovi Riddlebergerovi zo 16. júla 1947. Uvádza v nej, že nový postoj Prahy k účasti na konferencii v Paríži, nebol prekvapením. Prekvapením bola podľa neho jeho rýchla iniciatívna reakcia. Steinhardt v tomto posolstve Riddlebergovi sľúbil okrem iného, že pripraví návrhy týkajúce sa zmeny americkej politiky voči ČSR a že vypracuje postup pre jej najbližšiu budúcnosť.¹¹ Sľúbené návrhy predložil v telegrame pre Štátny department už 22. júla 1947. Navrhol okamžite iniciovať uzavretie kultúrnej dohody medzi oboma štátmi a zaujať „*umiernený postoj*“ v nastávajúcich rokovaniach týkajúcich sa československých platieb v dolároch za prepravu tovarov naprieč americkou okupačnou zónou v Nemecku. Uvedené bezprostredné gestá mali ukázať ČSR, že ju USA neopustili a že pre ňu preto nie je nevyhnutná pražská orientácia na Sovietsky zväz. Zároveň navrhol možnosť oživenia rokovaní medzi oboma štátmi v otázke amerických úverov a pôžičiek. Voči ČSR navrhoval postupovať s väčšou opatrnosťou a prejavom dobrej vôle. Dôvodil však ďalej, že USA by sa mali vyhnúť akémukoľvek aktu, ktorý by prispel k záchrane československej eko-

10 National Archives and Records (NAR), College Park, MD, f. Records of the US Department of State relating to the Internal Affairs of Czechoslovakia 1945 – 1949, Rg 59, No. 860F.00/7-1547.

11 ULLMAN, W.: The United States, c. d., s. 81.

nomiky od krachu dovtedy, kým bude československá vláda pokračovať v upevňovaní a budovaní ekonomiky štátu na sovietskych sľuboch.¹² Pomerne široký priestor venuje Steinhardt vo svojich komentároch na československé odmietnutie Marshallovoho plánu nekomunistickým stranám v ČSR. Charakterizoval ich bezprostrednú činnosť ako šokujúce prekvapenie a poníženie, ktoré v niektorých prípadoch znamenalo paniku. Popri komentároch o nekomunistických československých stranách po Marshallovom pláne sa Steinhardt vyjadroval i ku politike komunistickej strany. V prednáške na pôde National War College vo Washingtone dňa 15. decembra 1947 (pripravil sa už v novembri 1947) okrem iného hovoril, že k zmene v postoji komunistov v československej vláde prišlo práve po odmietnutí Marshallovoho plánu. Útok KSČ videl na dvoch frontoch: jeden proti USA a ostatným západným štátom, druhý doma proti nekomunistickému taboru, hlavne proti Demokratickej strane (DS) na Slovensku.¹³

Pôvodné československé stanovisko, resp. rozhodnutie zúčastniť sa na konferencii o Marshallovom pláne v Paríži, oznámil minister zahraničných vecí Jan Masaryk 7. júla 1947 v identických nótach veľvyslancom Francúzska a Veľkej Británie v Prahe Marcelovi Dejeanovi a Philipovi Nicholsovi. Nasledujúci deň s prijatím plánu oznámil štátny tajomník Vladimír Clementis všetky československé zastupiteľské úrady v Európe a veľvyslanectvo vo Washingtone. Toto stanovisko potvrdzovalo fakt, že Československo je štát silne odkázaný na dovoz surovín zo Západu, ako aj na vývoz svojich výrobkov na západné trhy. Predpokladalo sa, že bude akýmsi „hovorcom“ východnej sféry, čo rozptyľovalo obavy z politického a hospodárskeho rozdelenia Európy. Účasť tohto štátu zo sovietskej záujmovej sféry by dokazovala, že v hospodárskych veciach má možnosť zúčastniť sa celoeurópskej akcie bez toho, že by sa tým narušil jeho politický vzťah k ZSSR.¹⁴

Toto stanovisko malo pozitívny ohlas aj v americkej tlači. V rozsiahlych úvodníkoch a komentároch sa hovorilo, že v prípade účasti ČSR v Paríži Moskva nie je taká strohá ako sa zdá byť. Konštatovalo sa tiež, že Sovietsi chcú mať v Paríži ČSR ako pozorovateľa a že ČSR nie je takým otrokom, ako tvrdí propaganda.¹⁵

Aj československé odmietnutie zúčastniť sa na projekte obnovy Európy vyvolalo vo svetovej tlači veľkú odozvu. Tak napr. *San Francisco Chronicle* 11. júla 1947, teda deň pred začatím konferencie, v súvislosti s československou rezignáciou poukázal na hranice ruského vplyvu. V úvodníku napísal, že celá komunistická tlač bude počas konferencie prezentovať tento projekt ako „fašistické a imperialistické sprisahanie, vytvorené

12 Foreign Relations of the United States (FRUS) 1947, Volume IV. Eastern Europe; The Soviet Union. Washington : Government Printing Office 1972, s. 224-226.

13 Library of Congress, Washington DC, f. Steinhardt Papers, šk. 68.

14 Archiv kancelárie prezidenta České republiky, Praha, f. tajné, č.m. 02118/47.

15 Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, Praha, f. USA, šk. 22, č.m. 2255/B/47.

na zničenie Sovietskeho zväzu. Rusi stoja pred úlohou presvedčiť Európu, že ak zostane v ruinách a hladu, potom bude priateľská k Sovietskemu zväzu. Keď sa bude usilovať o hospodársku obnovu s americkou pomocou, prejaví tým nepriateľstvo k Moskve“.¹⁶ Newyorský *Daily Mirror* zo 16. júla 1947 v úvodníku sledoval vývoj Československa a konštatoval, že po druhej svetovej vojne nadobudla ČSR zdanlivo opäť samostatnosť. Jej zemepisná poloha však túto samostatnosť podkopáva, žije pod tvrdým diktátom Kremľa, stratila nezávislosť a zvrchovanosť.¹⁷

Na doplnenie niektorých už známych skutočností a charakteristík o Marshallovom pláne treba dať priestor postojom československého ministra zahraničných vecí J. Masaryka. Jeho pôvodné ambície samostatnej a nezávislej zahraničnej politiky definitívne zničil sovietsky nástup na poli európskej diplomacie, čo na jeseň 1947 sám nepriamo potvrdil, keď rokoval vo Washingtone na pôde Štátneho departmentu o hospodárskych problémoch. Dominantná príčina cesty Masaryka do Washingtonu bola snaha získať pôžičku od USA alebo od Svetovej banky. Počas separátnych rozhovorov s ministrom Georgeom C. Marshallom povedal, prečo Praha zmenila pôvodné stanovisko v otázke československej participácie na parížskych rokovaniach o americkej pomoci. Podľa memoranda z rozhovorov dňa 14. novembra 1947 J. Masaryk vysvetľoval zmenu československého stanoviska tým, že ČSR nemohla vždy zastávať také stanovisko, aké chcela. George C. Marshall, používajúc zdvorilostnú diplomaciu, reagoval nádejou na obnovenie normálnych hospodárskych vzťahov pri fungujúcom obchode a so zvýšením výmeny tovarov medzi Východom a Západom. Marshall zároveň volal po obnovení európskej dôvery stratenej v roku 1933, ktorú považoval za dôležitý a citlivý faktor. Žiadal tiež Masaryka o zrátenie sovietskych akcií, ktorými od konca vojny ničili dobrú povesť, ktorej sa od roku 1945 spočiatku tešili na celom svete. Masaryk sa snažil vysvetliť sovietsky postoj ako podozrenie a sovietsku posadnutosť, že USA chcú prívodiť svetový kolaps s prioritnou snahou zlikvidovať ZSSR. Dovtedajšia diskusia medzi oboma štátnikmi prebiehala rutinne, obidvaja očakávali, čo povie ten druhý, zastávali stanoviská svojich vlád. Až v záverečných slovách Masaryk vyjadril svoje osobné pocity k plánu európskej hospodárskej obnovy, nepriamo teda i k USA. Povedal Marshallovi, že on osobne je veľkým obdivovateľom americkej snahy pomôcť Európe a vyjadril poľutovanie nad tým, že ČSR neparticipuje na tomto projekte.¹⁸ Tieto osobné pocity k otázke Marshallovho plánu vyjadril Masaryk až *ex post* a vnímam ich ako nepodstatné.

V súvislosti so samotným Marshallovým plánom sa kladie ešte niekoľko ďalších otázok. Rátali USA v skutočnosti s poskytnutím hospodárskej pomoci prostredníctvom Marshallovho plánu i pre Československo? Mohlo Československo reagovať inak ako

16 NA ČR, Praha, f. MZV-VA 1945 – 1951, šk. 493, č.m. 1-97/8/.

17 Tamže.

18 NAR, College Park, MD, f. Rg-59, No. 860F.51/11-1447, A/FLM.

reagovalo, resp. mohla prežiť československá demokracia v takto protichodne rozdelenej Európe? Nebolo Československo v skutočnosti medzi Washingtonom a Moskvou len prieskumnou sondou, ako zareaguje protivník?

V rozpore s vtedajšími americkými prehláseniami sa prikláňam k názoru, že široko koncipovaný Program európskej obnovy mal zahŕňať len západoeurópske krajiny. Nech už boli pohánky tejto pomoci akékoľvek, platí skutočnosť, že ZSSR nemienil trpieť vplyv kohokoľvek iného vo „svojej“ časti bipolárne rozdelenej Európy. Potvrdzovalo to tiež fakt, že Československo ani inak reagovať nemohlo. To ukazuje prakticky jeho minimálnu možnosť samostatného rozhodovania v tomto období čo i len v ekonomických otázkach. Tiež to potvrdzovalo fakt, že ekonomický aspekt Marshallovoho plánu v prípade ČSR podľaoh aspektu politickému a ideologickému. Definitívne sa tak zrútila predstava Masaryka, Beneša a ďalších o politike mostu medzi Východom a Západom. Pre USA v tejto súvislosti ČSR slúžila skôr ako prieskumný prvok v tomto období studenej vojny, ako sa zachová konkurencia z Východu.¹⁹

Pre Československú republiku boli ďalekosiahle aj ekonomické dôsledky odmietnutia Marshallovoho plánu. Rozšírilo zástup satelitov Sovietskeho zväzu i po hospodárskej línii a nevyužilo jednu z mála možností po druhej svetovej vojne ísť cestou modernej priemyselnej krajiny so všetkým, čo k tomu patrí. Nové ekonomické vzťahy predurovali ďalší hospodársky vývoj. Jeho sprievodným znakom bolo postupné reťazovité prerušenie hospodárskych stykov so Západom a orientácia celej ekonomiky na potreby trhu v sovietskom bloku.

19 Pojem „studená vojna“ sa používa na označenie vzťahu medzi dvoma veľmocami, ZSSR a USA, resp. ich blokmi, po druhej svetovej vojne. Príčiny zrodu samotnej studenej vojny, teda konfliktného veľmocenského vzťahu sa vysvetľujú v americkej historickej vede troma prístupmi – tradicionalistickým, revizionistickým a postrevizionistickým. Tradicionalistický prístup tvrdí, že dôvodom vzniku studenej vojny bol expanzívny charakter politiky ZSSR počas druhej svetovej vojny a po nej. Keby USA zasiahli proti sovietskym ambíciám skôr, Stalin mohol byť udržaný vo svojich sovietskych hraniciach. Táto teória bola oficiálnou doktrínou NATO až do začiatku 60. rokov. Revizionistický prístup tiež charakterizuje ZSSR ako krajinu s expanzívnu politikou. Kroky, ktoré robil ZSSR ohľadne svojej bezpečnosti chápali USA ako expanzívne, preto sa aj USA snažili presadiť v strednej a juhovýchodnej Európe hneď po vojne. Postrevizionistický prístup chápe studenú vojnu ako logický vývoj po druhej svetovej vojne, keď existovali len dve superveľmoci. Preto ich konflikt je nevyhnutný. Podľa zástancov tradicionalizmu bola studená vojna odvážna a potrebná reakcia slobodných národov a štátov na agresiu komunizmu. Tiež razili názor, že USA v tomto období nemali vypracovanú konkrétnu stratégiu pre strednú Európu, že zároveň tento región je príčinou studenej vojny pretože ZSSR nebol ochotný tolerovať nič iné ako jeho úplnú kontrolu. Revizionisti si naopak myslia, že sovietska politika v regióne bola najprv mierna, že existovali tri možnosti budúcej orientácie strednej Európy – USA uprednostňovali prozápadnú, ZSSR prosovietsku a Veľká Británia neutrálnu. Oba hlavné smery zhodne uznávajú, že stredná a juhovýchodná Európa bola vo vzťahu USA a ZSSR prvou konfliktnou oblasťou.

Marshallov plán bol oficiálne vyhlásený 3. apríla 1948, keď americký Kongres schválil sumu 5,3 miliárd dolárov na poskytnutie pomoci západnej Európe. Do decembra 1951 potom celková hodnota prostriedkov poskytnutých krajinám západnej Európy vo forme dodávok tovarov predstavovala 12,4 miliárd dolárov a bola rozdelená medzi 16 štátov.

Za dva a pol roka po vojne sa Československo stalo v očiach pozorovateľov zaujímavou syntézou Východu a Západu, akousi ideologickou zmesou, ktorú niektorí novinári nazvali „veľkým experimentom“. Československí politici cítili, že politicky idú po napätom lane medzi dvoma nepriateľskými táborami a trvali na tom, že ich nová československá orientácia je produkt ich realizmu, ktorý je zase logickou zmesou okolností a tradície. Tento experiment koexistencie socializmu a kapitalizmu v ekonomike a v iných sférach života v jednom štáte nazval Dana Adams Schmidt v knihe *Anatomy of Satellite* „teóriou tolerancie“, t.j., že obidva sektory sa navzájom „nepožerú“ a v krátkodobom horizonte by mohli vedľa seba existovať.²⁰ Pri formulovaní tohto názoru tento autor vychádzal pravdepodobne z ideálneho stavu, že veľmoci budú naďalej spolupracovať. Vieme, že to tak nebolo. Vieme tiež, že československá zahraničná politika od oslobodenia bola založená na vojenskom spojeníctve so ZSSR. Československý experiment nepadol pre sovietsky tlak, či preto, že nepomohol Západ, či vnútorná československá nekomunistická opozícia bola nejednotná, ale padol preto, že komunizmus a demokracia sa nezmiešajú.

V charakteristike obdobia československej zahraničnej politiky v rokoch 1945 – 1948 nemožno obísť februárový prevrat z roku 1948. Končila ním éra pluralitnej parlamentnej demokracie a zahraničnopoliticky završoval zámery sovietskej zahraničnej politiky od konca druhej svetovej vojny. Okolo západných hraníc svojej ríše vybudoval Stalin pásmo nárazníkových štátov, ktoré svojimi špecifickými metódami pretvoril na monolitný socialistický blok.

Sovietsky tlak na Československo a rozhodnutie USA ponechať Prahu plne v orbite Moskvy aj po ekonomickej stránke už v roku 1947 navodzujú hypotetický pohľad, že snáď ani spomínaní predstavitelia československej demokracie v tomto období nemohli považovať koncepciu mostu za realizovateľnú.

Na záver dva ilustratívne príklady. Ide o vyjadrenia Jana Masaryka začiatkom roka 1947 – teda pol roka pred oficiálnym ohlásením československého stanoviska k Marshallovmu plánu. V januári 1947 bol Jan Masaryk na pracovnej návšteve v USA. Počas tlačovej besedy na československom veľvyslanectve vo Washingtone odpovedal na otázky novinárov. Mierne unavený a trúchливо optimistický (*slightly tired and sad optimist*) svojsky odpovedal že sa cíti nepohodlne, keď je nazývaný mostom medzi Východom a Západom. Povedal dokonca, že sa necíti byť mostom a že to od neho ani nikto nežiadal. Bohémsky rozvalený na lavici, fajčiac cigaretu sa pohrával so slovami a replikami.

20 SCHMIDT, D. A.: *Anatomy of Satellite*. Boston : Little, Brown and Company, 1952, s. 149-154.

„Naša politická situácia? Veľmi jednoduchá. Lojálny spojenec Sovietskeho Ruska. Vždy sme mali radi Rusko. Sme Slovania – sme hrdí, že sme Slovania. Avšak nevidíme žiadnu príčinu čokoľvek meniť na našom postoji k Západu. Potrebujeme Vašu pomoc... Železná opona? Nevieť nič o železnej opone, jednoducho – úplne nič...“²¹

Druhý ilustratívny príklad, taktiež v podaní Jana Masaryka: americký liberálny mesačník *Tomorrow* vo februári 1947 uverejnil štúdiu Johna Powersa o novom Československu. Odvolával sa v nej na nedávnu otázku amerického novinára na tlačovej konferencii v Oslo, kde bol Jan Masaryk na oficiálnej pracovnej návšteve, ktorý sa československého ministra zahraničných vecí spýtal, či je ČSR mostom medzi Východom a Západom. Minister Masaryk odpovedal viac pozemsky než diplomaticky: „*Most má tú neprijemnosť, že skôr či neskôr budú po ňom jazdiť kone a tie budú za sebou niečo zanechávať.*“²²

Vývoj Československa nabral spád vo februárových dňoch roku 1948. Moc prevzali komunisti a nasledovalo štyridsať rokov stagnácie, úpadku morálky, ekonomiky i izolácie v rámci sovietskeho bloku.

21 NA ČR, Praha, f. MZV-VA 1945 – 1951, šk. 493, *Pittsburgh Post Gazette*, 14. januára 1947.

22 Tamže, šk. 491, č. m. 1-97m.

PARTIZÁNSKE HNU Tie NA SLOVENSKEJ STRANE SLOVENSKO-POLSKÉHO POHRANIČIA V ROKU 1944

František CSÉFALVAY

Slovensko-poľské pohraničie už od roku 1939 zohrávalo veľmi pozitívnu úlohu v odbojovej činnosti. Vtedy to bol priestor, kadiaľ viedli trasy poľských utečencov smerom do Maďarska, neskôr tu boli rôzne kuriérne spojenia, pôsobili tu spravodajské a konšpiračné skupiny. Tento územný pás sa stal významný jednak z hľadiska poľského odboja a jednak slovenského odboja. Rôzne odbojové a partizánske skupiny na severovýchode Slovenska predstavovali pomocnú, resp. záchrannú sieť pre utečencov alebo odbojárrov žijúcich v ilegalite a od konca roku 1943 uskutočňovali aj prepadové akcie.

Intenzívnejší protinemecký boj na severovýchode Slovenska začala skupina *Pugačov*, ktorá už v novembri 1943 plánovala prepád nemeckých jednotiek v Nowom Łupkowie na území vtedajšieho Generálneho gouvrenementu. Prieskumná skupina, ktorú sem vyslali, zistila, že v Nowom Łupkowie je nemecká vojenská jednotka v sile 30 vekovo starších vojakov. Ich úlohou bolo strážiť železničnú stanicu, Łupkovský tunel a 12 km dlhý hraničný úsek od obce Radoszyce po obec Wola Michowa. Na železničnej stanici pravidelne hliadkovali a strážili dvaja vojaci. Tunel strážila šesťčlenná hliadka a veliteľ stráže, na hraniciach hliadkovali dve hliadky skladajúce sa z jedného až troch mužov. Tieto poznatky posudzovali partizáni spolu s ilegálnym komunistickým odbojom. Na ich základe prijali záver, že zorganizujú prepád, ktorý budú maskovať ako akciu pašerákov, pretože v tomto období – ako spomínajú veteráni – sa tu vo veľkom pašovalo. Za konkrétny cieľ si vytýčili odzbrojenie hliadok a nie prepád Nemcov, ktorí strážili tunel. Na uskutočnení tejto bojovej úlohy sa zúčastnilo jedenásť partizánov rozdelených do dvoch skupín. Jednej z nich velil Alexej G. Jemel'janov, veliteľ skupiny *Pugačov*. Z nasadenia sa skupiny vrátili inou trasou. Ich výpad bol úspešný: ukoristili 6 pušiek, streľivo a 13 granátov.¹ Ako ďalšiu akciu možno uviesť prepádnutie kasární finančnej pohraničnej stráže v Čertižnom 20. decembra 1943. Tento prepád zrejme uskutočnili partizáni, ktorí pôsobili na území Nemcami okupovaného Poľska, pretože partizánske skupiny na východnom Slovensku boli v tom čase pre bojovú akciu tohto druhu slabo vyzbro-

1 Pamäť ľudu 2. Spomienky účastníkov partizánskeho hnutia na Slovensku. Zost. Štefan Pažur. Bratislava : Pravda, 1989, s. 203-204.

jené.² Podobnú akciu prepadu finančnej pohraničnej stráže uskutočnili partizáni aj 25. decembra 1943 pri Čabalovciach-Sterkovciach v okrese Medzilaborce. Partizáni ukoristili jeden ľahký guľomet, 11 pušiek, 3000 nábojov a 2 debny ručných granátov.³ Aj v tomto prípade možno vysloviť domnienku, že akciu uskutočnili partizáni pôsobiaci na území Nemcami okupovaného Poľska.

Podobných udalostí bolo viac, takže partizánske hnutie na Slovensku bolo už na začiatku roka 1944 známym fenoménom a zmienky o ňom sa objavili sa v rôznych súdobých správach a dokumentoch. V dôsledku partizánskych aktivít v pohraničí slovenské Ministerstvo národnej obrany (MNO), či presnejšie náčelník štábu MNO plk. gšt. Viliam Talský 7. januára 1944 oznámil „*Nemeckému spravodajskému dôstojníkovi na Slovensku, že sa v dohode so slovenským Ministerstvom vnútra na severovýchodnom Slovensku organizuje zosilnená pohraničná stráž a za týmto účelom sa uskutoční príslušné posilnenie pohraničnej finančnej stráže a žandárstva, ako aj presun vojenských jednotiek do označenej oblasti (najmä do priestoru Medzilaboriec)*“.⁴

Okrem posilnenia bezpečnostných zložiek bola práve aktivita partizánskeho hnutia na východe Slovenska a čiastočne aj v pohraničí jedným z argumentov, o ktorý sa bratislavské MNO opieralo v návrhu vybudovať v Karpatoch opevnenia proti postupujúcej Červenej armáde. V prípise adresovanom nemeckému generálovi pri MNO zo 14. januára minister generál I. triedy Ferdinand Čatloš uvádzal, že potrebu „*zmilitarizovania východného Slovenska odôvodňuje aj terajšia situácia, keď tunajší partizánski velitelia usilujú sa rozvracať bezpečnosť a konsolidáciu tohto pohraničia. Prípady napadnutia finančnej stráže a zastrelenia 2 žandárov dostatočne ilustrujú potrebu sprísniť bezpečnostné opatrenia Slovenska.*“⁵ Ako to už slovenská historiografia prezentovala, v tejto argumentácii gen. Čatloša treba vidieť aj jeho odklon od bezvýhradnej spolupráce s nemeckými miestami a tiež jeho tendenciu pripraviť podmienky pre uskutočnenie plánu, ktorý mal za cieľ ukončiť účasť Slovenskej republiky vo vojne po boku Nemeckej ríše. Partizánsku činnosť v slovensko-poľskom pohraničí na začiatku roka 1944 hodnotil vo svojom elaboráte aj nemecký dôstojník vojenskej spravodajskej služby pplk. Hans Kroha, ktorý predložil veliteľovi bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby na Slovensku SS-Oberstumbannführerovi Dr. Josefovi Witiskovi. V materiáli sa o. i. uvádza: „*V čase od mája 1943 do apríla*

2 PAŽUR, Š.: Protifašistický odboj na východnom Slovensku. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 116-117.

3 Tamže, s. 117

4 Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty. Zost. Vilém Prečan. Bratislava : EPOCH, 1971, s. 413.

5 Tamže, s. 51; citujú aj GEBHART, J – ŠIMOVČEK, J.: Partizáni v Československu 1941 – 1945. Bratislava, Praha : Pravda, Naše vojsko, 1984, s. 190.

1944 sa vyskytli v poľsko-slovenskej hraničnej oblasti menšie skupiny bánd, ktoré prichádzali prevažne z Generálneho gubernátu, v slovenských hraničných oblastiach odzbrojovali finančné stráže a žandárske hliadky, vykrádali obchody a znova sa vracali do Generálneho gubernátu.⁶ Od jari 1944 sa táto situácia zmenila tak, že sa začali aktivizovať aj partizáni zo slovenského územia. 29. apríla 1944 príslušníci skupiny *Pugačov* prepadli finančnú pohraničnú stráž v Olšíinkove v okrese Medzilaborce.⁷ Ešte predtým, 8. apríla, príslušníci skupiny *Čapajev* znefunkčnili úsek železničnej trate pri Ľupkovskom tuneli.⁸ Všeobecne sa o tomto období partizánskych aktivít na jar 1944 v citovanom nemeckom dokumente konštatuje to, čo platí pre celú oblasť slovensko-poľského pohraničia: „*Momentálne partizáni vyvíjajú osobitnú aktivitu, aby sa dostali k zbraniam a strelivu, pričom prepádajú aj žandárske stanice a oddelenia finančnej stráže a majú v úmysle prepádavať vojenské skladištia.*“⁹

Slovensko-poľské pohraničie na severovýchodnom Slovensku zohralo významnú úlohu aj v súvislosti s prípravami ozbrojeného povstania na Slovensku, či inými slovami – udalosti, ktoré sa tu odohrávali, mali nezanedbateľný vplyv na podmienky, za akých Povstanie vypuklo a prebiehalo. K nim patril vznik východoslovenských divízií a ich výstavba, ktorá prebiehala od jari 1944.¹⁰ Armádne veliteľstvo a armádne jednotky boli dislokované v Prešove. Prvá divízia s veliteľstvom v Giraltovciach bola rozmiestnená severne od lesného masívu Minčol po Dukliansky priesmyk v dĺžke asi 42 km, 2. divízia bola rozmiestnená v priestore Čertižné – Czeremcha pozdĺž slovensko-poľských hraníc smerom na východ až po Stakčín v dĺžke asi 68 km. Jej veliteľstvo bolo vo Vyšnej Radvani. Časť jednotiek 1. pešej divízie bola v priestore Tylawy neďaleko poľského mestečka Dukla. V tomto období tu pôsobili partizánske jednotky, ktoré operovali pozdĺž komunikácií vedúcich k Duklianskemu priesmyku. Slovenskí vojaci nadväzovali kontakty s poľským hnutím odporu v Myscovej, Rymanowe, Nowom Żmigrode, Gorliciach, Krosne a Dukle a posky-

6 Slovenské národné povstanie, c. d., s. 412.

7 PAŽUR, Š.: Protifašistický odboj, c. d., s. 117.

8 Tamže, s. 118.

9 Slovenské národné povstanie, c. d., s. 414.

10 Pre ich pomenovanie sa v slovenskej histriografii udomácnilo pomenovanie Východoslovenská amáda. Hoci sa počítalo so vznikom armády, pretože v máji 1944 v Prešove sa utvorilo Armádne veliteľstvo, okrem dvoch divízií vznikli len armádne jednotky ale dohromady nepredstavovali ani veľkosť zboru a v nemeckých dokumentoch sa uvádzajú pod pomenovaním Korpsgruppe – zborová skupina.

tovali poľským odbojárrom informácie o rozmiestnení a početnom stave vojenských síl pri Dukle a na iných úsekoch.¹¹

Niektorí príslušníci slovenských divízií v letných mesiacoch roka 1944 nadviazali spoluprácu s partizánmi na obidvoch stranách hranice. Táto spolupráca sa prejavila o. i. tým, že partizánom poskytli výstroj a výzbroj. Dezerciou niektorých príslušníkov divízií k partizánom sa začal rozkladný proces vo vojenských jednotkách, čo bolo z hľadiska príprav ozbrojeného povstania na Slovensku nežiaduce. V zmysle dohôd predstaviteľov politických a vojenských zložiek odboja s partizánskymi veliteľmi príslušníci slovenskej armády nemali odchádzať k partizánom. Vojenský odboj (konkrétne dôstojníci zapojení do príprav Povstania Vojenským ústredím) za to partizánom garantoval dodávky zbraní a streliva, pričom ich súčasne žiadal, aby nepodnikali bojové aktivity namierené proti armáde a jej objektom.

Rozkladný proces v slovenskej armáde sa prejavil aj v jednotkách nachádzajúcich sa v slovensko-poľskom pohraničí. Už začiatkom júna 1944 niektorí príslušníci pešieho pluku 6, ktorý sa nachádzal na úseku Łupków – Radoszyce, nadviazali spojenie s partizánmi. Koncom júla 1944 na požiadanie organizátorov partizánskeho oddielu v obci Myszczoza sa neďaleko Tylawy uskutočnilo stretnutie niektorých slovenských dôstojníkov s veliteľmi poľských a sovietskych partizánskych oddielov. Zo Slovákov, ktorí sa ho zúčastnili, možno spomenúť stotníka pechoty Jána Oškarka, ktorý prisľúbil partizánom pomoc: dodávky zbraní, streliva a potravín. Na druhý deň sľúbené zásoby priviezol poľský furman.¹²

Dňa 9. augusta 1944 niekoľko príslušníkov zo 4. pluku prebehlo k partizánskej jednotke *Stalin* (veliteľ Michail Illarionovič Šukajev), ktorá sa vtedy nachádzala na území Nemcami okupovaného Poľska. Okrem prechodov slovenských vojakov k partizánom treba spomenúť významný jav, ktorý sa z hľadiska historického spracovania partizánskeho hnutia v minulosti nie vždy a dostatočne zohľadňoval – a síce pomoc vojakov východoslovenských divízií partizánskym jednotkám pri prechode hraníc na územie Slovenska. Táto pomoc sa týkala plnenia rôznych úloh v tyle priestoru ovládaného Nemeckom, čo pre ZSSR z hľadiska vojenského úsilia nebolo zanedbateľné. V tejto súvislosti dovoľte malý exkurz: na konferencii „Varšavské povstanie a Slovenské národné povstanie 1944 – paralely a rozdiely“, ktorá sa uskutočnila v októbri 2008 v Banskej Bystrici, poľský kolega hovoril o povstaní na Slovensku ako o akcii vyprovokovanej Sovietmi, ktorá bola podľa neho celkom zbytoč-

11 RODÁK, J.: Slovensko-poľské pohraničie v jeseni 1944. In: Vojensko-politické aspekty karpatsko-duklianskej operácie. Zborník štúdií z vedeckej konferencie k 50. výročiu bojov o Duklu. Zost. Bohuš Klein. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1996, 56.

12 Tamže, s. 57.

ná.¹³ Aj na Slovensku sa v historickej spisbe novšieho dáta možno stretnúť s podobným názorom, ktorého autori akoby nebrali do úvahy, že bola vojna, v ktorej obidve strany používali všetky dostupné prostriedky na oslabenie protivníka a preto aj vyslanie rôznych spravodajských, špeciálnych a diverzných skupín slúžilo tomuto cieľu. Samozrejme treba vziať do úvahy aj nerešpektovanie požiadaviek slovenského odboja, najmä potom, čo sa prichádzajúci sovietski partizáni dozvedeli o prípravách povstania.

Od polovice júla 1944 na územie východného Slovenska prichádzali sovietske partizánske jednotky z okupovaného Poľska. Ako prvá prišla na začiatku augusta 1944 jednotka pplk. Viktora Alexandroviča Karasjova-Stepanova, ktorá sa cez Dukliansky priesmyk presunula na Slovensko do Svidníka a odtiaľ pokračovala do Čerchovského pohoria. Jednotka A. D. Kovalenka-Bielova prešla cez Ľupkovský priesmyk. Prechod týchto jednotiek sa uskutočnil podľa plánu sovietskych nadriadených štábov riadiacich partizánske hnutie na rozmiestnenie partizánskych jednotiek na území Slovenska a bol skoršieho dáta, resp. bol kombinovaný s plánom Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia (UŠPH) na výsadek partizánskych skupín na Slovensko. Ich prechody cez úseky strážené slovenskou armádou neboli náhodné. Napr. Kovalenkova skupina bola v spojení s príslušníkmi 2. pešej divízie a základňu mala v priestore 4. pešieho pluku, ktorému velil plk. pech. J. Husár. Druhého augusta sa mjr. Kovalenko stretol s plk. Husárom, ktorý prisľúbil, že partizánskej skupine bude pomáhať najmä proviantom a zbraňami. Ďalej sa zaviazal, že nebude proti partizánom podnikáť nijaké silové opatrenia.¹⁴ Zo skupín, ktoré prešli na Slovensko cez tento úsek, možno spomenúť aj prechod skupiny V. Kvitinského v noci z 8. na 9. augusta 1944 pri dedine Šarbov, ďalej prechod skupiny Majorova cez Ľupkovský priesmyk 15. augusta, ktorá až do konca augusta pôsobila v okresoch Medzilaborce a Humenné, či tiež prechod partizánskej skupiny *Za rodinu* cez Ľupkovský priesmyk koncom augusta alebo prechod brigády M. I. Šukajeva.

Slovenskí vojaci mali úzke kontakty s partizánskym zväzom *Čapajev* na poľskom území, ktorému velil S. Lesnikovskij. Koncom augusta 1944 zväz operoval na hlavných komunikáciách na úseku Dukla – Nowy Żmigród a Dukla – Trzciana smerom k Duklianskemu priesmyku. Na území východného Slovenska vyvíjal činnosť v okresoch Svidník, Bardejov a Medzilaborce. Táto jednotka sa už vtedy mohla pochváliť bohatou činnosťou: v máji 1944 jedna zo skupín zväzu prepadla nemecký sklad benzínu neďaleko Dukly a vyhodila ho do vzduchu. V júli 1944 ďalšia skupina zväzu prepadla nemeckú autokolónu na ceste Dukla – Svidník a ukoristila dve

13 Išlo o referát Mareka Kazimierza Kamińskiego „Politické aspekty povstania na Slovensku – pokus o analýzu“.

14 PAŽUR, Š.: Protifašistický odboj, c. d., s. 134

autá s potravinami. Príkladom spolupráce poľských partizánov a slovenských vojakov bolo vyslobodenie vyše 200 sovietskych zajatcov v polovici augusta 1944. Boli to zajatci zo zajateckého tábora v Rymanowe, ktorých mali transportovať cez Sanok a Łupkovský priesmyk na Slovensko. Túto akciu uskutočnili partizáni zo zväzu Lesníkovského v priestore medzi obcami Łupków – Palota – Wydrań a výrazne im pri tom pomohli vojaci pplk. del. Jozefa Vogla.¹⁵

Významnú kapitolu v dejinách partizánskeho hnutia v súvislosti so slovensko-poľským pohraničím predstavuje obdobie po odzbrojení východoslovenských divízií. Začiatkom septembra 1944 sa partizánska oblasť rozšírila do blízkosti slovensko-poľskej hranice. Dňa 5. septembra 1944 partizánska brigáda *Sergej* na čele s veliteľom pplk. N. A. Prokopiukom prekročila Łupkovský priesmyk a prenikla do Laboreckých vrchov. Prechodu brigády predchádzali styky partizánov so slovenskými dôstojníkmi na juhu Nemcami okupovaného Poľska. Veliteľ delostreleckého pluku pplk. Jozef Vogl sa počas odzbrojovania východoslovenských divízií pokúšal podchytiť vojakov, ktorých ešte neodzbrojili. Podľa pôvodného zámeru chcel pplk. Vogl so svojimi vojakmi prejsť cez Łupkovský priesmyk a prekročiť líniu frontu. Počas presunu táto skupina nadviazala kontakt s partizánskou brigádou *Sergej*. Na základe informácií od pplk. Vogla pplk. Prokopiuk dľa rozkaz k prechodu na slovenské územie. V dňoch 6. – 8. septembra 1944 vznikla partizánska brigáda *Kriváň* zo slovenských vojakov, ktorí sa pridali k pplk. Voglovi a obsadila dediny Vyšná a Nižná Jablonka, Telepovce (dnes Osadné), Pčoliné, Polianka, Zubné a Papín. Brigáda *Sergej* obsadila priestor Papín – Vyšná Jablonka – Pčoliné. Partizánske brigády úzko spolupracovali a plnili významné vojenské úlohy pri narušovaní dopravných komunikácií nemeckej obrany v priestore Karpát. Partizáni kontrolovali cesty Humenné – Stakčín, Snina – Pčoliné – Humenné – Výrava a Humenné – Medzilaborce.¹⁶ Prvú spoločnú bojovú akciu podnikli už 6. septembra 1944, keď v priestore Nižnej Jablonky a obce Világov doslova rozprášili nemeckú hliadku. Partizáni sa tiež usilovali zmocniť sa vojenského materiálu, ktorý tu zanechali vojaci 2. divízie. Pri týchto výpadoch zväčša narazili na menej početné nemecké alebo maďarské jednotky. Dňa 7. septembra por. Folta s jednou čatou a s pomocou 10 partizánov z brigády *Sergej* a miestnej partizánskej skupiny v Telepovciach odrazili útok maďarskej roty pri obci Vyšná Jablonka.¹⁷ Existencia a aktivita vojensko-partizánskej skupiny *Kriváň* a partizánskej brigády *Sergej* priťahovala pozornosť nemeckých vojsk, ktoré sa pokúšali zlikvidovať ohniská partizánskeho hnutia v tejto oblasti. Ich sústredený útok sa

15 RODÁK, J.: Slovensko-poľské pohraničie, c. d., s. 58

16 CSÉFALVAY, F.: Partizánske hnutie na Slovensku v prvom období SNP (september – október 1944). Kandidátska dizertačná práca. Rukopis. Bratislava 1986, s. 86 – 87.

17 Tamže, s. 88.

začal 21. septembra a viedli ho z troch smerov: z Humenného na Zubné, z Medzilaboriec na Nižnú Jablonku a zo Sniny na Pichne. Po prvom odrazenom nemeckom útoku 22. septembra pplk. del. J. Vogl navrhol pplk. N. Prokopiukovi, aby sa spolu presunuli a prebili sa k Červenej armáde (ČA). Pplk. Prokopiuk s tým súhlasil, ale žiadal odložiť termín o dva dni, aby ešte predtým stihol vyslať hliadku k ČA. Po ďalších odrazených útokoch ale 24. septembra ráno nemecká jednotka zaútočila na postavenia oddielu Sloboda z brigády *Kriváň*, ktorému sa podarilo útok odraziť. Po opakovanom útoku sa nepriateľovi podarilo preniknúť do lesov severne od Podsvinského dvora. Najvážnejšia situácia vznikla, keď nemecká jednotka zaútočila na oddiel *Hurban*, ktorý ustúpil bez rozkazu a bez boja. Nemecké jednotky obsadili Papín. Potom ďalšia nemecká jednotka od Pichného zaútočila na partizánsku brigádu *Sergej*. Delostrelci (treba povedať, že do týchto dní mala brigáda *Kriváň* aj delá) stotníka delostrelectva Jozefa Tabiša ostreľovali nemecké pozície, čím zmierlili nemecký tlak na partizánov brigády *Sergej*. Nemecký tlak však mal za následok prerušenie spojenia medzi dvoma veliteľmi brigád a aj s oddielom *Hurban* brigády *Kriváň*. Rozkúskovaním partizánskej oblasti a pod nemeckým tlakom nastal neorganizovaný ústup partizánov brigády *Kriváň* v malých skupinách smerom do Vihorlatu, kde sa potom postupne stmeľovali. Časť brigády (oddiel *Hurban* pod velením npor. Krempaškého a čata delostrelcov npor. Jaremu) spolu s brigádou *Sergej* ustúpili na sever a pokúsili sa prebiť k ČA, čo sa im 30. septembra napokon podarilo.¹⁸

K partizánskemu hnutiu v slovensko-poľskom pohraničí patrí aj aktivita partizánov na Orave. Pred vypuknutím SNP sa tu nachádzal sovietsky partizánsky oddiel pod velením P. S. Tichonova, ktorý od januára 1944 rozvíjal bojovú činnosť na území Poľska a zúčastnil sa bojov v Solskej pustatine (*Puszczą Solską*) a Janovských lesoch (*Lasy Janowskie*), odkiaľ postupoval na západ a v polovici augusta 1944 prekročil slovensko-poľskú hranicu pri Babej hore. Mal prevažne spravodajské a deštruktívne úlohy. Na Orave medzi 23. a 24. augustom 1944 odpálil mosty na trati Tvrdošín – Nowy Targ.¹⁹

Druhým oddielom, ktorý v okamihu vypuknutia Povstania začal svoju bojovú činnosť na Orave, bola 8-členná skupina so špeciálnym poslaním pplk. Michala Petroviča Osipova-Morskoja. Bola vysadená 29. augusta 1944 na základňu npor. P. A. Veličku vo Veľkej Fatre a už v dňoch 1. – 2. septembra, doplnená 15 partizánmi z Veličkovej brigády, aby sa napokon presunula na Oravu. Usadila sa v osade Plešivá

18 Tamže, s. 132 – 134.

19 GRACA, B.: Prehľad dejín partizánskeho hnutia na Slovensku v druhej svetovej vojne. Rukopis VHÚ – OVDS. Bratislava 1976, s. 503.

v katastri obce Zázrivá a tu pokračovala v organizovaní spravodajskej siete a vysielaní prieskumných a deštručných skupín až k Žiline a na Kysuce.²⁰

Krátko po začiatku SNP sa z poľskej strany Beskýd, z priestoru Bielsko-Biala začal presúvať na Slovensko ďalší partizánsky oddiel pre zvláštne úlohy velený Vladimírom Petrovičom Jaromovom, ktorý bol pravdepodobne podriadený spravodajskému oddeleniu Generálneho štábu ČA. Príkaz na presun na slovenské územie dostal oddiel ešte 28. augusta, čo zrejme súviselo s úsilím velenia ČA získať maximum informácií o situácii na Slovensku. 2. septembra bol už oddiel pod velením Abuladzeho pri Mútnom na Orave, odkiaľ sa postupne presúval cez Oravskú Lesnú a zázrivské lazy do doliny Lučivnej. Tu sa stretol s oddielom P. S. Tichonova, ktorý sa medzitým početne posilnil a mal okolo 130 príslušníkov. Orava bola až do 12. septembra 1944 súčasťou povstaleckého územia. Obranu povstalcov na Orave najviac ohrozil prápor Schäfer, ktorý 13. septembra obsadil Dolný Kubín. Nemci sa tu nezdržali, takže Dolný Kubín znovu na niekoľko dní ovládli povstalci, no ďalšia nemecká vojenská jednotka, bojová skupina mjr. Volkmana 18. 9. 1944 natrvalo obsadila Dolný Kubín. Po „odrezaní“ povstalcov od povstaleckého územia, nemecké okupačné vojská sa usilovali o likvidáciu Oravskej vojenskej skupiny, tábora v Lučivnej a vojenskej obrany v Párnici. Obrana prístupov do doliny bola rozdelená takto: na ľavej strane medzi Párniciou až po tehelňu v Istebnom bol rozmiestnený oddiel kpt. Tichonova, vojenská jednotka npor. Lovicha a I. Kemku bola v centre Párnice a bránila prístupy do doliny, napravo od Kraľovian pôsobil oddiel Jaromova. V Párnici sa nachádzali zvyšky zdecimovaných práporov kpt. J. Oškvarka a kpt. Jobáka z obrany pri Kraľovianoch, ktoré však po 18. septembri začali podľa rozkazu V. taktickej skupiny (TS) presun na povstalecké územie. 1. októbra po ústupe vojakov z Párnice do Lučivnej sa obrana postupne začala rúcať. 5. októbra Nemci prenikli až k Lučivnej, 7. októbra prebiehali boje oddielu kpt. Tichonova pri Istebnom a 9. októbra už aj napravo od Kraľovian. Na porade veliteľov a politických predstaviteľov okresu sa rozhodlo o stiahnutí sa na povstalecké územie. 10. októbra skupina asi 300 vojakov a partizánov vyrazila na pochod ku Kubínskej holi na sedlo Príslop a pri Oravskom Podzámku prešla do Chočského Pohoria a odtiaľ pokračovala ďalej na Liptov. Týmto ústupom sa partizánskemu hnutiu podarilo nakrátko udržať na Orave, no po októbrových a novembrových protipartizánskych operáciách oddielov POHG a 14. SS-divízie *Galizien* okolo 6. novembra odtiaľto odišiel aj posledný partizánsky oddiel V. P. Jaromova.²¹

Na základe uvedených príkladov, niekedy bez priblíženia širších súvislostí ostatnej partizánskej, odbojovej a povstaleckej aktivity na slovenskej strane slovensko-

20 Tamže, s. 505.

21 Tamže, s. 510 – 511.

poľského pohraničia, sa dá zosumarizovať, že antifašizmus v tomto regióne bol nielen súčasťou slovenského alebo poľského odboja, ale realizovala sa tu aj cezhraničná slovensko-poľská antifašistická spolupráca, ako som to dokumentoval niektorými príkladmi. Zároveň chcem bez akéhosi zveličovania vysloviť domnienku, že na tejto spolupráci sa podpísala aj kresťanská solidarita a slovanská spolupatričnosť. Nepochybne máme na oboch stranách slovensko-poľskej hranice do činenia s ľudskou dimenziou spoločného prežitia, vzájomnou pomocou a vedomím potreby bojovať proti zlu a neslobode. Na týchto pilieroch spoločných tradícií dvoch národov sa dá budovať demokratické spolunažívanie a vzájomné porozumenie aj v budúcnosti.

ČESKOSLOVENSKO-POLSKÉ VZŤAHY V ROKOCH 1945 – 1948

Matej ANDRÁŠ

Namiesto úvodu k problematike a historickej etape, ktorá je ústrednou témou tohto príspevku, sa chcem vrátiť k predchádzajúcemu obdobiu. Konkrétne k problému zrušenia plebiscitu v lete 1920. Čo mu však predchádzalo? Pôvodne Najvyššia rada Dohody 27. septembra 1919 na návrh poľskej strany rozhodla, že na sporných územiach Tešínska, Oravy a Spiša sa usporiada plebiscit a termín určili na 24. júl 1920. Urobili sa potrebné opatrenia, aby ľudové hlasovanie prebehlo hladko. V Tešíne (meste) začala pracovať medzinárodná plebiscitná komisia, zložená zo zástupcov veľmocí: Veľkej Británie, Francúzska, Talianska a Japonska. Spravovala plebiscitné územie a mala k dispozícii aj osemdesiat francúzskych vojakov. Napokon sa však plebiscit nekonal. Prečo sa tak stalo, si ozrejníme na základe najmä poľských prameňov.

Utváranie východných hraníc Poľska sa riadilo Piłsudského filozofiou: „*Poľsko je vlastne bez hraníc, a všetko, čo môže získať na západe, bude darom koalície, lebo tam vlastným silám nevďačíme za nič. Naproti tomu za zisky na východe budeme vďačiť výlučne sebe, našim vlastným vojenským silám.*“ Poľsko v apríli 1920 na východe zaútočilo a 7. mája poľské oddiely vkročili do Kyjeva. No v polovičke mája prešla Červená armáda do protiofenzívy a postupovala na Lvov a Varšavu. V tejto situácii 23. júna 1920 vznikla vo Varšave tzv. prvá vláda Władysława Grabského a nový poľský premiér sa obrátil so žiadosťou o pomoc na západné mocnosti.

Práve v tých dňoch rokovali na konferencii v Spa (5. – 10. júla) o reparáciách Nemecka, ktoré vyplývali z mierovej zmluvy. Konferencia prerokovala žiadosť poľskej vlády a rozhodla, že západné mocnosti (Veľká Británia a Francúzsko) poskytnú Poľsku diplomatickú a vojenskú pomoc, ak Poľsko pristúpi na nasledujúce podmienky:

- 1) podpíše zmluvu o príméri na základe hraničnej čiary, ktorú navrhla Najvyššia rada 8. decembra 1919 (tzv. Curzonovej línie na Bugu), ponechá Vilno (Vilňus) v hraniciach Litvy a prijme rozhraničujúcu líniu vo Východnej Haliči podľa súčasnej frontovej línie;
- 2) po podpísaní zmluvy o príméri sa zúčastní na konferencii zvolanej do Londýna s účasťou Poľska, Ruskej federácie, Fínska, Litvy, Lotyšska a zástupcov Východného Haliča s cieľom nastoliť trvalý mier;

3) prijme rozhodnutie Najvyššej rady vo veci hraníc Litvy, budúcnosti Východného Haliča, rozdelenia Tešínskeho Sliezska.

Poľská vláda tieto podmienky prijala a už 10. júla 1920 štyri veľmoci prijali rezolúciu o zásadách ustálenia poľsko-československej hranice. 28. júla 1920 Rada veľvyslancov prijala rozhodnutie na základe predchádzajúceho návrhu Grabského a Beneša o zrušení plebiscitu v Tešínskom Sliezsku, na Orave a Spiši a o rozdelení týchto regiónov. Spomínaný súhlas Grabského a Beneša obsahoval aj záväzok, že definitívne prijímú úpravu územného sporu v zmysle rozhodnutia veľmocí. Súhlasili so zrušením plebiscitu a zároveň sa zaviazali rešpektovať všetky opatrenia, ktoré si vyžiada riešenie sporu.¹ V tejto súvislosti je pozoruhodné, že veľmoci ešte pred začatím konkrétnej činnosti Konferencie veľvyslancov inštruovali jasnou direktívou svojich delegátov, aby Poľsko dostalo z územia Spiša severozápadnú a z územia Oravy severovýchodnú časť.²

Rozhodnutím Konferencie veľvyslancov z 28. júla 1920 pripadlo Poľsku trinásť spišských obcí (Nová Belá, Krempachy, Fridman s osadou Falštín, Tripš, Durštín, Čierna Hora, Jurgov, Repisko, Vyšné a Nižné Lapše, Nedeca, Kacvín, Lapšanka) a dvanásť oravských obcí (Srnie, Podvlk, Harkabúz, Vyšná a Nižná Zubrica, Orávka, Bukovina-Podsklie, Pekelník, Jablonka, Chyžné, Vyšná Lipnica, Hladovka, Suchá Hora).

Pri definitívnej úprave hraníc v teréne delimitačná komisia dňa 23. apríla 1921 vrátila na Orave Slovensku dediny Hladovka a Suchá Hora výmenou za dedinu Nižná Lipnica, tá teraz pripadla Poľsku. Stalo sa tak na žiadosť poľskej strany, československá strana s tým súhlasila. Na Orave prebehla práca delimitačnej komisie v zhode. Na Spiši tomu však tak nebolo. Odcitujme preto najprv text rozhodnutia konferencie veľvyslancov z 28. júla 1920:

„Na Spiši. Od bodu bývalej hranice medzi Galíciou a Uhorskom, ležiaceho na rieke Bialka asi 500 m východne od obce Brzegi, všeobecne smerom východo-severovýchodným až k bodu tejto hranice, ktorý leží v blízkosti kóty 487 na ceste z Czorztyna do Spišskej Starej Vsi: čiara, určená na mieste samom a ktorá vedie cez kótu 1011 (Bryjov vrch), 909, 956 (Malorovka), 607 (na rieke Kacvínskej asi 2 km južne od Kacvína), 873 (dva km severovýchodne od Frankovej) a smerom severným cez kóty 751, 540.“³

1 Dzieje Polski. Opracowanie Jan Żak [et al.]; pod red. Jerzego Topolskiego. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, s. 655.

2 KLIMKO, J.: Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc. Bratislava : Obzor, 1980, s. 116-117.

3 HOUDEK, F.: Vznik hraníc Slovenska. Bratislava : Prúdy, 1931, s. 319.

Poľská strana sa nechcela uspokojiť s takto určenou hranicou a vystúpila s požiadavkou, aby hranica viedla hlavným hrebeňom Vysokých Tatier od Rysov po Kopské sedlo, odtiaľ k severu cez Široké sedlo – Plačlivú – Havran – Javorinku – Repisko – Bryjov vrch, kde sa mala napojiť na pôvodne určenú hranicu. Na výmenu poľská strana ponúkala dve slovenské goralské obce Kacvín a Nedecu s hradom, ktoré jej prisúdili 28. júla 1920.⁴ Poľskej strane išlo teda o celé vnútorné Tatry s Javorinou, a nie o ľudí.

Česko-slovenská strana trvala na tom, že hranica určená konferenciou veľvyslancov je definitívna. Keďže sa strany nevedeli dohodnúť a odmietali návrhy predkladané delimitačnou komisiou, napokon 5. júla 1921 predložila spor konferencii veľvyslancov. „Spor o Javorinu“ sa rozrástol do nebývalých rozmerov, v jeho riešení sa plne angažovali vlády oboch štátov, politické strany a parlamenty, získal politický a prestížny charakter a trval celé štyri roky. Konferencia veľvyslancov sa napokon 23. júla 1923 obrátila na Radu Spoločnosti národov, a táto si vyžiadala dobrozdanie Medzinárodného súdu v Haagu. Medzinárodný súd dospel k stanovisku, že za definitívne hranice na danom území treba považovať čiaru určenú konferenciou veľvyslancov.⁵ Na tomto podklade Rada Spoločnosti národov vydala 12. marca 1924 rezolúciu, ktorou potvrdila platnosť rozhodnutia z 28. júla 1920.

Spor sa „definitívne“ uzavrel 6. mája 1924 na rokovaní v Krakove, kde dohodu podpísali vlády Poľska a Československa.⁶

Pre úplnosť informácie treba uviesť, čo sa stalo s ostatnými podmienkami, ktoré poľskej vláde na čele s Grabským dali Briti a Francúzi. Okrem zrušenia plebiscitu v Tešínsku, na Orave a na Spiši sa nič iné nesplnilo. Poľsko-sovietska vojna pokračovala ďalej a priniesla úspech poľským zbraniam, čo sa prejavilo pripojením k poľskému štátu rozsiahlych území na východe s miliónmi Ukrajincov, Bielorusov a Litovčanov, do toho zarátajúc aj hlavné mesto Litvy Vilnius, čo malo napríklad za následok, že medzi Poľskom a Litvou trval vojnový stav až do roku 1938, keď si varšavská vláda ultimatívne vynútila jeho ukončenie a nadviazanie diplomatických stykov medzi Poľskom a Litvou.

Informácie o záväzkoch, ktoré Grabski prijal v Spa, to znamená súhlas s rozdelením Tešínska a s tým súvisiace aj pridelenie severného Spiša a hornej Oravy Poľsku, vyvolali v Poľsku vlnu nespokojnosti, čo malo za následok odstúpenie Grabského vlády 24. júla 1920 a vymenovanie novej vlády „národnej obrany“, ktorú zostavil Wincenty Witos. Stručne možno konštatovať, že neuskutočnenie pripravovaného plebiscitu zaťažilo vzťahy medzi Poľskom a Československom na medzivojnové

4 Tamže, s. 322.

5 Tamže.

6 Tamže, s. 323.

dve desaťročia, čo viedlo napríklad v roku 1938 k veľmi neblahým činom beckovského Poľska, ktoré si v spoločnosti Hitlera a Horthyho vynútilo odstúpenie Tešínska a aj slovenských území na Kysuciach, Orave, Spiši, slovenských Tatier s Javorinou a aj Sulínskych minerálnych žriedel. Následné zlikvidovanie Československa a vazalská závislosť Slovenska podľa ochrannej zmluvy z marca 1939 mala za následok vojenský podiel Slovenska po boku nacistov vo vojne proti Poľsku v septembri 1939. Nemecko neoficiálne ponúklo Slovensku niektoré oblasti na Podhalí so Zakopaným, ako aj napr. Krynicu, no slovenská vláda to odmietla a uspokojila sa s vrátením Slovensku tých území, ktoré boli pripojené k Poľsku v rokoch 1920, 1924 a 1938. Slovenské obyvateľstvo týchto území prijalo pripojenie k Slovensku ako svoje oslobodenie a záchranu, čo sa prejavilo po skončení vojny v jeho úsilí dosiahnuť trvalé pripojenie k Československu.⁷

Po Hitlerovom útoku na ZSSR v roku 1941 poľská exilová vláda v Londýne nadviazala 30. júla 1941 diplomatické styky s Moskvou a mala záujem utvoriť z poľských „zajatcov“, ktorí sa ocitli v ZSSR v roku 1939, poľské vojenské útvary. Preto generál Władysław Anders navštívil Stalina a požiadal ho o umožnenie realizovať tento zámer. Vyvstal však problém, bol síce dostatok poľských radových vojakov, ale neboli dôstojníci. Stalin zahral divadielko (telefonicky prikázal ľudovému komisárovi vnútra Lavrentijovi P. Berijovi, aby pohľadal poľských dôstojníkov). Nepodarilo sa to však. Nasledovali výhovorky, že sú kdesi za polárnym kruhom, potom, že prebehli cez front k Nemcom, ba aj cez Mandžusko kamsi na východ. Poliaci preverili poľské zajatecké tábory v Európe obsadenej Nemcami, no hľadaných nikde nenašli. Generál Anders odviezol v roku 1942 poľské jednotky, ktoré utvorili v ZSSR, na Blízky východ, kde potom bojovali proti Nemcom. Do toho prišiel ako blesk z jasného neba Katyň.⁸ Nemci, ktorí už ustupovali pred Červenou armádou, objavili hroby poľských dôstojníkov a tvrdili, že je to dielo Sovietov. Sovieti, ktorí boli páchatelmi týchto vražd, to popierali a obviňovali nacistov. Sovietska vláda prerušila styky s poľskou exilovou vládou dňa 25. apríla 1943.

Vtedy sa už sovietska armáda blížila k poľskému územiu. V júli 1944 vznikol Poľský výbor národného oslobodenia (PKWN) so sídlom v Lubline, 31. decembra 1944 sa zmenil na dočasnú poľskú vládu, ktorá na oslobodených územiach fakticky preberala moc. Sovieti zároveň vyvíjali tlak na československú exilovú vládu v Londýne a na prezidenta Beneša. Československá exilová vláda totiž udržiavala diplo-

7 BAKA, J.: Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. Bratislava: VHÚ 2006, s. 164 – 165.

8 Katynskoje delo. Možno li postavit' točku? In: *Vojennyje Archivy Rosii*, ed. 1. Vypusk 1993, s. 123-174.

matické styky s poľskou exilovou vládou v Londýne a medzi obidvoma vládami prebiehali do roku 1943 rokovania o projekte povojnovej československo-poľskej konfederácie. Vzájomné vzťahy však narušal problém uznania československých predmníchovských hraníc, keďže poľská exilová vláda odmietala odsúdiť Beckovu agresiu proti Československu v roku 1938. V októbri 1944 sa však Beneš musel rozhodnúť, komu dá v budúcnosti prednosť. Sovietska strana zastávala stanovisko, že okupácia Tešínska bola aktom agresie, a teda sa nedá uznať. Lublin považoval Tešínsko za spornú otázku. Obrátil sa na československú vládu v Londýne, aby s ňou nadviazal diplomatické styky. Beneš nereagoval. Sovieti vyslovili počudovanie, že československá vláda ešte stále neuznala Poľský výbor národného oslobodenia, čím Moskva zo záležitosti urobila zároveň záležitosť československo-sovietskych vzťahov. Beneš žiadal vyhlásenie o uznaní predmníchovských hraníc. Sovieti navrhli, aby uznal lublinskú vládu a následne s ňou rokovoal o Tešínsku. Prijat' tento návrh by však znamenalo, že aj Československo pripúšťa Tešínsko ako problém. Britskí politici zasa na Beneša naliehali, aby rozhodnutie o vzťahu k Lublinu konzultoval s nimi. Išlo im o splnutie londýnskej a lublinskej vlády na pripravovanej Jaltskej konferencii. Beneš však do Moskvy oznámil, že v prípade dohody s Lublinom o hraniciach lublinskú vládu uzná, a to i za cenu konfliktu s Veľkou Britániou a USA. Stalin zavrhol podmienčné uznanie lublinskej, resp. varšavskej vlády. Beneš a československá vláda pod jeho tlakom 30. januára 1945 uznali poľskú dočasnú vládu bez akýchkoľvek vyhlásení. Problém česko-slovensko-poľských hraníc ostal nevyriešený.⁹

Oblasť Tešínska 3. mája 1945 oslobodil 4. ukrajinský front za účasti 1. československej samostatnej tankovej brigády a hranice obnovili podľa stavu pred Mníchovom. Ustanovili sa národné výbory, v ktorých boli zastúpení aj občania poľskej národnosti. Miešali sa tu prvky spolupráce občanov oboch národných skupín s prejavmi celkom opačnými. V júni 1945 sa otvorili poľské školy, ktoré Nemci cez vojnu zavreli.

V polovici júna 1945 sa odohral „ratiborský incident“ – československé jednotky vnikli na ratiborskom úseku na bývalé nemecké územie, ktoré už mali Poliaci vo svojej správe. Hrozilo, že spor prerastie do otvoreného konfliktu, vtedy zasiahli Sovieti a pozvali poľských i československých zástupcov na rokovanie do Moskvy. Rokovania sa konali 22. – 25. júna 1945 a prebiehali bez účasti sovietskych zástupcov. Skončili sa neúspešne. Poľskej strane sa spor o Tešínsko nepodarilo zmedzinárodniť, pretože aj tri západné veľmoci – Veľká Británia, Francúzsko a Spojené štáty americké – zaujímali kladné stanovisko k postoju Československa.

9 KAPLAN, K.: Pravda o Československu 1945-1948. Praha : Panorama, 1990, s. 43 a nasl.

Nastalo obdobie „nacionálneho štvania, perzekúcie a hrozieb“, po štyroch mesiacoch ho 5. novembra 1945 ukončila ponuka Varšavy, aby spoločne preskúmali „súhrn otázok hraničných, politických, hospodárskych, kultúrnych a iných“.¹⁰ Československá vláda ponuku prijala. Vyslovila však podmienku, že „základom rokovania nebude požiadavka jednej strany o cesiu štátneho územia druhej strany“. Vo februári 1946 sa v Prahe síce rokovania konali, no opäť sa skončili neúspešne. Poliaci trvali na rokovaní o Tešínsku, československá strana to však odmietla s odôvodnením, že „poľské požiadavky na Tešínsko nie je možné vziať za základ rokovania, pretože znamenajú porušenie predmnichovských hraníc a potvrdenie mníchovského násillia“.¹¹ Tým sa možnosť rokovať o Spiša a Orave stala neaktuálna.

Od pripojenia na jeseň 1939 až do januára 1945 žili obyvatelia severného Spiša a hornej Oravy ako organická súčasť Slovenskej republiky a zaznamenali hospodársky, kultúrny a národný rozvoj. Po oslobodení koncom januára 1945 však bolo treba riešiť aj otázku poľsko-slovenských hraníc. Nebolo to ľahké, ani jednoduché, pretože slovenské obyvateľstvo Spiša a Oravy sa aktívne bránilo pred opätovným pripojením k Poľsku. Podľa vzoru povstaleckého Slovenska si založilo v obciach národné výbory a vytvorilo si aj vlastnú občiansku milíciu. Navyše zorganizovalo „plebiscit“, v ktorom sa 98 % obyvateľstva prihlásilo k slovenskej národnosti a presviedčalo orgány sovietskej armády, že patrí k Československu.¹²

Sovietsko-nemecký front sa zastavil na línii Chyžné – Veľká Lipnica, čiže oslobodil územie severného Spiša a hornej Oravy, ktoré roku 1920 pririekli Poľsku. 15. februára 1945 krakovský vojvoda vydal nariadenie, aby sa na Spiši a Orave zaviedla poľská administratíva. V Jurgove tomu zabránil odpor slovenskej milície a pohraničnej stráže, podporovaný zástupom asi 300 osôb. Obdobne to prebiehalo aj v iných spišsko-oravských obciach, napríklad 14. apríla v Jablonke okolo 300 Slovákov napadlo a obsadilo stanicu poľskej milície, ktorú sem vyslali z Nového Targu. To isté sa odohralo 1. marca v Nižných Lapšoch atď. Treba spomenúť, že odvody do československej armády ohlásené v tejto situácii na 11. apríla, sa vzťahovali aj na územie hornej Oravy a severného Spiša, na čo generál Ludvík Svoboda získal súhlas velenia 4. ukrajinského frontu.¹³

Slovenské obyvateľstvo spišsko-oravských obcí vyvíjalo horúčkovitú činnosť. Správu o nej nám neskôr podal Komitét utečencov zo Spiša a Oravy. V prvej polo-

10 Tamže, s. 58.

11 Tamže, s. 59.

12 Slovo ľudu Hornej Oravy a Spiša rodákom v Československu a svetovej verejnosti. Bratislava : Komitét utečencov zo Spiša a Oravy, 1947, s. 29.

13 KWIEK, J.: Żydzi, Łemkowie, Słowacy w województwie Krakowskim w latach 1945-1949/50. Kraków : Nasza Księgarnia, 1998, s. 164.

vici februára 1945 vydali spišské obce vyhlásenie o samourčení, ktoré podpísalo 95 – 99 % obyvateľstva.¹⁴

Dňa 7. apríla zástupcovia oravských obcí navštívili prezidenta Edvarda Beneša v Košiciach a dožadovali sa pripojenia Spiša a Oravy k Československu.

22. apríla okresný národný výbor v Trstenej odovzdal prezidentovi Benešovi memorandum vo veci hornej Oravy, v ktorom sa konštatovalo, že až 95 % obyvateľstva chce patriť do Československa. K memorandu pripojili podpisové hácky petície zo súpisovej akcie, vykonanej bez vyzvania ONV, datované 19. – 22. apríla zo všetkých obcí, kde miestne národné výbory potvrdili, že 95 % obyvateľov týchto obcí tvoria Slováci. Memorandum sa odvolávalo na sčítanie ľudu z roku 1940, keď z počtu 17 372 duší sa prihlásilo k Poliakom iba 188.

Dňa 12. mája 1945 obyvateľstvo Jurgova a okolia na verejnom zhromaždení prijalo manifest, v ktorom sa hlásilo k slovenskej národnosti, žiadalo slovenské školy a v kostole slovenské bohoslužby.

20. mája sa v Jablonke za daždivého počasia konalo manifestačné zhromaždenie hornooravského ľudu za pripojenie hornej Oravy a Spiša k Československu. Protestovalo tu 3 000 osôb. V ten istý deň major Milan Polák v zastúpení Slovenskej národnej rady a z poverenia vlády ČSR odovzdal v Trstenej Spiš a Oravu poľským zástupcom.

29. mája sa delegovaní zástupcovia spišských obcí na zhromaždení v Spišskej Starej Vsi rezolúciou ohradili, aby ich proti ich vôli odtrhli od Československa a pripojili k cudziemu štátu – k Poľsku. V rezolúcii sa okrem iného uvádza: „*Sme všetci Slováci, preto rozhodne žiadame, aby naše presvedčenie a naša vôľa bola príslušnými kruhmi – tak československými, ako aj inými – rešpektovaná v zmysle prirodzeného ľudského práva.*“¹⁵

Otázka poľsko-slovenských hraníc sa však už 5. mája 1945 stala predmetom rokovania československej vlády v Košiciach, kde dospela k rozhodnutiu, že severné územie Spiša a Oravy sa vráti Poľsku. Toto rozhodnutie neobsahovalo nijaké podmienky, hoci sa v ňom zdôrazňoval slovenský charakter týchto území.¹⁶

Ôsma schôdza československej vlády sa uskutočnila v Košiciach 5. mája 1945 za prítomnosti predsedu vlády Zdenka Fierlingera, ďalej podpredsedov vlády Msgr. dr. Jan Šrámka, Jána Ursínyho, Klementa Gottwalda, Viliama Širokého a poslanca Josefa Davida, ďalej ministrov Václava Kopeckého, dr. Vavra Šrobára, Ivana Pietora, Júliusa Ďuriša, dr. Jozefa Šoltésza, Zdenka Nejedlého, dr. Adolfa Procházku

14 Slovo ľudu, c. d., s. 26.

15 Tamže, s. 27-28.

16 KWIEK, J.: Żydzi, Łemkowie, Słowacy, c. d., s. 165; Zápis 8. schôdze vlády ČSR, konanej v Košiciach 5. mája 1945.

a štátnych tajomníkov dr. Vlada Clementisa a Jána Lichnera. Program vlády bol pomerne obsiahly a skladal sa z nasledujúcich bodov: I. Návrh dekrétu prezidenta republiky o dočasnom vedení štátneho hospodárstva atď. II. Tlač platidiel v Turčianskom Sv. Martine. III. Menovania v armáde. IV. Správa vyslanca pri poľskej vláde Hejreta. V. Presťahovanie vlády do Bratislavy. VI. Ponuka na získanie zásob podľa par. 5. nariadenia amerického zákona o prenájme a pôžičke. VII. Podpora Čsl. Národnej rade v Budapešti. VIII. Rozličné.

V bode IV.: Štátny tajomník MZV dr. V. Clementis prečítal obsiahly telegram z Moskvy od chargé d'affaires Jaroslava Hnízda, v ktorom podáva správy o rokovaníach, ktoré mal spoločne s vyslancom Josefom Hejretom s poľským prezidentom a ministerským predsedom o Tešínskej otázke a o okresoch Spiš a Orava, ktoré Hitler pripojil k Slovensku za Tisovej vlády. Ďalej číta V. Clementis nótu, ktorú poľská vláda poslala v druhej z týchto dvoch vecí. Konečne číta koncept odpovede na nótu a obsah súkromnej informácie pre vyslanca Hejreta vo veci prípadného presťahovania Slovákov z Poľska. Nasleduje vystúpenie ministra Pietora, ktorý upozorňuje, že obsah poľskej nóty nezodpovedá skutočnosti a že naopak obce v spišskom a oravskom okrese sú slovenské, čo demonštratívne potvrdili deputácie, ktoré boli nedávno u prezidenta republiky, ministerského predsedu a v SNR. Napriek tomu zastáva SNR stanovisko, že bude nutné konečne ustúpiť vo veci týchto okresov, pretože nám podľa právnej situácie nepatria a najmä nepatrili podľa predmníchovských hraníc. Domnieva sa však, že by sa ústupok nemal urobiť, dokiaľ poľská vláda neuzná jasne naše predmníchovské hranice na Tešínsku. Rovnaké stanoviská zaujali ministri Majer, Procházka, David a Nejedlý. Podobné stanoviská formuluje predseda vlády Zd. Fierlinger a podpredseda vlády J. David. Minister Šrobár poukazuje na to, že incidenty nezavinili Slováci, ale že SNR dostala pred niekoľkými týždňami telegrafickú sťažnosť obce Lesná (správne zrejme Lesnica – pozn. M. A.), ktorá patrila do ČSR pred Mníchovom, že tam násilím vnikli Poliaci, zatkli učiteľa a porušili pokojný život občanov. Minister Kopecký vyslovuje presvedčenie, že akákoľvek zmena hraníc na Tešínsku je celkom nemožná a nemôže tvoriť predmet nejakých úvah alebo rokovaní. Mohlo by nanajvýš ísť o vzájomnú výmenu poľských a slovenských obyvateľov. Podpredseda vlády Kl. Gottwald súhlasí so stanoviskom predrečníkov o úplnej nemenlivosti našich hraníc na Tešínsku. Súhlasí tiež s názormi ministra Kopeckého. Naproti tomu sa domnieva, že by ČSR mala od začiatku prehlásiť, že taktiež v okresoch spišskom a oravskom uznáva predmníchovské hranice a že si nerobí nárok na územie, ktoré pred Mníchovom bolo poľské. Predseda vlády Zd. Fierlinger k tomu uvádza, že toto stanovisko tlmočil dnes v prítomnosti dr. Clementisa veľvyslancovi ZSSR V. Zorinovi. Dr. V. Clementis číta ešte raz navrhnutý koncept telegrafickej odpovede na poľskú nótu a konštatuje sa, že vlastne zodpovedá

stanovisku podpredsedu vlády Kl. Gottwalda. Uznesenie: Vláda schvaľuje koncept odpovede na poľskú nótu vo veci okresov oravského a spišského, predložený ministrom zahraničných vecí, ukladá mu, aby podľa toho odpoveď odoslal a aby zároveň inštruoval vyslanca Hejreta, aby pri osobných pohovoroch s poľskými činiteľmi nadhodil otázku vzájomnej výmeny obyvateľstva. Zabezpečí minister zahraničných vecí. (Ide o doslovný slovenský preklad českého záznamu zo schôdze vlády ČSR – súkromný archív M. A.)

Odovzdanie Spiša a Oravy prebehlo rýchlo a pre poľskú stranu prekvapujúco. Veliteľ sovietskej pohraničnej stráže v Nowom Targu 20. mája upovedomil miestne starostovstvo o odovzdaní týchto území. Poľská delegácia sa bezodkladne vybrala do Trstenej na Slovensko, a tam v ten istý deň podpísali predstavitelia oboch strán príslušný protokol. Poľskú stranu reprezentovali: zástupca starostu Noweho Targu Jan Witek, predseda okresnej národnej rady Leon Leja a zástupca poľského vojska podporučík Jan Choma; československú stranu zastupoval major Milan Polák, podpredseda Slovenskej národnej rady. Po podpísaní protokolu sa slovenská pohraničná stráž stiahla za hranice spred roku 1938.

V poľskej literatúre sa náhle a rýchle odovzdanie severného Spiša a Oravy Poľsku spája so zavedením českej administratívy na Tešínsku: „*To znamená na území, ktoré malo prednostný význam pre československé hospodárstvo. Preto si československá strana nevšimla manifestáciu slovenského obyvateľstva v Jablonke. Práve v tomto kontexte treba chápať zdôraznenie platnosti predmníchovských hraníc. Československá strana chcela týmto donútiť poľskú stranu na podobný krok na Tešínsku... Bol to vypočítavý krok, lebo československé orgány dobre vedeli, že poľskej administratíve sa nezačne ľahko úradovať v podmienkach ostrých protestov miestneho slovenského obyvateľstva.*“¹⁷ V tejto súvislosti stojí za zmienku aj ďalší citát z poľskej historiografie: „*Poľská strana bola ochotná vzdať sa Horného Spiša a Oravy výmenou za získanie Tešínska (Zaolzia). Praha však nemienila stratiť tešínsky kraj bohatý na uhlie a huty, hoci ho obývala vyše stotisícová väčšina Poliakov, aby vyhovelá túžbe niekoľkých tisícok Goralov hornej Oravy a Spiša.*“¹⁸

Protesty, protipoľské vystúpenia a nálady slovenského obyvateľstva prinútili starostu Noweho Targu, aby sa 23. mája 1945 obrátil na krakovského vojvodu s prosbou o vyslanie vojska. Poľskú administratívu tu definitívne zaviedli až v júli 1945,

17 KAMIŃSKI, M. K.: *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945-1948*. Warszawa : PWN, 1990, s. 83.

18 KAMIŃSKI, M. K.: *Z dziejów stosunków polsko-czechosłowackich po drugiej wojnie światowej przed lutowymi wydarzeniami 1948 roku*. In: *Stosunki polsko-czechosłowackie a rewolucje ludowo-demokratyczne*. Warszawa 1980, s. 83-84.

keď už bolo jasné, že júnové poľsko-československé rozhovory v Moskve sa skončili fiaskom.

Slovenské obyvateľstvo sa nechcelo zmieriť s opätovným pripojením k Poľsku. Ďalej sa obracalo s memorandami na najvyššie miesta na Slovensku i v Československu, a pri príležitosti konania Postupimskej konferencie v lete 1945 poslalo telegramy Josifovi Visarionovičovi Stalinovi, Harrymu Trumanovi a Winstonovi Churchillovi. Domáhalo sa plebiscitu, ktorý mal byť už v roku 1920 a neuskutočnil sa.

Vlna podporných protestov proti odstúpeniu Spiša a Oravy prebehla celou slovenskou krajinou. Zapájali sa do nej spoločenské organizácie i politické strany, resp. poslanci politických strán. Keď sa napriek príslubom neprikrročilo k riešeniu tejto otázky, vytvoril sa Oslobodzovací výbor pre Spiš a Oravu – so sídlom pre Oravu v Trstenej a pre Spiš v Spišskej Starej Vsi. No už 6. februára 1946 vydalo Ministerstvo zahraničných vecí v Prahe príkaz Povereníctvu vnútra, aby Oslobodzovací výbor vyrozumelo, že sa má premenovať na Komitét pre podporu utečencov z hornej Oravy a Spiša a pôsobiť na spolkovom princípe.¹⁹

Vysťahovalci z týchto obcí za more, tak ako v období po prvej svetovej vojne, tak aj teraz už od roku 1945 prejavovali živý a sústavný záujem o osud svojich blízkych v „kraju“. V Pittsburghu vznikol American Liberation Committee for Spis and Orava (Americký oslobodzovací výbor pre Spiš a Oravu). Komitety vznikali vo viacerých mestách Spojených štátov amerických i v Kanade (Mocanaqua v štáte Pensylvánia, Chicago v štáte Illinois, Clifton v štáte New Jersey, Garfield a Perth Amboy v štáte New Jersey, v Passaic a v Reading v štáte Pensylvánia, ďalej v Toronte i v Ontariu), ba ozvali sa aj krajanovia z Montevidea, menovite Centro Eslovaco del Uruguay atď.

Dlhý by bol rad všetkých spolkov a združení na americkom kontinente, ktorým ležal na srdci osud slovenského ľudu Spiša a Oravy. Napríklad *The People's Daily* koncom leta toho istého roku uverejnil na titulnej strane článok, kde sa okrem iného uvádza: „*V utorok poobede vo William Penn Hoteli sa zišli slovenskí zástupcovia s členom poľskej ľudovej vlády Michalom Szyszkom, viceministrom poľného hospodárstva, aby si pohovorili ohľadne slovenských obcí Spiša a Oravy, ktoré sa teraz nachodia pod poľskou správou. Bolo poukázané, že ľud týchto obcí chce patriť do Československa.*“²⁰

Americký delegát Jozef Matiašovský ml. navštívil Československo a v mene Oslobodzovacieho výboru pre Spiš a Oravu v USA a jeho odbočiek, ako aj v mene všetkých amerických slovenských spolkov, od ktorých mal poverenie, spolu so

19 Slovenský národný archív (SNA), Bratislava, f. Povereníctvo vnútra - bezp. 95-III/3, dôv.-46, ak. 486.

20 *The People's Daily*, Pittsburgh, Pa. XXXIX., 1945, 15. novembra 1945, s. 1.

zástupcami Komitétu utečencov zo Spiša a Oravy a zástupcami odtrhnutých obcí podal 10. septembra 1946 súrny a posledný apel na okamžité riešenie teraz už veľmi páľčivej otázky severného Spiša a Oravy. Adresoval ho pánu prezidentovi Československej republiky, Predsedníctvu vlády Československej republiky, Československej delegácii na mierovej konferencii v Paríži, Predsedníctvu snemu, Predsedníctvu Slovenskej národnej rady. *„Menovaný delegát v čase od 2. do 9. septembra 1946 navštívil slovenské obce na Spiši a Orave, kde sa stretol so stovkami utečencov. Na mieste zistil neslýchané výsledky poľského jednoročného teroru na tomto bezbrannom slovenskom obyvateľstve, a to 14 vrážd, niekoľko sto ťažko ranených, väznených a okolo 6 000 utečencov. Okrem toho zistil, že doteraz skoro každá obec bola vydrancovaná a niektoré aj viackrát... Stálym drancovaním ozbrojených jednotiek s poľskými výsostnými znakmi obyvateľstvo vyšlo už úplne na mizinu a proti tomu nemôže nájsť nikde ochranu... Na majetky Slovákov uvažujú sa väčšie dane a poplatky, ako na rovnako veľké majetky Poliakov... Najnovšie do akcie proti slovenskému obyvateľstvu vstúpila ilegálna Armia Krajowa, partizánska skupina Błyskawica, ktorej velí istý Ogień, a pod trestom smrti vypovedá Slovákov z tohto územia. Od obcí a jednotlivcov žiadajú pod tými istými vyhrážkami, ako aj vyhrážkou vypálenia, veľké peňažné sumy od 100 000 až 400 000 poľských zlotých. Obyvateľstvo žije takto v stálom strachu a hrôze. Mužské obyvateľstvo z obavy o život nenocúva doma, ale sa skrýva. Cennejšie predmety ľudia si musia zakopávať.*

Americkí Slováci nechápu, že takéto pomery môžu vládnuť a trpia sa v strede Európy a na hranici dvoch bratských slovanských národov.

Z uvedených dôvodov americkí Slováci, ako aj splnomocnenci postihnutých obcí žiadajú okamžité prinavrátanie severného Spiša a Oravy, ak treba aj plebiscitom. Nech ľud sám dá Poliakom patričnú odpoveď a slobodným hlasovaním rozhodne o svojom osude.“²¹

Ako som už uviedol, v polovici júna 1945 poľská strana rozhodla, že zabezpečí východný úsek poľsko-československých hraníc. Poľské vojsko obsadilo Spiš 17. júla a Oravu 14. augusta 1945. Preberanie týchto území prebiehalo za ostrého odporu slovenského obyvateľstva. V Nedeci a Kacvine privítalo miestne obyvateľstvo poľské oddiely nepriateľskými výkrikmi a hádzaním kameňov. Na príkaz starostu Noweho Targu K. Chlipału už 2. júla odišiel osemdesiatčlenný oddiel poľskej milície na Oravu, aby odzbrojil stanice slovenskej občianskej milície a zriadil tam

21 Slovo ľudu, c. d., s. 55; MATASOVSKÝ MATUSCHAK, I.: The Abandoned Ones. The Tragic Story of Slovakia's Spis and Orava Regions 1919 – 1948. Bez miesta vydania, vlastným nákladom 2008.

poľské stanice. Oddiel najprv obsadil Podvlk, kde nechal šesťčlennú občiansku milíciu. Potom pokračoval do Oravky a ako rukojemníka vzal so sebou z Podvlka slovenského kňaza. Po odzbrojení slovenskej stanice šiel do Jablonky, kde došlo ku krátkej zrážke so slovenskou milíciou, pričom zadržali štyroch slovenských milicionárov. Po intervencii zástupcov sovietskej pohraničnej stráže Poliaci kňaza aj slovenských milicionárov prepustili. Po odchode milície ozbrojené slovenské obyvateľstvo zaútočilo na poľskú stanicu. Prvý útok odrazili, štyroch útočníkov dokonca zadržali a odoslali do Noweho Targu, odkiaľ prišla do Podvlka posila, ďalších trinášť milicionárov.

4. júla o 3. hodine ráno skupina asi 300 Slovákov zaútočila na poľskú stanicu. Poliaci zorganizovali obranu v budove stanice a na kostolnej veži. Okolo 12.30 hod. sa vzdali, keďže sa im minula munícia. Dav smrteľne zranil veliteľa stanice čatára Józefa Wronu a dvoch milicionárov. Milicionárov, ktorých Slováci zajali, prepustili až sovietski dôstojníci v Malej Lipnici.

Udalosti v Podvlku sa stali predmetom dôkladnej kontroly a analýzy medziministerskej komisie. Za príčiny označila:

- 1) existenciu silných protipoľských nálad v dôsledku situácie na týchto územiach počas okupácie, ako aj činnosti slovenských učiteľov a kňazov;
- 2) trojnásobnú zmenu hranice na Spiši a Orave od čias zakončenia vojnových činností;
- 3) unáhlené činy starostu Noweho Targu (vydanie rozkazu slovenským učiteľom a kňazom, aby opustili toto územie, rokovanie so slovenskými orgánmi o otázke hraníc, vydanie rozkazu odzbrojiť slovenskú milíciu, ako aj nedostatok spolupráce so sovietskymi vojenskými orgánmi;
- 4) nepopulárnosť poľskej milície medzi miestnym obyvateľstvom.²²

O vzťahu poľskej spoločnosti k Slovákom na Spiši a Orave svedčí aj návrh dočasnej rady obce Bukovina, ktorý odoslala listom vláde Poľskej republiky vo Varšave 24. marca 1945: „... *aby osoby považujúce sa za Slovákov a bývajúce v obciach Jurgov, Javorina, Repiská a Čierna Hora opustili dobrovoľne a v prípade odporu – z donútenia územie poľského štátu.*“²³ Ako je známe, takých Slovákov – Goralov opustilo vtedy územie poľského štátu asi šesťtisíc. Ďalšie tisícky však ostali...

Aký bol priebeh slovenského exodu zo Spiša a Oravy? 20. mája 1945 toto územie odovzdali a v júli – auguste ho obsadili poľské vojenské oddiely, následne nastalo obdobie nemilosrdného prenasledovania každého, kto sa hlásil k slovenskej národnosti. Proti týmto výčinom protestovalo Ministerstvo zahraničných vecí Československej republiky diplomatickou cestou. Opieralo sa o prípady dokumentované

22 KWIEK, J.: Żydzi, Łemkowie, Słowacy, c. d., s. 166.

23 Tamže, s. 171.

výpovedami konkrétnych osôb, ktoré československé orgány protokolárne zachytili. Tieto osoby utiekli na československé územie (nie každému postihnutému sa podarilo nadviazať kontakt s československými orgánmi). Protislovenská činnosť poľských štátnych orgánov (štátnej správy, bezpečnostných orgánov, cirkevných hodnostárov – vypovedali slovenských učiteľov a kňazov, dopúšťali sa diskriminácie pri zásobovaní a podobne) sa ešte umocňovala teroristickou aktivitou jednotlivcov a najmä skupín, ktoré vyvíjali zločineckú činnosť na vlastnú päsť. V tom vynikala najmä „Ogieňova“ banda.²⁴

Józef Kuraš "Ogień" – bol to hrdina, alebo bandita a vrah?

Poľská spoločnosť hľadá na túto otázku odpoveď už vyše šesťdesiat rokov. A Slováci, najmä tí, ktorí žijú na poľskom Spiši a Orave, odpoveď, žiaľ, poznajú už vyše šesťdesiat rokov...

Od augusta 1945 som pracoval na Ministerstve zahraničných vecí v Prahe v politickej sekcii ako referent pre Poľsko. Mal som plné ruky práce, či už išlo o český úsek hraníc na Českom Tešínsku alebo o ponemecké Kladsko a Ratiborsko, či o slovenský Spiš a Oravu. Spomínané úseky hraníc som navštevoval osobne a získaval som od československých orgánov informácie, tie potom tvorili podklady verbálnych nôt, ktoré naše ministerstvo zahraničných vecí odovzdávalo vyslanectvu Poľskej republiky v Prahe. Tak tomu bolo aj koncom apríla 1946, keď som zhodou okolností navštívil aj Spišskú Starú Ves a osobne som sa stretol s utečencami zo slovenských obcí tej časti Spiša, ktorú sme vrátili 20. mája 1945 Poľskej republike. Zistené fakty som použil na zostavenie verbálnej nóty č. 69.326/II-2/46 zo dňa 6. mája 1946, adresovanej Vyslanectvu Poľskej republiky v Prahe. Nóta bola pomerne rozsiahla a okrem zdvorilostných náležitostí a iných udalostí obsahuje aj nasledujúce zistenia:

„Dňa 15. apríla 1946 prišiel vo večerných hodinách do obce Nová Belá (Severný Spiš) oddiel poľského vojska v sile asi 70 mužov. Časť z nich obštúpila obec a ostatní pod vedením miestneho starostu Jána Ricyra (poľskej národnosti, jeho otec sa prisťahoval do Novej Belej z poľskej obce Šinava) začali robiť domové prehliadky podľa vopred pripraveného zoznamu. Za večer poľskí vojaci úplne vyrabovali 6 slovenských usadlostí a odviedli so sebou štyroch otcov rodín, a to Jána Ščureka, Jozefa Chalúpku, Jána Kraka a Jána Lapšanského. O ich ďalšom osude nie je nič známe. Ďalším dvom Slovákom, Františkovi Brodovskému a Dominikovi Kalatovi, sa podarilo utiecť na Slovensko. František Brodovský vypovedal o prípade nasledovne: 15.

24 URBANKOWSKI, B.: Červená omša čiže úsmev Stalina. In: *Literárny týždenník*, č. 1-2/2000 z 13. 1. 2000, s.10-11; ANDRÁŠ, M.: Červená omša z iného pohľadu. In: *Literárny týždenník*, č. 10/2000.

4. t. r. vnikli do jeho príbytku poľskí vojaci a jemu, hoci už ležal v posteli, sa podarilo v spodnej bielizni utiecť na dvor a tam sa skrýť. Vojaci vnikli do domu oblokom, ktorý vylámali, a dverami. Tam zastihli nevlastného syna Brodovského, ktorého začali biť býkovcom a pýtali sa ho, kde je otec. Keď odpovedal, že odišiel ešte večer a doteraz sa nevrátil, znova ho týrali a potom sa dali do rabovania domácnosti. Odcudzili 60 metrov domáceho plátna, 10 metrov látky na ženské šaty a iné veci, o ktorých Brodovský, podľa svojej výpovede, nemôže ani vedieť, keďže ešte tej noci prebehol na Slovensko, kde sa odvtedy zdržuje. Brodovský, ktorý sa narodil v r. 1909, zanechal doma ženu s piatimi deťmi, z ktorých najstaršie má 18 a najmladšie 3 roky.

Dominik Kalata uvádza o prehliadke poľských vojakov toto: 15. apríla 1946 vo večerných hodinách ma znepokojil hluk, ktorý sa ozýval na ulici, a žijúc v ustavičnom strachu pred poľskými orgánmi, utiekol som cez oblok na dvor, a tam som sa skrýl. Potom som cez otvorený oblok pozoroval, ako vnikli do izby poľskí vojaci a osopili sa na prítomnú manželku so slovami: Kde je ten zkurvysyn, odišiel na Slovensko [tak v origináli]? Žena odpovedala, že šiel do mlyna. Vojaci ju začali biť nahajkami a kopať ťažkými bagančami. Potom sa rozbehli po dome a odcudzili väčšie množstvo bielizne, niekoľko oblekov, 20 kg slaniny a 60 metrov domáceho plátna. Potom vnikli do zatvorenej maštale, dvere rozbili a vyviedli koňa s postrojom, zapriahli ho do voza, naň naložili nakradnuté veci a odišli, zoberúc so sebou aj dve kravy.

Kalata, obávajúc sa represálií, prípadne väzenia, utiekol na Slovensko. Doma zanechal manželku a 4 deti. Z nich najstaršie má 15 rokov a najmladšie 1 rok... Okrem toho žije v jeho domácnosti 80-ročná matka.

Poľskí vojaci vzali ďalej z hospodárstva Jána Ščureka 2 kravy, 1 ošípanú a väčšie množstvo šatstva a potravín, z hospodárstva Jozefa Chalúpku 1 koňa s postrojom a vozom, 2 ošípané, 2 kravy, šatstvo a potraviny, a nakoniec z hospodárstva Jána Lapšanského väčšie množstvo šatstva, osivo a rôzne poľnohospodárske produkty.²⁵

Poľské vyslanectvo odpovedalo na verbálnu nótu až 4. novembra 1946 v tom duchu, že slovenské obyvateľstvo síce bolo vystavené prenasledovaniu zo strany poľských orgánov, no príčiny treba hľadať v toho času aktívnej obrane obyvateľstva proti zavedeniu poľskej správy. V diplomatickej nóte sa ďalej priznáva, že kraj je obývaný veľkým počtom obyvateľstva slovenskej národnosti – poľská strana po prvý raz oficiálne priznala existenciu Slovákov na tomto území. O odvečených štyroch Slovákov, otcoch rodín z Novej Belej sa poľská strana nezmienila.

25 Nóta MZV ČSR č. 69 326/II-2/46 zo dňa 6. mája 1946. In: *Most*. Tlačový orgán Únie slovenských spisovateľov, umelcov a kultúrnych tvorcov žijúcich mimo územia Slovenska, roč. 43, 1998, č. 1-2, s. 74-86.

Dnes už vieme, že ich zavraždila spomínaná "Ogieňova" banda, ktorá vystupovala ako „oddiel poľského vojska“, jej príslušníci sa preobliekli do poľských vojenských uniforiem. Podrobnosti poznáme zo svedectva Ing. Františka Ščureka, syna jedného z nich: „Pochádzam z hornospíšskej obce Nová Belá. Som jedným z piatich pozostalých sirôt bez otca a matky a živým pamätníkom toho, čo sa stalo v našej rodine. Môj otec Ján Ščurek bol jedným zo zavraždených Slovákov. Ďalší dvaja, a to Ján Krak a Jozef Chalúpka, boli našimi blízkymi príbuznými. Posledný zo zavraždených, Ján Lapšanský, bol nevlastným bratom známeho slovenského biskupa Mons. ThDr. Dominika Kalatu. Čo ma teda núti napísať niekoľko slov pravdy vo veci Ogňa? Myslím, že mám nielen oprávnenie a postačujúci dôvod, ale i morálnu povinnosť uviesť pravdivý opis tragédie v Novej Belej.

Dňa 15. apríla 1946 vo večerných hodinách prepadla obec Nová Belá skupina asi 70 ozbrojených banditov. Vyrabovali 6 domov a so sebou odvliekli štyroch Slovákov. Dvom ďalším sa podarilo ukryť a potom v noci ujsť do Československa. Konkrétne v našom hospodárstve banditi totálne vyprázdnil maštal'. Zobrali 5 kráv, ošípanú, koňa a všetky zásoby obilia. Z domu pobrali hodiace sa im veci a nakoniec vypili dokonca mlieko nadojené naposledy od našich kráv. Bola jar, čas sejby, a obilia nebolo ani na siatie, ani na chlieb. Siroty ostali bez chleba a mlieka. Zo živého inventára sa nám takmer za neuveriteľných okolností zachránil iba kôň. Vďaka dobrosrdečným slovenským spoluobčanom, ktorí nám nezištne pomáhali, sa v našej domácnosti situácia pomaly zlepšovala, tak po stránke psychickej, ako aj materiálnej. Bolesť však nepominula. O osude nášho otca sme vyše roka nič konkrétne nevedeli... Do mája, teda 13 mesiacov sme o odvečených nič hodnoverné nevedeli. Až po likvidácii Ogňa a vyhlásení amnestie sa jeden neznámy bývalý člen bandy ponúkol nepriamou cestou, že za úplatok ukáže miesto, kde sú obeť pochované. Dal podmienku, aby sa exhumácie zúčastnili maximálne tri osoby. Odporučil zapriať do voza dobré kone, lebo vraj ide o ťažko prístupné lesnaté miesto. Po dohovorení stretnutí s jedným naším príbuzným prevzal peniaze, určil smer jazdy a z diaľky ukázal miesto, ležiace v horách medzi obcou Ostrowsko pod vrchom Turbacz, v blízkosti niekdajšieho tábora Ogňovej bandy. Zohavené mŕtve telá boli v spoločnom plytkom hrobe, ktoré si obeť museli vopred vykopať. Hrob bol zamaskovaný čečinou. S veľkými ťažkosťami, keďže sa pre obtiažnosť terénu voz s mŕtvoly dvakrát prevrátil, boli dovezené na cintorín v Novej Belej a 17. mája 1947 dôstojne pochované za hlaholu zvonov v okolitých spišských obciach a za veľkej účasti Novobelanov i občanov z iných obcí... Dva týždne po pochovaní mŕtvych nariadili príslušné okresné orgány v Nowom Targu urobiť exhumáciu, ktorá sa aj uskutočnila. Osobitná komisia odborníkov mala zistiť medziiným spôsob spáchania vrážd. Vysvitlo, že zločinci Jánovi Kra-

kovi a Jánovi Ščurekovi rozbili hlavu tupým predmetom, Jozefa Chalúpku obesili a Jána Lapšanského zastrelili. Mali by byť o tom príslušné záznamy v okresnom archíve v Nowom Targu.

*Netreba zdôrazňovať, že táto tragédia materiálne ochudobnila dotknuté rodiny a spôsobila im nesmiernu bolesť, ktorá pretrvá v pamäti niekoľko pokolení. V ich vedomí ostane Ogieň navždy banditom, a to takým, akým v skutočnosti bol.*²⁶

"Ogieň" systematicky prenasledoval občanov slovenskej národnosti, o čom svedčí nielen zavraždenie štyroch Slovákov z Novej Belej, ale aj rekvirácie v slovenských dedinách, vymáhanie peňažných príspevkov a prenasledovanie konkrétnych občanov pre ich slovenskú národnosť. Doručoval im písomné „rozsudky“, aby okamžite opustili poľské územie, v opačnom prípade im hrozil likvidáciou, trestom smrti „za spoluprácu so Slovenskom“. Takéto rozsudky dostali napr. Andrej Šoltýs so synom Andrejom a Veronika Šoltýsová v Jurgove 8. augusta 1946.

Tieto pomery mali za následok, že v priebehu rokov 1945 až 1947 utieklo resp. sa vysťahovalo z obcí poľského Spiša a Oravy do Československa viac ako šesťtisíc občanov slovenskej národnosti.

V Poľsku vyšlo pomerne veľa diel o "Ogieňovi" a jeho činnosti. Napríklad Bolesław Dereń uvádza:

*„Hromadné príspevky boli uložené obciam, špeciálne na Spiši, ktoré odmietli pomoc partizánom a žiadali o pripojenie k Slovensku, menovite išlo o obce: Nová Belá, Krempachy, Durštin, Tribš, Jurgov, Čierna Hora, Nižné Lapše, Nedeca, Kacvin, Fridman...“*²⁷

Okrem Slovákov prenasledoval "Ogieň" aj Židov: *„Najznámejší útok sa stal v noci z 2. na 3. mája 1946 na ceste za Krościenkom, zastrelili tu 11 osôb židovskej národnosti, ranených bolo 8 a len piatim sa podarilo ujsť pod ochranou noci. Boli to Židia, ktorí chceli nelegálne prekročiť hranice...“*²⁸

Medzi obeťami poľskej národnosti boli exponenti vládneho režimu, lebo podporovali komunistický systém, no aj mnohí „nekomunisti“, o čom svedčí napríklad vyvraždenie rodiny Łatankovcov v dedine Gronków na Silvestra 1945.

V auguste 2006 odhalili v Zakopanom pomník Józefovi Kurašovi "Ogniovi". Ceremonie sa zúčastnil prezident Poľskej republiky Lech Kaczyński.

26 *Život*. Kultúrno-spoločenský časopis. Krakov, roč. 43, č. 9, 2001, s. ???.

27 DEREŇ, B.: Józef Kuraś Ogień Partyzant Podhala. Kraków : Wydawnictwo i Drukarnia „Secesia“, 1995, s. 128.

28 Tamže, s. 151.

Túto udalosť prijala slovenská menšina v Poľsku s nepochopením, rozhorčením a odmietnutím. No nielen Slováci sú zmätení. Aj vo vedomí mnohých Poliakov sa ohlásila stará bolesť, ktorá ešte nemohla prebolieť.

Marek Kalinowski napr. opisuje výčiny Kuraša "Ognia" a jeho „partizánov“ takto: *„Predchádzajúci deň (t. j. 8. novembra 1946) 3. rota útvaru Jozefa Kuraša "Ognia", ktorej velil Henryk Głowiński, mala plné ruky práce. Jednotka vykonávala trestné konfiškácie v Podsrni medzi bývajúcimi tam Slovákmi. Partizáni sa tešili z bohatého lupu: šesť kráv, štyri kone, tri svine a dva furmanské vozy plné menších vecí. Celý živý inventár zaviedli do Sieniawy. Tam časť speňažili, časť rozdelili medzi najchudobnejších gazdov.“*²⁹

Historička Dr. Milica Majeriková na základe štúdia archívnych materiálov skonštatovala, že "Ogień" odcudzil Slovákom na Spiši viac ako 700 kráv, okolo 200 koní, 400 prasiat a 200 oviec. Okrem toho veľké množstvo šatstva a obuvi. Nespomínajúcej potraviny.³⁰

Jerzy S. Łatka, autor publikácie „Bohater na nasze czasy?“ venovanej postave J. Kuraša "Ognia", v tejto súvislosti napísal *„Pol'ské podzemné orgány počas okupácie likvidovali zradcov a banditov. Rozsudky vynášali sudy, skladajúce sa z odborníkov, a pojednávania prebiehali za účasti prokurátorov a obhajcov. Trest smrti musel potvrdiť obvodný delegát exilovej londýnskej vlády. Rozsudky vykonávali vojaci. Vedenie Civilného boja, ktoré zodpovedalo za výkon trestu, sa nazdávalo, že likvidácia človeka je veľkým psychickým otrasom pre vykonávateľa, preto sa usilovali, aby vojakov často neposielali na tieto akcie.*

*Aký vplyv zanechali na psychike Kuraša desiatky popráv, vykonané na jeho rozkaz? Spôsob likvidácie „zlodejskej bandy“ Łatankovcov v Gronkowie pôsobí ako akési morálne znečistenie. Prechádzka dedinou. Výsledok – 6 mŕtvol... Všetko nasvedčuje tomu, že oddiel viedol osobne sám „Ogień“. Také správanie človeka, na ktorého – ešte ako na dieťa – pozerali ako na možného kandidáta na kňaza, môže preväpíť. Viem – aspoň podľa hodnotenia jeho stúpcov, že sa riadil ušľachtilou ideou. Chcel očistiť Podhalie od zlodejov... Lenže... Po mesiacoch práce na „Krvavom apoštolovi“ – ide o Felixa Dzeržinského – citlivo vnímam samorastlých apoštolov, ktorí chcú násilu urobiť iných šťastnými. Ako aj na horlivých stúpcov radikálnych metód potláčania spoločenských patológií cestou fyzickej likvidácie podozrivých.“*³¹

29 KALINOWSKI, M.: Wszystkie nasze „groźne“ sprawy. In: *Tygodnik Podhalański*, roč. XVII. č. 30/915. 26. júla 2007, s. 30.

30 *Żivot*. Kultúrno-spoločenský časopis. Krakov, roč. 49, č. 6, jún 2007, s. 7.

31 ŁATKA, Jerzy S.: *Bohater na nasze czasy?* Kraków : Wydawnictwo i Drukarnia Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2007, s. 100.

V dňoch 20. – 26. júla 1946 navštívila Moskvu československá vládna delegácia.³² Vedúci delegácie Klement Gottwald mal osobný rozhovor so Stalinom a vyslovil súhlas so sovietskym odporúčaním uzavrieť s Poľskom spojeneckú zmluvu. Stalin následne 27. júla 1946 poslal Benešovi telegram a o dva dni telegram s podobným znením Gottwaldovi. Obidva obsahovali námet na uzavretie Zmluvy o priateľstve a vzájomnej pomoci medzi Československom a Poľskom s tým, že vzájomné územné požiadavky bude možné vyriešiť v priebehu nasledujúcich dvoch rokov po vzájomnej dohode. Podobné telegramy dostali od Stalina aj vo Varšave. Československo-poľské vzťahy sa viditeľne zlepšili. V auguste 1946 rokovali na mierovej konferencii v Paríži ministri zahraničných vecí oboch štátov o spoločnom postupe na konferencii, ako aj o vzájomnej pomoci. V decembri 1946 bol schválený text zmluvy. Na oboch stranách však zaznievali hlasy a požiadavky, ktoré nepriaznivo ovplyvňovali vzájomné vzťahy. Napokon opäť zasiahla Moskva. Stalin a Molotov v telegramoch z 25. a 27. februára 1947 vyzvali ostrým spôsobom Gottwalda, aby československá vláda urýchlene schválila pripravený text zmluvy s Poľskom: „*Dalšie prietahy vytvárajú škandálnu situáciu...*“ V druhom telegrame z 27. februára 1947 sa píše: „*Súdrhovi Gottwaldovi. Veľvyslanec Zorin nás informoval o besede s Vami a Clementisom, z čoho je zrejmé, že Vy ste nedali žiadnu odpoveď na náš dotaz. Clementisovu odpoveď nepovažujeme za odpoveď na náš odkaz, nehovoriac už o tom, že je celkom neuspokojivá (otvet soveršenno neudovletvoriteľnyj). My žiadame Vašu odpoveď, lebo sme sa obrátili na Vás a nie na Clementisa. Odpoveď dáte Vy, alebo nie?*“³³

Dňa 10. marca 1947 Klement Gottwald a Jan Masaryk za Československo a Józef Cyrankiewicz a Zygmunt Modzelewski za poľskú stranu vo Varšave podpísali Zmluvu o priateľstve a vzájomnej pomoci a Dodatkový protokol, ktorým sa okrem iného zabezpečovali menšinové práva Poliakov v Československu a Čechov a Slovákov v Poľsku, a tiež sa v ňom hovorilo o riešení hraničných problémov do dvoch rokov. Krátko po ratifikácii však vystúpili do popredia európskej politiky úplne iné otázky. Dovŕšilo sa rozdelenie Európy. Sovietsky zväz pretvoril sféru svojho vplyvu na pevne organizovaný mocenský blok. Hraničné spory medzi štátmi jeho bloku odporovali zahranično-politickým záujmom Moskvy, a tak sa tešínska otázka – a s ňou súvisiaca otázka hornej Oravy a severného Spiša – vyriešila zachovaním predmnichovskej hranice Československa.

32 Autor sa zúčastnil na oficiálnej návšteve čs. delegácie v Moskve ako osobný tajomník dr. V. Clementisa.

33 DRUG, Š.: Vladimír Clementis. Život a dielo v dokumentoch. Martin : Osveta, 1993, s. 343.

V marci 1949 uplynul dvojročný termín riešenia sporných hraničných otázok medzi Poľskom a Československom, určený v Dodatkovom protokole. Poľská strana sa nepokúsila nastoliť rokovanie o štátnej prínaľezitosti Českého Tešínska (Zaolzia). Nechcela však ani formálnym spôsobom uznať jestvujúce rozdelenie Tešínskeho Sliezska. Výmenou za sľub nehýbať otázkou Tešínska v medzištátnych rozhovoroch, čo v Prahe prijali ako neoficiálne vzdanie sa nárokov na toto územie, veľvyslanec Józef Olszewski získal v januári 1949 súhlas československej strany na predĺženie platnosti Dodatkového protokolu o ďalšie dva roky. Československí činitelia váhavo súhlasili s takýmto riešením a oznámili, že „*viac predlžovať nebudú a očakávajú od poľskej strany formálne uznanie terajšieho stavu vecí dokonca ešte pred uplynutím nového dvojročného termínu*“.³⁴

Práva obyvateľstva hornej Oravy a Spiša (ktorí sa považovali za Slovákov) zabezpečené Dodatkovým protokolom sa postupne rozširovali. Poľské centrálné orgány, podľa slov riaditeľa Politickej sekcie Ministerstva zahraničných vecí Stefana Wierbłowského (v období od 22. júna 1945 do 28. novembra 1947 veľvyslanca Poľska v Prahe), boli pripravené uznať, že „*dokonca istý prehnaný liberalizmus bude menej škodlivý ako pokračovanie v ,machayovských tradíciách‘ a prelomenie odporu miestnej administratívy, ktorá zastáva negatívne stanovisko k akcii priznávania práv*...“³⁵

34 KAMIŃSKI, M. K.: Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945-1948. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990, s. 368.

35 Tamže.

BEZPEČNOSTNÁ SITUÁCIA V POHRANIČNÝCH OBLASTIACH ORAVY A SPIŠA V OBDOBÍ 1945 – 1947

Jan ŠTAIGL

Cieľom tohto príspevku je poukázať na vývoj bezpečnostnej situácie v československo-poľskom, resp. slovensko-poľskom pohraničí v období rokov 1945 – 1947, a to jednak na inkorporovanom území a jednak na slovenskej strane hranice. Časový rámec skúmanej problematiky sa začína oslobodením týchto oblastí Červenou armádou a končí rokom 1947, ktorý sa najmä v kontexte podpísania československo-poľskej zmluvy o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci stal istým prelomom vo vzťahoch medzi Československom a Poľskom. Štúdiu ponímame ako príspevok k diskusií, ktorá prebieha v slovenskej a poľskej historiografii a v komunite „poľských“ Slovákov na Hornej Orave a Spiši o niektorých aspektoch povojnového vývoja na tomto území. Opierame sa v nej predovšetkým o výsledky vlastného výskumu v archívoch Slovenskej republiky a Českej republiky.

Zabezpečenie ochrany hraníc a kontroly pohraničných území patrili k základným úlohám spojeným s obnovou československej štátnosti a jej suverenity po skončení druhej svetovej vojny. Popri pretrvávajúcom vojnovom stave s Nemeckom, Rakúskom a Maďarskom si to vyžadovala aj napätá situácia v pohraničí spôsobená jednak činnosťou rôznych ozbrojených skupín a jednak hraničnými spormi ČSR so susednými štátmi. Na oslobodenom území sa postupne obnovovala sieť pohraničných orgánov Finančnej stráže a do stráženia hraníc a kontroly pohraničia sa zapájali príslušníci pohraničných oddelení novovytvorených bezpečnostných zborov – Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) v Čechách a na Morave a Národnej bezpečnosti na Slovensku.

Nízke početné stavy zložiek poverených ochranou hranice – ešte v lete 1946 mala Finančná stráž na Slovensku niečo vyše 2 000 osôb a v pohraničných stanicích Národnej bezpečnosti slúžilo okolo 500 jej príslušníkov¹ – však na plnenie bezpečnostných úloh nestačili, a zasiahnuť museli vojenské jednotky. Na základe operačného rozkazu veliteľa 1. československej armády arm. gen. Karla Klapálka č. 127 z 23. mája 1945 boli v pohraničných oblastiach ČSR, s výnimkou slovenského úseku československo-poľskej hranice a pri novovytvorenej československo-sovietskej hranici, rozmiestnené útvary existujúcich i novo formovaných divízií. V pridelených priestoroch mali vykonávať prieskumnú a hliadkovú činnosť, brániť pokusom o ilegálne prekračovanie štátnej hranice či neoprávnené vyvážanie majetku a poskytovať ozbrojenú asisten-

1 ŠTAIGL, J. – ŠTEFANSKÝ, M.: Vojenské dejiny Slovenska 1945-1968. VI. zväzok. Bratislava: Magnet Press, 2007, s. 79.

ciu orgánom štátnej správy, respektíve príslušníkom Finančnej stráže, ZNB a Národnej bezpečnosti pri ich zásahoch.²

Za hlavné príčiny, prečo sa nerealizovali vojenské bezpečnostné opatrenia aj v slovensko-poľskom pohraničí, možno pokladať tieto faktory: 1) vojenské jednotky boli vyslané predovšetkým do oblastí susediacich so štátmi, s ktorými bola ČSR vo vojnovom stave, vrátane pohraničného územia pri úseku československo-nemeckej hranice na severe Čiech, ktorý sa neskôr, po posunutí poľsko-nemeckej hranice na západ, stal súčasťou československo-poľskej hranice, 2) v súlade s ustanoveniami československo-sovietskej spojeneckej zmluvy z decembra 1943, ktoré sa premietli aj do formulácií Košického vládneho programu o zahranično-politickej orientácii obnoveného Československa, sa očakával vývoj priateľských vzťahov s Poľskom a ich skoré vyústenie do pripojenia sa tejto krajiny k vojensko-politickej spolupráci ČSR a ZSSR, 3) značná členitosť a nepriechodnosť horského terénu na severe Slovenska a 4) nedostatok vojenských síl a prostriedkov. Predpoklad relatívneho „pokoja“ na slovensko-poľskej hranici a v tunajších prihraničných oblastiach sa však v krátkom čase ukázal ako chybný. Nepokojnú atmosféru, ktorá tu doznievala z konca vojny, začala „oživovať“ a prehlbovať činnosť rôznych ozbrojených skupín, predovšetkým oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA, tzv. banderovcov)³, sprevádzaná prudkým rozšírením sa pašeráctva a ilegálnym prílivom ukrajinsko-rusínskeho obyvateľstva z juhovýchodného Poľska, ktoré utekalo pred prenasledovaním zo strany poľských úradov.⁴

Špecifická bezpečnostná situácia sa vytvárala v severných oblastiach Oravy a Spiša, a to hlavne v dôsledku opätovného odovzdania niektorých ich častí do poľskej správy. Išlo o tzv. inkorporované územie, ktoré bolo po vzniku samostatného Československa v roku 1918, na základe rozhodnutia Konferencie veľvyslancov v belgickom meste Spa z 28. júla 1920, pripojené k Poľsku. Malo rozlohu 583 km² (413 km² na Orave a 170 km² na Spiši) a nachádzalo sa na ňom 13 oravských a 13 spišských obcí s viac ako 20 000 obyvateľmi.⁵ Po pretrvávajúcej územných sporoch medzi ČSR a Poľskom sa oba štáty na Konferencii Ligy národov 12. marca 1924 dohodli, že ČSR si ponechá územie Ždiaru a Javoriny a s Poľskom si vymení niektoré obce na Hornej

2 Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv (VÚA-VHA) Praha, f. MNO-hl. št., čj. 245/Taj.oper. 1. odd. 1945.

3 Pozri napr. FIALA, J.: Zpráva o akci B. Praha : Vyšehrad, 1994 a ŠMIGEL, M.: Banderovci na Slovensku (1945-1947). Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB a ÚVV UMB, 2007.

4 Bližšie ŠMIGEL, M. – MIČKO, P.: K problematike utečeneckých vln na Slovensko v rokoch 1944 – 1946. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 9, 2006, s. 175-184.

5 Oravské obce: Srnie, Podvlk, Harbakúz, Vyšná Zubrova, Nižná Zubrova, Oravka, Bukovina-Podsklie, Pekelník, Jablonka, Chyžné, Vyšná Lipnica, Hladovka a Suchá Hora; spišské obce: Nová Belá, Fridman, Krempachy, Tribš, Duřtín, Čierna Hora, Jurgov, Repiská, Vyšné Lapše, Nižné Lapše, Nedeca, Kalvín a Lapšanka. SYRNÝ, M.: K problematike Hornej Oravy a severného Spiša po druhej svetovej vojne. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 8, 2005, s. 137.

Orave.⁶ Nové hranice boli potvrdené československo-poľskou zmluvou z 24. apríla 1925 a neskôr, 1. decembra 1938, boli ešte čiastočne korigované.⁷ V rámci účasti slovenskej armády na nemeckej agresii proti Poľsku v septembri 1939 bolo inkorporované územie anektované späť k Slovensku.⁸ Po skončení druhej svetovej vojny nebolo jasné, komu toto sporné územie, na ktoré si robili nárok tak Poľsko ako Československo, pripadne. Rokovania zástupcov oboch krajín o otázke štátnej hranice na Orave a Spiši však nakoniec vyústili do záveru vrátiť ich líniu do predvojnového stavu.

Preberanie inkorporovaného územia do poľskej správy nebolo jednoduchou záležitosťou. Bolo spojené s protestmi slovenského obyvateľstva, ktoré žiadalo návrat do štátneho zväzku ČSR, ale tiež s politickou, hospodárskou a kultúrnou perzekúciou Slovákov v obciach pripojených k Poľsku. V jej dôsledku utieklo okolo 6-7 tisíc občanov slovenskej národnosti na územie Slovenska.⁹ Ich rozhodnutie vo veľkej miere ovplyvnili aj nebezpečné pomery, vyvolané pôsobením rôznych ozbrojených skupín – lupičských a pašeráckych bánd, banderovcov, miličných a vojenských jednotiek a oddielov poľského ozbrojeného protikomunistického odboja. Tieto vo viacerých prípadoch prenikali aj na slovenské územie.

Severné oblasti Oravy a Spiša obsadili vojská Červenej armády na konci januára 1945. Okrem vytvorenia vlastnej vojenskej správy ponechali v činnosti národné výbory s miestnymi ozbrojenými milíciami, ktoré tu vznikli po vypuknutí Slovenského národného povstania v auguste 1944. Postupne sem začali prichádzať aj poľskí úradníci s ozbrojeným sprievodom. Napríklad v obci Jablonka už 3. februára 1945 žiadal veliteľ poľskej milície z Nowého Targu odovzdanie miestnej správy do rúk Poliakom.¹⁰ Činnosť poľských úradníkov sa stretávala s odporom veľkej časti obyvateľstva, ktoré preferovalo prinávratenie týchto oblastí Československu a uznávalo iba tunajšie československé orgány. So súhlasom velenia 4. ukrajinského frontu Červenej armády sa tu uskutočnil plebiscit, v ktorom sa 98 percent obyvateľstva Hornej Oravy a Spiša prihlásilo k slovenskej národnosti a drvivá väčšina sa vyslovila za pripojenie ich obcí k ČSR.¹¹ Výsledky plebiscitu prispeli k tomu, že velenie 4. ukrajinského frontu 28.

6 Išlo o výmenu územia okolo Nižnej Lipnice za dediny Suchá Hora a Hladovka. Pozri *Poľský Spiš*. In: http://sk.wikipedia.org/wiki/Spi%C5%A1_%8regi%C3%B3n%29

7 BAKA, I.: Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. Bratislava : VHÚ, 2006, s. 11 a BORÁK, M.: Československo-poľská „malá válka“ u Čadce 25. listopadu 1938. In: *Historie a vojenství*, 1998, č. 4, s. 65-90.

8 BAKA, Slovenská republika, c. d., s. 71-131.

9 SYRNÝ, M.: K problematike, c. d., s. 138; FRIEDL, J. – JIRÁSEK, Z.: Rozpačité spojenectví. Československo-poľské vzťahy v letech 1945-1949. Praha: Nakladatelství Skřivan, 2008, s. 240

10 Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV ČR) Praha, f. Teritoriální odbohy – obyčejné 1945 – 1959, Poľsko, šk. 16, č. 80930/II-2/47.

11 ANDRÁŠ, M.: Poľská menšina na Slovensku. In: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/poliaci-8.htm>

apríla 1945 rozhodlo, aby „sporné“ územie bolo až do rozhodnutia mierovej konferencie ponechané v československej správe.¹² Československá vláda však už 5. mája 1945 na zasadnutí v Košiciach odsúhlasila vrátenie týchto krajov Poľsku.¹³ Súčasne sa začali československo-poľské rokovania, ktoré otázku hraníc na Orave a Spiši riešili v súvislosti so snahou Poľska o pričlenenie Těšínska. Vyústili 20. mája 1945 do podpísania tzv. pražských protokolov, podľa ktorých sa mal priebeh hraníc v uvedených oblastiach vrátiť na čiaru stanovenú v roku 1920.¹⁴

O podmienkach preberania inkorporovaného územia do poľskej správy rokovala ešte v ten istý deň v Trstenej delegácia SNR so zástupcami okresného národného výboru (Powiatowej Rady Narodowej) v Nowom Targu. Slovenská delegácia predložila, okrem iného, požiadavku na premiestnenie slovenského obyvateľstva na Slovensko, a to na základe ich dobrovoľného rozhodnutia. Požiadavka vyplývala najmä z obavy niektorých Slovákov z odvetných opatrení Poliakov alebo poľských orgánov za ich proslovenskú či pročeskoslovenskú angažovanosť. Poľská strana nakoniec súhlasila iba s možnosťou dobrovoľného vyst'ahovania sa členov slovenských úradných orgánov, štátnych zamestnancov a kňazov, a to aj s majetkom. Súčasne bolo dohodnuté, že existujúce obecné milície budú ponechané, ale dostanú poľských veliteľov. Rovnako mohli naďalej pôsobiť – ako súčasť poľskej administratívy – aj dovtedajšie národné výbory. Na záver rokovaní bol prijatý dohovor o spolupráci poľských orgánov s Okresným národným výborom v Trstenej pri stíhaní fašistických živlov v prihraničných obciach.¹⁵

Prvé jednotky poľskej armády (Wojska Polskiego – WP) prišli na severné územie Oravy a Spiša už v polovici mája 1945¹⁶ spolu s oddielmi 10. pluku zboru vnútornej bezpečnosti (Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrzznego – KBW).¹⁷ Ďalšie na základe rozkazu generálneho štábu WP z 29. júna 1945 o obsadení južnej hranice Poľska, ktoré mali strážiť spolu s vojakmi Červenej armády. Išlo o jednotky 6. a 8. pešej divízie 1. armády WP.¹⁸ Spolu s nimi prichádzali aj ďalšie oddiely poľskej milície, ktoré

12 Národní archiv České republiky (NA ČR) Praha, f. 1075 (Hraničné spisy 1918 – 1953), šk. 37, H-1131.

13 ANDRÁŠ, M.: Poľská menšina, c. d.

14 SYRNÝ, M.: K problematike, c. d., s. 138.

15 Tamže.

16 Pozri hlásenie veliteľa 4. vojenskej oblasti Úradu štátneho tajomníka MNO o obsadení územia Oravy a Spiša poľským vojskom. VÚA – VHA Praha, f. MNO-štát. taj. expozitúra Bratislava 1945, šk. 11, č. 169.

17 ŁAWSKI, J.: Organizacja ochrony granic państwowych Polski ludowej w latach 1945 – 1948. Warszawa: WAP, 1974, s. 127.

18 Tamže a PROCHWICZ, J.: **Wojsko Polskie w ochronie granic Polski (w pięćdziesiątą rocznicę objęcia ochroną granic przez jednostki 2 Armii WWP)**. In: <http://www.ketrzyn.ordinariat.opoka.org.pl/documents/HISTORIA/wpoc.htm>

pomáhali, často s použitím násilia, ustanovovať orgány poľskej správy. Dochádzalo k prvým stretom a incidentom medzi miestnymi Slovákmi a formujúcou sa poľskou štátnou mocou.

Veliteľ VII. armádneho zboru československej armády (veliteľstvo Trenčín) plk. pech. Michal Širica v hlásení o situácii v severnom pohraničí, ktoré spracoval podľa informácií prednostu 2. oddelenia (spravodajského) svojho štábu získaných v dňoch 9. – 10. júla 1945 od miestnych orgánov Národnej bezpečnosti a Finančnej stráže, okrem iného, uviedol: „*Priestor Trstená-Jablonka: V Podvlku, Pekelníku, Srnia a Harkabúz došlo k zrážke medzi miestnou milíciou a poľskou milíciou, ktorá prišla obsadiť tieto kraje. V Pekelníku na strane poľskej boli 4 mrtví a 1 mrtvý z miestnej polície (uvedený ozbrojený incident sa uskutočnil 4. júla 1945 a prestrelka trvala 8 hodín – pozn. J. Š.¹⁹). Obyvateľstvo 13 obcí, ktoré za bývalej Slovenskej republiky pripadli k Slovensku, chce byť pripojené k Československej republike.*“ V súvislosti s nízkymi počtami príslušníkov Finančnej stráže (7 – 8 osôb v jednej stanici) a obavou, že v krátkom čase „*môže dôjsť k incidentom medzi poľským vojskom, prípadne milíciou a našimi pohraničnými orgánmi*“, navrhoval vyslať do pohraničia vojenskú jednotku.²⁰ Podobne aj veliteľ 10. pešej divízie (veliteľstvo Košice) pplk. del. Emil Perko na základe telefonickej správy od Okresného národného výboru v Spišskej Starej Vsi dňa 20. júla 1945 informoval nadriadené veliteľské orgány o tom, že „*Poľské vojská vtiahli 19. t. m. na sporné územie 13 spišských obcí. Zavierajú našich ľudí. Občania sú ozbrojení a chcú započat' odboj. Hrozí krviprelieanie... Sú obavy, že Okresný národný výbor nebude môcť tomu zabrániť. Oznamujem Vám to s tým, aby ste podnikli všetko, čo je vo Vašej moci na zabránenie preliatie krvi.*“²¹

Na základe takýchto správ veliteľ 4. vojenskej oblasti (4. VO – veliteľstvo Bratislava) brig. gen. Mikuláš Markus vydal 14. júla 1945 rozkaz o zaistení severných hraníc Slovenska. Okrem spomenutých incidentov medzi československou a poľskou milíciou dané opatrenia odôvodňoval aj tým, že „*podľa došlých hlásení prekračujú ilegálne skupiny zo strany poľskej severné hranice slovenské*“. Rozkaz ukladal posádkovému veliteľstvu v Žiline (t.j. veliteľstvu 4. pešej divízie, v tom čase v Šali) postaviť dve strážne jednotky, prvú v sile 300-400 mužov s veliteľstvom v Čadci a druhú v sile 500-600 mužov s veliteľstvom v Dolnom Kubíne. Obe jednotky mali byť organizované ako prápory s tromi pešími rotami a jednou guľometnou rotou. Zostavu im nariaďoval zaujať takto: strážny prápor v Čadci mal vyslať jednu rotu do Skalitého a jednu do

19 Archiv Ministerstva zahraničných vecí České republiky (AMZV ČR) Praha, f. Teritoriální odbohy – obyčejné 1945 – 1959, Polsko, šk. 16, č. 80930/II-2/47. Správa Povereníctva vnútra SNR Ministerstvu vnútra v Prahe o pomeroch na Orave a Spiši z 8. apríla 1947.

20 Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. VO-4, šk. 1, inv. č. 11, č. 80093 Taj./oper. 1945.

21 Tamže, č. 10075/Taj. 1. oddel. 1945.

Novej Bystrice, strážny prápor z Dolného Kubína mal vysunúť jednu pešiu rotu do Trstenej a jednu do Oravskej Polhory. Úlohou jednotiek bolo obsadiť a strážiť vojenské objekty, obsadiť a zaistiť hraničné prechody, vykonávať hliadkovú činnosť na hranici, zamedziť ilegálnym skupinám vstup na územie ČSR a podľa potreby „*vypomáhať Finančnej stráži a jednotkám Národnej bezpečnosti v dohode s miestnymi národnými výbormi*“. Veliteľstvo 4. VO súčasne zdôraznilo, že je potrebné „*aby bolo na hraniciach zabránené akýmkoľvek incidentom a krviprelievaniu z našej strany*“.²²

Prekračovanie hraníc „ilegálnymi skupinami“, ktoré sa spomínalo v rozkaze veliteľa 4. VO, vychádzalo z hlásení orgánov vojenského obranného i výzvedného spravodajstva²³ a národných výborov. Okrem bánd, zgrupujúcich osoby rôznych národností – vojenských zbehov poľskej, československej a Červenej armády, zvyškov nemeckých a maďarských jednotiek, ich príslušníkov, ktorí utiekli zo zajatia a podobne – tieto spomínali aj formácie poľskej Armie Krajowej (AK), ktoré sa po jej rozpustení v januári 1945 pohybovali v južnom pohraničí Poľska. Podľa hlásenia 2. oddelenia Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Bratislave, najväčšie skupiny AK pri poľsko-slovenskej hranici boli zistené v priestore horského masívu Barania (26 km na severovýchod od Čadce), v okolí mesta Bielsko a v lesoch Babej Hory (24 km na severozápad od Trstenej). V hlásení sa upozorňovalo, že „*Na našom území nebola dosiaľ činnosť A.K. zistená, je však pravdepodobné, že jakmile poľské jednotky zahájajú akciu proti A.K. na Babej Hore, pokúsia sa tieto bandy o presun na naše územie cez horský masív Beskýd.*“²⁴

Do času, kým mali byť strážne prápory 4. pešej divízie sformované a rozmiestnené v severnom pohraničí, nariadilo veliteľstvo 4. VO vyslať na Oravu a Spiš pohotovostné jednotky. Do Dolného Kubína bol presunutý motorizovaný oddiel zložený z príslušníkov pešieho pluku 17 z Bratislavy so strážnou rotou a motorizovaným oddielom 4. divízie a do Kežmarku sa premiestnil motorizovaný oddiel 2. divízie (veliteľstvo Banská Bystrica). Jedna pešia rota bola rozmiestnená aj v priestore Javorina²⁵ Po príchode strážneho práporu 4. divízie do Dolného Kubína dňa 31. júla 1945 sa oddiel pešieho pluku 17 vrátil do Bratislavy. Na základe informácií jeho veliteľa bolo spracované hlásenie o situácii na Orave, ktoré uvádzalo: „*Na hraniciach kľud. Poliaci vnikli do obcí obsadených za Slov. štátu a prenikli až po predmnichovské hranice. Tieto vôbec neprekročili. Poliaci údajne majú záujem ešte na obciach Hladovka a Suchá Hora, ktoré po mnichovskom diktáte sa dostali do rúk Poľska. Do týchto obcí však nevkr-*

22 Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. VO-4, šk. 1, inv. č. 11, č. 80093 Taj./oper. 1945.

23 Pozri napr. VÚA-VHA Praha, f. MNO-hl.št. 1. odd. 1945, č. j. 392/Taj. a AMZV ČR Praha, f. Teritoriální odbory – obyčejné 1945 – 1959, Poľsko, šk. 29, č. 22211/II.

24 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. PV-bezp. III. dôv. 1945, šk. 484, č. 1335 sprav./1945.

25 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 1, inv. č. 11, č. 80176/taj. oper. 1945 a č. 80190/taj. oper. 1945.

čili. *Od prvého dňa pobytu som zistil veľký príliv utečencov z Poliakmi obsadených krajov. Hromadný počet čini po ukončení evakuačnej akcie, ktorú vykonávalo ONV podľa nariadení nadriadených úradov, asi 4.500 osôb... K incidentom na hraniciach nikde nedošlo, okrem prestreliek, ktoré mali miestni milicisti ešte pred mojím príchodom s poľským vojskom.*²⁶

Podobný charakter mali aj hlásenia veliteľa strážneho práporu v Dolnom Kubíne. V správach o slovenských utečencoch z Poľska spomenul, že sú medzi nimi aj príslušníci milície, ktorých nariadil odzbrojiť. Vydal tiež rozkaz na odobratie zbraní miestnemu obyvateľstvu, pretože Národná bezpečnosť ich nelegálne držanie v podstate tolerovala.²⁷ Zaujímavý bol však obsah hlásenia z 20. augusta 1945. Veliteľ práporu v ňom predovšetkým informoval, na základe správ utečencov, o prebiehajúcich presunoch a zvyšovaní počtu jednotiek poľskej armády na území pripojenom k Poľsku. Súčasne uviedol, že istá občanka z obce Oravka oznámila, že „v okolí Babej Hory je viac vojakov, oblečených v anglickej uniforme, označení sú opaskami, sponkami na nohavičiach bielej farby. Ozbrojení sú automatickými zbraňami. Menovaná má s nimi styky, donáša im potraviny a vyhlásili pred ňou, že sú za ČSR a poľskú londýnsku vládu. Sama pred nimi vraj tvrdila, že je slovenskej národnosti a keď sa ich pýtala, prečo obsadila poľská armáda toto územie, odpovedali, že to aj tak nezostane a ani zostať nemôže, že toto obsadené územie aj tak pripadne naspäť k ČSR a že nesúhlasia s terajšou poľskou vládou.“ Hlásenie ďalej reflektovalo prebiehajúce presuny vojenských jednotiek v južnom pohraničí Poľska, ako aj o prípady, keď „Poľskí vojaci prechádzajú na čsl. štátne územie, pri čom vyzvedajú u civilného obyvateľstva.“²⁸

Spomenuté presuny poľských jednotiek súviseli s reorganizáciou a redislokáciou WP, ktorá sa začala v júli a vyvrcholila v auguste 1945 vznikom siedmich vojenských okruhov (okreği wojskowe – OW). V novej zostave WP ochranu slovensko-poľských hraníc a ich pohraničných oblastí preberali jednotky 6. a 8. pešej divízie krakovského OW.²⁹ Od novembra 1945 začali tieto úlohy plniť jednotky novo vytváraných vojsk ochrany pohraničia (Wojska Ochrony Pogranicza – WOP). Z vyčlenených jednotiek 6., 8. a čiastočne aj 17. pešej divízie WP vznikol 9. oddiel WOP s veliteľstvom v Nowom Sączu a veliteľstvami troch pohraničných úsekov – č. 41 v Nowom Targu,

26 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 1, inv. č. 11, č. 96/Taj.1945. Aj prehľad správ 2. oddelenia (spravodajského) Hlavného štábu MNO z augusta 1945 uvádzal, že „Polské jednotky, ktoré obsadily poľské území získané Slovenskom po porážke Polska 1939, nikde predmnichovské hranice neprekročily. Chováni týchto jednotiek jak v čs. armáde tak k čs. obyvateľstvu, je korektní. Propustky, které slovenské obyvateľstvo vyžaduje, při stěhování do ČSR, jsou benevolentně vydávány.“ AMZV ČR Praha, Teritoriální spisy – obyčejné 1945 – 1959, Polsko, šk. 29, č. 22211/II.

27 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 1, inv. č. 11, č. 6/Taj.1945.

28 Tamže, č. 71 Taj./1945.

29 ŁAWSKI, J.: Organizacja ochrony, c. d.

č. 42 v Jablonke a č. 43 v Rajczu.³⁰ Na začiatku roka 1946 sa jednotky WOP reorganizovali a redислоkovali. Úsek poľsko-slovenskej hranice strážil 9. korpus (zbor) WOP, ktorému veliteľstvu v Nowom Sączu boli podriadené štyri prápory so štrnástimi pohraničnými rotami. Tie boli, okrem iného, umiestnené aj v obciach Jurgov a Nedeca.³¹

Zvýšená koncentrácia poľských vojsk na hraniciach vyvolala značné znepokojenie obyvateľstva Oravy a Spiša. Informácie československých bezpečnostných orgánov súčasne potvrdzovali zmeny v správaní sa poľských vojakov, ktoré naznačilo už spomenuté hlásenie veliteľa strážneho práporu z Dolného Kubína. Spomínali, okrem iného, rozširovanie správ, že na oravskom území odovzdanom do poľskej správy „začali Poliaci s vymeriavacími prácami v priestore hradskej Polhora – Korbielów – Javorina. Poliaci tam kopú zákopy. Príslušníci poľskej armády hovorili, že v krátkom čase prekróčia hranice...“³², respektíve, že „poľské vojsko obsadí väčšiu časť krajov okolo Hornej Oravy“³³, a že východná časť Slovenska až po Poprad bude pripojená k Poľsku.³⁴ Hlásené boli aj konkrétne prípady, keď poľskí vojaci provokovali občanov na slovenskom území otázkami, že „nerozumí, proč se Slovensko nepřipojí k Polsku, že by se jim lépe žilo“³⁵, vyhláseniami o ponechaní Těšínska v československej správe³⁶, ako aj strelbou z ručných zbraní do ich blízkosti.³⁷

Situáciu komplikovala, ako ďalej upozorňovali orgány Finančnej stráže a Národnej bezpečnosti, aj narastajúca aktivita neidentifikovaných ozbrojených skupín, ktoré prichádzali z Poľska a dopúšťali sa lúpeží a násilných činov na obyvateľstve.³⁸ Takáto banda napríklad 1. novembra 1945 prepadla jedného roľníka v obci Hladovka, okres Trstená, ktorému zobrala tri kone a rôzne šatstvo a obuv v celkovej hodnote 160 000,- Kčs. Ďalšie skupiny v dňoch 11. – 13. novembra odcudzili dva kone v Spišskej Starej Vsi s vozom a postrojom a odviekli ich smerom na Nowy Targ, dva kone z osady

30 PROCHWITZ, J.: Powstanie Wojsk Ochrony Pogranicza (w pięćdziesiątą rocznicę powstania). In: <http://www.ketrzyn.ordinariat.opoka.org.pl/documents/HISTORIA/powstanie.htm>

31 VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, šk. 83, č. 3232/Taj.sprav.1946. Poľské pohraničie – správy výzv. sprav.

32 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 1, šk. 1, č. 155 dôv./45. Situačná správa Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti z územia Slovenska od 1. 7. – 15. 8. 1945.

33 Tamže, č. 20 sprav./1945. Situačná správa Hlavného veliteľstva NB o pomeroch na území Slovenska od 15. 9. – 15. 10. 1945.

34 Tamže, č. 1321-I-Taj.sprav. 1945. Hlásenie Oblastnej správy veliteľstva 4. VO z 28. 7. 1945.

35 AMZV ČR Praha, Teritoriální spisy – obyčejné 1945 – 1959, Poľsko, šk. 29, č. 22211/II.

36 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 1, šk. 1, č. 62-7/45. Hlásenie Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Starej Ľubovni o bezpečnostných pomeroch v okrese z 13. 11. 1945.

37 Napríklad 14. augusta 1945 boli strelbou poľských vojakov z pušky a samopalu napadnutí občania z Mníšku pod Popradom pri rieke Poprad v blízkosti obce Káče. Tamže, č. 62-2. dôv./45. Hlásenie Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Starej Ľubovni z 31. 8. 1945.

38 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 1, šk. 1, č. 155 dôv./45. Situačná správa Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti z územia Slovenska od 1. 7. – 15. 8. 1945.

Potôk pri Matišovciach, ktoré boli neskôr zistené v Poľsku medzi Vyšnými a Nižnými Lapšami³⁹ a 15. novembra 1945 odvedli na poľské územie päť kráv zo samoty Kohutiare v katastri obce Sihelné, okres Námestovo. Dňa 2. novembra 1945 skupina štyroch ozbrojených osôb, ktoré medzi sebou hovorili po poľsky, dokonca napadla strelbou z pištoľí hliadku Finančnej stráže v blízkosti obce Vitanová.⁴⁰

Za jednu z hlavných príčin „*takéhoto dosť častého prechodu týchto poľských ozbrojených bánd*“ sa v hlásení uvádzali, okrem nízkeho početného stavu československých pohraničných orgánov, zmeny v rozmiestnení vojenských jednotiek, ich počte a činnosti.⁴¹ Boli spojené s prebiehajúcou výstavbou a reorganizáciou armády, postupným formovaním mierovej dislokačnej zostavy a vyčlenením časti jednotiek na tzv. zabezpečenie pohraničného územia (ZPÚ) v rámci obnovy mierového systému ochrany hranice podľa predvojnového modelu.⁴² Úlohy v ZPÚ začal plniť aj motorizovaný prápor 45 z organizácie 2. pešej brigády 4. rýchlej divízie (veliteľstvo Žilina), ktorý bol umiestnený v Dolnom Kubíne, namiesto dovtedajšieho strážneho práporu.⁴³

Na podstatu existujúcich problémov na slovensko-poľskej hranici sa snažila upozorniť situačná správa Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti (HV NB) z 5. marca 1946, keď konštatovala, že „*zlepšenie pomerov v československo-poľskom pohraničí... je ťažko previesť do tých čias, dokiaľ nebudú v samom Poľsku skonsolidované pomery*“.⁴⁴ Túto skutočnosť potvrdzoval aj narastajúci počet občanov, ktorí prechádzali z Poľska na Slovensko v dôsledku obáv o svoju bezpečnosť. Veľkú skupinu tvorili, ako udávajú archívne pramene, poľskí Židia. Nariadenie HV NB o bezpečnostných opatreniach v súvislosti s nedovoleným prekračovaním štátnej hranice z 18. decembra 1945 uvádzalo, že títo „*húfne prechádzajú na československé územie, kde sa trvale usadzujú... udávajú, že sú v Poľsku prenasledovaní bezpečnostnými orgánmi a tiež zo strany obyvateľstva.*“ Z tohto dôvodu HV NB nariadilo „*všetkým podria-*

39 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 1, šk. 1, č. 83-6 dôv./1945. Situačná správa Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Spišskej Starej Vsi z 15. 11. 1945.

40 Tamže, č. 66-4 dôv./46. Situačná správa Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku z 1. 12. 1945.

41 Tamže.

42 Po rokovaníach zástupcov MNO, ministerstva vnútra a ministerstva financií nariadilo 31.8.1945 ministerstvo národnej obrany vytvorenie štvorsledovej zostavy ochrany hranice. Prvý sled predstavovala Finančná stráž uzatvárajúca predovšetkým hraničné prechody, druhý pohraničné stanice ZNB a Národnej bezpečnosti, tretí asistenčné oddiely vojenských jednotiek dislokovaných v blízkosti hranice a štvrtý, ako záloha, rýchle divízie jednotlivých vojenských oblastí. Organizačné opatrenia, ktoré nesmerovali k priamej ochrane hranice, ale sledovali zabezpečenie pokoja a poriadku v pohraničí, boli nazývané „Zabezpečenie pohraničného územia“ (ZPÚ). Pozri ŠTAIGL, J.: Ochrana štátnej hranice Slovenska po druhej svetovej vojne (1945 – 1950). In: *Vojsková história*, 4, 2000, č. 1, s. 58.

43 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 1, inv. č. 1, č. 80990/Taj. oper. 1945.

44 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 1, šk. 1, č. 1-24 sprav./1946.

deným útvarom NB, aby za spolupráce NV pátrali vo svojich obvodoch po takýchto osobách a všetkých prebehlych alebo hranicu neoprávnenne prešlych cudzincov, ak sa nejedná o Čechov a Slovákov, zaistili a dodali do najbližšieho sústredovacieho strediska...“ Takéto strediská boli vytvorené v Dolnom Kubíne, Kežmarku a Kysuckom Novom Meste.⁴⁵

Nariadenie HV NB nadväzovalo na prípis Povereníctva SNR pre veci vnútorné zo 14. septembra 1945 o sprísnení podmienok pre legálny prechod slovensko-poľskej hranice. Týkali sa predovšetkým vydávania priepustiek pre tzv. malý pohraničný styk a vykonávania pasovej kontroly, pri ktorej mali pohraničné orgány „bez výnimky odoprieť vstup na slovenské územie poľským príslušníkom, ktorých cestovné pasy nie sú opatrené riadnym čís. vízom. V tejto súvislosti sa podotýka, že vízová povinnosť s Poľskom nebola nikdy zrušená.“⁴⁶ Súčasne bol nariadený súpis všetkých občanov poľskej štátnej príslušnosti, ktorí sa zdržiavajú na území Slovenska.⁴⁷

Podobné opatrenia prijímali aj poľské orgány. V novembri 1945 v regióne Spiša „boli zo strany Poľska uzavreté hranice a poľské orgány nevydávali žiadne priepustky pre malý pohraničný styk a tiež poľské orgány neprepúšťali obyvateľstvo do Poľska ani na platné priepustky. Toto odôvodňovali tým, že sa jedná o prinavrátene, prípadne ponechanie spomenutého územia tej-ktorej republike.“⁴⁸ Opatrenie postihlo predovšetkým občanov slovenskej národnosti z obcí na poľskej strane hranice „dochádzajúcich do Spišskej Starej Vsi za účelom vybavovania vyživovacích príspevkov.“ Pri pokusoch o prekročenie hranice po nich poľské hliadky strieľali, pričom jedného muža z obce Nedeca ťažko zranili.⁴⁹

Podľa hlásení pohraničných orgánov Národnej bezpečnosti prechádzalo cez hranice na Orave a Spiši denne okolo dvadsať občanov slovenskej národnosti z inkorporovaného územia, z ktorých viacerí sa chceli usadiť na Slovensku, prípadne v Čechách.⁵⁰ Ako hlavný dôvod uvádzali, že „sú vystavení veľkému tlaku zo strany poľských úradov...a prechádzajú na Slovensko dúfajúc, že čsl. úrady sa ich zastanú a poskytnú im

45 SNA Bratislava, f. PV-bezp. III/3, šk. 452, č. 224 sprav./1945.

46 Tamže, č. 6022/4-1945-III/3.

47 SNA Bratislava, f. PV-bezp. III/3, šk. 454, č. 9750-2/1946-III/4. Správy o činnosti odboru III. za september 1946.

48 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. j. 1, šk. 1, č. 83-6 dôv./1945. Hlásenie Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Spišskej Starej Vsi z 15. 11. 1945.

49 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 43, šk. 2, č. 133 dôv./46. Situačná správa Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Levoči zo 4. 4. 1946.

50 Tamže, č. 57-3-dôv./46. Situačná správa Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku z 3. 5. 1946 a AMZV ČR Praha, f. Teritoriální odbory-obyčejné 1945 – 1949, Poľsko, šk. 16, č. 222243/46. List Povereníctva vnútra SNR z 13.7.1946 adresovaný Ministerstvu zahraničných vecí ČSR.

azyl a podporu“.⁵¹ Prenasledovaní mali byť najmä „pre ich národné a politické upovedenie ako aj pre náklonnosť k ČSR“.⁵² Podľa ich vyjadrení malo slovenské obyvateľstvo v obciach pripojených k Poľsku vo veľkej väčšine prejavovať nádej, že tieto budú opäť patriť do Československa.⁵³ V súvislosti s prebiehajúcimi československo-

51 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 43, šk. 2, č. 95-39-VI-II/1-1946. Celková situačná správa odboru „Z“ Povereníctva vnútra SNR za november 1946.

52 Tamže, č. 57-2 dôv./46. Situačná správa oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku za marec 1946. Ako konkrétny prípad je možné uviesť výpoveď desiatich občanov, ktorí v januári 1946 ilegálne prekročili štátnu hranicu v oravskom regióne a boli zaistení československými colnými orgánmi. Uviedli v nej:

„Štátnu hranicu ...sme prekročili preto, lebo bývame v Chyžnom a v Jablonke, ktoré obce pred tým patrili trstenskému okresu a máme tu vybaviť rôzne veci, jako usporiadanie vkladov v bankách a podobné rodinné a majetkové záležitosti. Boli sme v Nowom Targu na starostowe powiatowe (okresnom úrade – J.Š.) a žiadali sme si vystavenie prepustiek na malý pohraničný styk avšak tieto priepustky nám chceli vydať iba vtedy, ak sa tam podpíšeme, že sme národnosti poľskej. Poliáci totižto vykonávajú na nás Slovákov nátlak, aby sme sa hlásili k národnosti Poľskej, lebo ináč nedostaneme nijaké výhody. Ako roduverní Slováci sme sa odopreli podpísať k národnosti Poľskej a priepustky sme preto v Nowom Targu neobdržali a prešli sme bez priepustiek terajšiu štátnu hranicu a dobrovoľne sme sa prihlásili na Colnom úrade v Trstenej... Poznamenávame, že v poslednom čase na inkorporovanom území hornej Oravy, ktorá sa t. č. nachádza pod správou Poľska, je v behu najostrejšia perzekúcia všetkých Slovákov. Napríklad pred viac ako týždňom v Jablonke poľskí vojaci zavrli asi 150 Slovákov z tejto obce do pivnice býv. notárskeho úradu, pretože u nás bolo rozchýrené, že 4. januára má prísť československé vojsko obsadiť inkorporované územie a obyvateľstvo na znak radosti toho pripravovalo vence a zástavy na privítanie. Keď po tom ženy nosili jedlo uvedeným uväzneným, poľskí vojaci zavrli aj tieto ženy. Z týchto uväznených zväčša odvliekli do Nowého Targu a iba niektorých starších prepustili...Teraz už väčšina sa vrátila domov, avšak dosť značná časť bola údajne odvliečená do Osvienčimu a poveráva sa, že majú byť nasadení na nútené práce pri znovuvýstavbe Varšavy. Okrem toho poznamenávame, že skoro všetkých zavretých veľmi bili a u nás je zakázané o tom ešte aj vyprávať, lebo ihneď každého zavrú a zbijú, kto sa o tom zmiene...

Naše mená prosíme uchovať v tajnosti, aby sme neboli pre naše výpovede prenasledovaní od Poliakov.“

SNA Bratislava, f. PV-bezp.-III/3, šk. 452, č. 4736/1-III/3 odd. 1946. Zápisnica napísaná na Okresnom národnom výbore v Trstenej dňa 14. januára 1946.

53 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 43, šk. 2, č. 88-dôv./46. Situačná správa Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Levoči za február 1946.

Poznámka: Na pomoc utečencom z inkorporovaného územia a za jeho prinavrátenie ku Slovensku sa angažovali, okrem iného, Slováci žijúci v USA. Vytvorili tzv. Oslobodzovací výbor pre Spiš a Oravu, ktorý mal sídlo v Pittsburghu a neskôr aj v ďalších mestách. Združenie s názvom Oslobodzovací výbor pre Oravu a Spiš vzniklo aj na Slovensku, kde malo odbočky (referáty) v Trstenej a Spišskej Starej Vsi. S tichým súhlasom štátnych orgánov, vrátane Ministerstva zahraničných vecí (MZV) ČSR, pôsobilo do jari 1946. Po protestnej nóte poľskej vlády MZV nariadilo premenovať združenie na Komitét utečencov z Hornej Oravy a Spiša s tým, jeho činnosť „úradne neberie sa na vedomie, ale bude to trpené“. SNA Bratislava, f. PV-bezp.-III/4, šk. 454, č. 6556/1946. List Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku zo 7. 9. 1946, adresovaný Povereníctvu vnútra SNR.

poľskými rokovaniami o vzájomných územných požiadavkách⁵⁴ a na podnet ústredných slovenských orgánov Ministerstvo zahraničných vecí ČSR požiadalo Poverenictvo vnútra SNR o nariadenie súpisu utečencov z Hornej Oravy a Spiša s tým, že „*Tito budú vypočutí, za akých okolností opustili svoje pôvodné bydlisko a aký majetok tam zanechali.*“⁵⁵

Výpovede týchto osôb ukázali, že na prenasledovaní a perzekvovaní slovenského obyvateľstva na inkorporovanom území, sa okrem poľských orgánov podieľajú aj príslušníci ozbrojeného protikomunistického odboja. Tým sa, okrem iného, potvrdzovali informácie vojenského a tzv. politického spravodajstva, ako aj československých pohraničných orgánov o narastajúcej aktivite organizácií a skupín orientovaných proti oficiálnej vláde v Poľsku a silnejúcemu sovietskemu vplyvu v krajine.⁵⁶ Postupne sa darilo identifikovať tiež organizačnú príslušnosť jednotlivých skupín tzv. bielych partizánov, ktoré pôsobili v pohraničí. Okrem oddielov už spomenutej Armie Krajowej a UPA tu bola zistená aj činnosť príslušníkov Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ) a oddielov označených ako "Ogień" (Oheň) alebo "Błyskawica" (Blesk).

Neskôr bolo spresnené, že v prípade "Ognia" ide o pseudonym mjr. Józefa Kuraša, ktorý v máji 1945 v lesoch pri Nowom Targu vytvoril partizánsky oddiel "Błyskawica"⁵⁷ a stal sa jeho veliteľom. Hlavným cieľom oddielu mal byť „*boj za Poľsko bez komunistov*“.⁵⁸ Pod velenie Kuraša postupne prechádzali aj iné protikomunisticky orientované ozbrojené skupiny, čím sa pôvodný oddiel rozrástol na partizánske zoskupenie "Błyskawica", ktoré na prelome rokov 1945/1946 malo okolo 500 – 700 dobre vyzbrojených osôb a širokú sieť spolupracovníkov. Zoskupenie bolo organizované ako vojenská jednotka a každá jeho súčasť pôsobila v pomerne presne vymedzenom regióne krakovského vojvodstva, od poľsko-slovenského pohraničia na juhu, po Krakov a Miechów na západe. Vo východnej časti okresu Nowy Targ, na Spiši a v západnej časti okresu Nowy Sącz operovala 1. rota s počtom asi 60 osôb. Prvým veliteľom roty bol Eugeniusz Melnyczuk – "Lis", po jeho zatknutí prevzal velenie Marcin

54 Bližšie KAPLAN, K.: Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha : Panorama, 1990, s. 43-76.

55 SNA Bratislava, f. PV-bezp.-III/4, šk. 454, č. 9750-1/1946-III/4. Správy o činnosti odboru III. za august 1946.

56 Pozri napr. AMZV ČR Praha, f. Teritoriální spisy – obyčejné 1945 – 1959, Poľsko, šk. 16, č. 240761/46. Správa odboru „Z“ Poverenictva vnútra Ministerstvu zahraničných vecí ČSR z 2. 12. 1946.

57 Názov „Błyskawica“ mal aj partizánsky oddiel, ktorý vyvíjal protikomunistickú činnosť v okrese Wadowice. Pozri Mjr.Józef Kuraś „Ogień“ /1915-1947/-czesc 2. In: <http://podziemiezbrojne.blox.pl/2006/05/Mjr.Jozef-Kuras-Ogien-1915-1947-czesc-2.html>

58 V príhovore k príslušníkom oddielu po zložení prisahy mal Kuraś, podľa spomienok jedného z jeho prvých podriadených, uviesť: „*walkę musimy zacząć od początku i teraz będziemy się bić za Polskę bez komunistów.*“ *Zgrupowanie Błyskawica*. In: http://wilk.vpk.p.lodz.pl/~what-for/zw_zgr_ogien.html

Kubiak – "Roman" a po ňom Jan Batkiewicz – "Śmigły". Pozdĺž poľsko-slovenskej hranice, od západnej časti Vysokých Tatier po rieku Čierny Dunajec, vyvíjala činnosť 2. rota, ktorej veliteľom bol Stefan Ostaszewski – "Rysiek", od októbra 1946 potom Jan Kolasa – "Powicher". Rota mala asi 120 osôb.⁵⁹

Príslušníci zoskupenia "Błyskawica", u miestnych orgánov a občanov známi tiež pod názvom "ogniowci", v krátkom čase ovládli v priestoroch svojho pôsobenia všetky zložky života. Ich činnosť bola namierená hlavne proti členom Poľskej robotníckej strany a bezpečnostným orgánom ovládaných komunistami, osobitne orgánom a agentom tajnej polície (Urząd Bezpieczeństwa Publicznego – UBP), ako aj proti veliteľstvám (komandatúram) a jednotkám Červenej armády a oddielom NKVD. Podieľali sa aj na prenasledovaní poľských Židov.⁶⁰

Špecifickú stránku činnosti členov oddielov "Błyskawica" tvorila ich účasť na perzekúcii občanov slovenskej národnosti na inkorporovanom území.⁶¹ Bola súčasťou boja „ogniowców“ za obnovu Poľska v hraniciach z roku 1938 a súčasne aj výrazom povojnových snáh Poľska o budovanie jednoliateho národného štátu spojených s polonizáciou obyvateľstva iných národností.⁶²

O prípadoch prenasledovania Slovákov „ogniowcami“ podávajú svedectvá viaceré materiály slovenských i českých archívov. Napríklad hlásenie veliteľa jedného z oddielov československej armády v slovensko-poľskom pohraničí zo 16. augusta 1946 uvádza, že títo „*Na príľahlej poľskej strane dopúšťajú sa väčšinou násilností proti tunajším Slovákom. Vykradajú ich, alebo hrubo nabíjajú, vyhrožujú im a dokonca pod trestom smrti vyhadzujú ich z vlastných domov.*“⁶³ Iný veliteľ vojenskej jednotky bol v svojom hlásení podstatne konkrétnejší: „*Dňa 28. júla 1946 ozbrojená, unifikovaná skupina Poliakov zbrala občanom obce Jurgov (t. č. Poľsko) z pasienok 29 kráv. Jednu však vrátili späť, lebo jej majiteľ hlási sa za Poliaka. Obce Nová Belá, Krempachy a Fridman boli už viackrát vydrancované. Hmotné škody doterajších lúpeží odhadujú sa na niekoľko miliónov. Koncom júla t. r. bolo od tamojších*

59 Mjr. Józef Kuraś „Ogień“ (1915-1947)-czesc 2, 3. In: <http://podziemiezbrojne.blox.pl/2006/05/Mjr.Jozef-Kuras-Ogien-1915-1947-czesc-2,3.html>

60 Bližšie Józef Kuraś. In: [http://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Kura%C5%9B_a_Mjr.Józef_Kuraś_„Ogień“_\(1915-1947\)-czesc_1,2,3](http://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Kura%C5%9B_a_Mjr.Józef_Kuraś_„Ogień“_(1915-1947)-czesc_1,2,3). In: <http://podziemiezbrojne.blox.pl/2006/05/Mjr.Jozef-Kuras-Ogien-1915-1947-czesc-1,2,3.html>

61 Túto skutočnosť poľská historiografia síce priznáva, ale spomína ju len okrajovo, ako fakt, bez uvedenia širších súvislostí a konkrétnejších údajov. Príkladom môže byť konštatovanie, že "Ogień" potláčal „*proslowackie dążenia mieszkanców przygranicznych terenów. Nakładal kontrybucje na tych, którzy chcieli je oderwać od Polski. Nawet w PRL przyznawano, że przyczynił się do przywrócenia przedwojennej granicy.*“ In: Słowacy: „Ogień“ to bandyta, a nie bohater. <http://serwisy.gazeta.pl/kraj/1,34308,3603035.html>

62 SYRNÝ, M.: K problematike, c. d., s. 139.

63 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2. inv. č. 20, č. 77/Taj.46.

ozbrojencov nariadené obciam zložiť tieto sumy: Jurgov 400 000 zl., druhý raz Jurgov 200 000 zl., Krempachy 300 000 zl., Repiská 110 000 zl., Čierna Hora 200 000 zl., Tribš 300 000 zl., Nová Belá 200 000 zl.; okrem týchto bolo požadované šatstvo, dobytok, masť, slanina a iné požívatiný. V prípise sa zdôrazňuje, že ak do stanoveného termínu uvedené obce nezložia tieto obnosy, budú vydrancované.⁶⁴ Peniaze ako „výkupné“ však neboli vymáhané len od obcí, ale aj od jednotlivých osôb. Napríklad v obci Lapšanka dostalo 18. augusta 1946 deväť občanov slovenskej národnosti výzvu na „dobrovoľné“ odovzdanie peňažných čiastok v hodnote 500 dolárov, respektíve 100 – 300-tisíc zlotých.⁶⁵ Uvedené skutočnosti potvrdzuje situačná správa Povereníctva vnútra SNR z poľského pohraničia z 12. decembra 1946. Konštatuje, že ozbrojené skupiny nútia slovenské obyvateľstvo „odovzdávať peniaze, potravné články a pod. V danom prípade ide konkrétne o tlupu, ktorú vedie istý Kuráza (rozumej Kuraš – J. Š.) vystupujúci pod pseudonymom mjr. Ogień.“⁶⁶

Podobne aj správa povereníka vnútra M. Ferjenčika z apríla 1947 o situácii na Orave a Spiši informuje, že tu dochádza k týraniu slovenského obyvateľstva a rozkrádaniu ich majetku. Dokladá, že len do októbra 1946 bolo ťažko stýraných niekoľko stoviek Slovákov a 14 občanov slovenskej národnosti bolo zavraždených, na čom sa okrem poľskej milície, armády a jednotiek ilegálnej Armie Krajowej podieľala aj partizánska skupina "Błyskawica".⁶⁷ Zabitie štyroch Slovákov napokon nepriamo potvrdzuje tiež denník J. Kuraša, do ktorého si "Ogień" 15. októbra 1945 zapísal: „Czeterech Słowaków, nie dali okupu (výkupné – J. Š.)“⁶⁸ Ďalší štyria občania boli surovo zavraždení, ako doteraz s hrôzou spomínajú očití svedkovia a príbuzní obetí, v noci z 15. na 16. apríla 1947 v obci Nová Belá.⁶⁹ Podľa súčasných údajov mali „ogniowci“ na území Spiša, Oravy a Podhalia zavraždiť spolu 46 občanov slovenskej národnosti.⁷⁰

Medzi „špeciality“ príslušníkov oddielov "Błyskawica" patrili rozsudky tzv. čiat smrti (Komisja Szybko-Wykonawcza) zasielané občanom slovenskej národnosti. Obviňovali ich zo zradcovskej činnosti v prospech „nepriateľského“ Slovenska a vyhrážali sa im trestom či likvidáciou v prípade, ak nezaplatia „pokutu“ alebo urýchlene neopustia Poľsko. Rozsudky boli posielané poštou alebo poslom a boli opatrené

64 Tamže, č. 88/taj.46.

65 Tamže.

66 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra - sekretariát PV, inv. č. 31, šk. 5.

67 AMZV ČR Praha, f. Teritoriální odbory – obyčejné 1945 – 1953, Polsko, šk. 16, č. 80930/II-2/47.

68 Ogień w górach. Z notatnika „Ognia“. In: http://borowski_rodzina.w.interia.pl/ogien_19.htm

69 GREŠ, J.: Na rukách má slovenskú krv. In: <http://www.slovenska.sk/index.php?id=blog&no=2591>

70 List Ludomira Molitorisa, generálneho tajomníka Spolku Slovákov v Poľsku, rodákom, krajanom a spolupracovníkom z 2. 8. 2007, v ktorom ich informuje o návrhu Inštitutu Pamięci Narodowej (IPN) v Krakove na výstavbu pamätníka pre Henryka Głowińskiego. In: <http://beo.sk/vyzvy/58-d/432-vazeni-rodaci-krajania-spolupracovnici?tmpl=component>

pečiatkou s poľskou orlicou a s korunkou, iniciálami A. K. nápisom Oddział Partyzancki "Blyskawica" a podpisom "Ogień" (pozri prílohy). O týchto prípadoch informovali aj hlásenia veliteľov československých vojenských jednotiek a bezpečnostných orgánov zo slovensko-poľského pohraničia, ako napríklad „*Asi 10. 8. 1946 dostali v obci Jurgov piati ľudia výzvy, aby pod trestom smrti ihneď opustili poľské územie. Z toho boli dve ženy, ktoré museli nechať doma drobné deti. Akô dôvod udáva Partizánsky oddiel Blyskawica, ktorý tieto výzvy rozposlal, spoluprácu zo Slovenskom. Jedná sa však všetko len o jednoduchých ľudí, ktorí s politikou sotva majú čo spoločného, len sa otvorene hlásia za Slovákov.*“⁷¹

Pôsobenie „ogniowców“ sa však neobmedzovalo len na územie Poľska. Podľa archívnych a iných materiálov sa podieľali aj na už spomenutých lúpežných „výpadoch“ na Slovensko, pri ktorých dokonca napádali československé pohraničné orgány. Dokumentujú to aj zápisy v denníku J. Kuraša: „1945 – 18. grudnia (decembra) – *Konie ze Słowacji.....*; 1946 – 1. lutego (februára) – *Słowacja... Rozbity posterunek (strážne stanovište, policajná stanica – J. Š.) słowacki...*“⁷² Podobné svedectvá podávajú hlásenia československých pohraničných orgánov. Podľa nich mala napríklad skupina príslušníkov jedného z oddielov "Ognia" v nočných hodinách 24. júla 1946 v katastri obce Suchá Hora odcudziť päť kráv a „*Pravdepodobne tá istá ozbrojená jednotka v sile asi 150 mužov obsadila dňa 5. augusta 1946 o 21. hod. obec Hladovku...*“, kde obyvateľom zobrala potraviny a náčinie „*ktoré hodlá tlupa použiť pri svojom táborení v pohraničí.*“⁷³ Rovnakým „autorom“ boli pripisované aj lúpeže uskutočnené v novembri 1946 v obci Liesek, okres Trstená.⁷⁴ Oblastné veliteľstvo Národnej bezpečnosti v Levoči udávalo, že krádeže dobytky, ošípaných a šatstva sa dopúšťajú tlupy, ktoré „*prichádzajú na naše územie vo väčších 40 – 60 mužových skupinách, vyzbrojení sú automatickými zbraňami, oblečení poväčšine v uniformách poľských vojakov...*“⁷⁵ Súhrnný prehľad jednotiek orgánov vojenského obranného spravodajstva v slovensko-poľskom pohraničí o „bandách“ v Poľsku k 1. septembru 1946 ich činnosť zovšeobecňoval takto: „*...zdá sa, že okrem koristných výprav nemajú dôvod a záujem prejsť na územie ČSR, Ich postoj proti ČSR je však v zásade nepriateľský, najmä pokiaľ ide o eventuálne prepady menších pohraničných obcí, alebo obydlí v blízkosti št. hraníc,*

71 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2. inv. č. 20, č. 88/taj.46.

72 GREŠ, J.: Na rukách, c. d.

73 SNA Bratislava, f. PV-bez., inv. č. 43. šjk. 2, č. 57-7 dôv./46. Situačná správa Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku za júl-august 1946.

74 Tamže, č. 601-dôv.1946. Situačná správa Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku za november 1946.

75 Tamže, č. 508 dôv./1946. Situačná správa Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Levoči za november 1946.

ktoré pri prepade vydrancujú a prípadne i zapália. “76 Poľské materiály síce uvádzajú, že na rozdiel od poľského územia sa „ogniowci“ na Slovensku nedopúšťali vrážd77, no podľa spomienok pamätníkov minimálne k jednej takej udalosti došlo v roku 1946 pri obci Zábiedova.78

Akcie jednotiek poľskej armády a bezpečnostných síl proti ozbrojeným skupinám protikomunistického odboja v poľsko-slovenskom pohraničí prebiehali až do leta 1946 len v obmedzenom rozsahu a neprinášali väčšie výsledky. Pozornosť bola orientovaná predovšetkým na likvidovanie „bánd“ v priestoroch ďalej od hranice.79 Menšie jednotky WP a WOP sa stretnutiam s bielymi partizánmi, najmä „ogniowcami“, radšej vyhýbali a niektorí vojaci s nimi dokonca spolupracovali.80 Pomerne početné boli tiež prípady dezercií príslušníkov vojenských jednotiek, ako aj brancov a záložníkov pred nástupom vojenskej služby vo WP, k týmto skupinám.81

Zložité bezpečnostné pomery na poľskej aj slovenskej strane štátnej hranice viedli k prijatiu ešte prísnejších opatrení proti jej ilegálnemu prekračovaniu. Poverenictvo vnútra svojou vyhláškou zo 14. júna 1946 zakázalo až do odvolania malý pohraničný styk v okresoch Stará Ľubovňa a Spišská Stará Ves82 a postupne zvyšovalo počty príslušníkov oddelení Národnej bezpečnosti. Do Námestova, Podbiela a Lúčok boli umiestnené motorizované pohotovostné oddiely tejto bezpečnostnej zložky.83

Posilňovali a reorganizovali sa aj vojenské asistenčné oddiely, ktoré sa podieľali na strážení hranice a ochrane obyvateľstva v pohraničných oblastiach. V januári 1946 bola rozhodnutím veliteľa 4. pešej divízie spresnená dislokačná zostava asistenčného oddielu motorizovaného práporu 45 s veliteľstvom v Dolnom Kubíne, a to tak, aby sa priestor jeho operačnej činnosti mohol rozšíriť aj o obce Vitanová a Suchá

76 VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, šk. 71, inv. č. 171, č. 645/Taj.46 ZPÚ.

77 *Ogień w górach. Wspomnienia Ludwiga Borowskiego-byłego komandanta powiatowego MO w Nowym Targu z lat 1945 – 1947.* In: http://borowski_rodzina.w.interia.pl/ogien_19.htm

78 GREŠ, J.: Na rukách, c. d.

79 VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, šk. 1, č. 3333/Taj.2.odd.1946. Prehľad správ o bandách UPA od 15. mája 1946.

80 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 88/taj.46; porovnaj tamže, f. VO-4, šk. 19, inv. č. 77, č. 12-23 dôv./1946. Hlásenie Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti z Trstenej zo 4. júna 1946.

81 „*Úsek severne od Hladovky – Suchá Hora – Chocholka – Pekelník je zhušťovaný ozbrojenými tlupami, ktorých pribýva zo záložníkov, povolávaných k nástupu ďalšej činnnej služby v Poľsku. Horejšej jednotke velí W o g e ň, správne priezvisko Jozef Kuraš...*“ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 19, inv. č. 77, č. 12-23 dôv./1946. Hlásenie Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti z Trstenej zo 4. júna 1946.

82 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 43, šk. 3, č. 3-1 dôv./1947. Situačná správa Oblastného oddelenia Národnej bezpečnosti v Levoči za január 1947.

83 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 43, šk. 2, č. 57-3-dôv./46. Situačná správa Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku z 3. 5. 1946.

Hora.⁸⁴ Časť práporu však bola v máji 1946 z pohraničia Oravy stiahnutá a odslaná na východné Slovensko. Úlohou zosilneného stráženia hranice a hliadkovania v pohraničných oblastiach tohto regiónu bol zo začiatku poverený kombinovaný prápor 4 (krycie označenie „Váh“) zo 4. rýchlej divízie, ktorého veliteľstvo sa nachádzalo v Námestove. Úsek pohraničia vľavo od priestoru činnosti tejto jednotky zabezpečoval prápor s krycím označením „Hron“ (veliteľstvo v obci Mútne - bližšie údaje nemáme k dispozícii).⁸⁵ Ďalej na západ, v priestore Kysúc, bol rozmiestnený motorizovaný prápor 41 s veliteľstvom v Čadci⁸⁶, ktorý sa ale na konci leta 1946 presunul na Oravu, kde vystriedal prápor „Váh“. Priestor severného Spiša na východ od Štrbského Plesa vo Vysokých Tatrách po Starú Ľubovňu v tom istom čase začal strážiť kombinovaný prápor 14 (krycie označenie „Vltava“) zložený z príslušníkov peších plukov 12 (veliteľstvo Levice), 14 (Prešov), 25 (Zvolen) a 26 (Jelšava), ako aj delostreleckých plukov 208 (Ružomberok), 308 (Košice) a 358 (Kežmarok). Veliteľstvo práporu, ktorý mal štyri pešie rotý a jednu samopalnú rotu, sa nachádzalo v Spišskej Starej Vsi, neskôr v Spišských Hanušovciach, respektíve v Ždiari. Jedna pešia rota bola umiestnená v obciach Podspády („Cidlina“) a Javorina („Morava“), druhá v obciach Ždiar („Vlára“) a Osturňa („Orlica 1“), tretia v obciach Veľká Franková („Orlica“) a Spišské Hanušovce („Orlica 2“), štvrtá v obciach Veľký Lipník („Morava 1“), Heligovce („Morava 3“) a Litmanová („Morava 2“) a samopalná rota bola dislokovaná v Spišskej Starej Vsi („Topľa“).⁸⁷ Veliteľstvo celého zoskupenia malo krycie označenie „Jánošík“ a jeho veliteľom bol pplk. gšt. Ján Stanek, veliteľ 4. rýchlej divízie.

Operačná zostava jednotiek v ZH (zabezpečenie hranice) sa členila na tzv. spravodajský sled, ktorý tvorila sústava vojenských strážnic. Úlohou tu vyčlenených vojakov bolo predovšetkým získavať správy a informácie, hliadkovať na hranici a strážiť pridelený pohraničný priestor a v prípade napadnutia ozbrojenou skupinou klásť jej odpor až do príchodu posíl. Za spravodajským sledom nasledoval tzv. bojový sled. Tvorili ho rotné zálohy, ktoré mali za úlohu najmä zaistiť bezpečnosť priestoru medzi vojenskými strážnicami a na dôležitých smeroch, likvidovať zistené ilegálne skupiny a vykonávať výcvik podľa osobitých výcvikových smerníc. Hĺbku zostavy uzatvárali zálohy veliteľov práporov. Boli určené hlavne na posilnenie jednotiek bojového sledu v prípade ich ozbrojeného stretnutia s bandami. Okrem toho vykonávali hliad-

84 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 11192 Taj./1.odd.1946. Zaisťovanie pohraničného územia – opatrenie.

85 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 43, šk. 2, č. 57-7 dôv./46. Situačná správa Oblasťného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku za júl 1946.

86 SNA Bratislava, f. PV-bezp., inv. č. 43, šk. 2, č. 57-3-dôv./46. Situačná správa Oblasťného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku z 3. 5. 1946.

87 VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, šk. 91, inv. č. 477, č. 1/Taj. 46. Rozkaz pre zaisťovanie hraníc jednotkami „Vltava“ a č. 151/Taj. 46. Rozkaz na reorganizáciu jednotky „Vltava“.

kovú činnosť podľa pokynov veliteľa práporu a výcvik podľa mierových výcvikových smerníc.⁸⁸

Spravodajská činnosť československých vojenských i bezpečnostných orgánov sa podstatne zintenzívnila, a to z hľadiska plnenia tzv. ofenzívnych, ako aj tzv. obranných úloh. Aktívne vojenské výzvedné spravodajstvo proti Poľsku riadilo 2. oddelenie štábu veliteľstva 4. VO prostredníctvom podriadených zložiek a predsunutej spravodajskej ústredne, respektíve predsunutej agentúrnej ústredne v Žiline.⁸⁹ Charakter výzvedných úloh v podstate zodpovedal orientácii „ofenzívneho“ spravodajstva pohraničných staníc Národnej bezpečnosti, spresnenej výnosom VI. odboru Povereníctva vnútra SNR z 10. augusta 1946. Ukladal veliteľom staníc, aby „*upravili činnosť svojich orgánov hlavne na získavanie správ z pohraničia a tiež z vnútrozemia... do hĺbky 30 km od vlastných hraníc.*“ Objektom záujmu mala byť nielen činnosť ilegálnych ozbrojených skupín, ale aj dislokácia, organizácia, výzbroj a činnosť armády a polície, zmýšľanie a politické postoje ich príslušníkov, nálada obyvateľstva, politická, hospodárska a náboženská situácia v jednotlivých oblastiach a pod.⁹⁰ Správy a informácie vojenské spravodajské i bezpečnostné orgány získavali najmä prostredníctvom vytváranej spravodajskej siete, ktorej základom boli dôvernici a informátori z radov miestneho obyvateľstva. Z hľadiska utajenia boli označení číslom alebo krycím menom.⁹¹ Väčšinou išlo o pašerákov, z ktorých mnohí súčasne pracovali pre poľskú spravodajskú službu.⁹²

Táto možná „dvojtvárnosť“ agentov, ako aj podozrievanie časti občanov z pohraničných obcí a utečencov z inkorporovaného územia zo spolupráce s ilegálnymi skupinami v Poľsku, ktorým mali poskytovať informácie o československých vojenských jednotkách a bezpečnostných orgánoch⁹³, sa stali centrom záujmu vojenského obranného spravodajstva. Veľká pozornosť bola venovaná tiež príslušníkom vlast-

88 Tamže.

89 Bližšie ŠTAIGL, J.: Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1945 – 1967. In: *Historie a vojenství*, 2001, č. 2, s. 410–421.

90 Archív Ministerstva vnútra Nitrianska Streda, f. P-2, šk. 4, inv. j. 118.

91 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 51, inv. č. 262. Čs. agenti proti Poľsku – spravodajská sieť.

92 Hlavné obsahové zameranie poľského spravodajstva proti ČSR pozri AMZV ČR Praha, f. Teritoriální odbory – obyčejné 1945-1959, Polsko, šk. 29, č. 31722/46. Poľské vyzvedačství proti ČSR - opis rozkazu Ministerstva vojenství ve Varšavě z 19. 9. 1945.

93 Napríklad v situačnom spravodajskom hlásení veliteľa jednej z vojenských jednotiek na slovensko-poľskej hranici zo 16. augusta 1946 sa uvádzalo, že poľské ilegálne ozbrojené skupiny „*dosťávajú dosť dobré správy o činnosti nášho vojska, orgánov N. B. alebo F. S. od ľudí, ktorí dosavád prechádzali štátne hranice na povolenie vydané z poľskej strany pre malý pohraničný styk... Mnohí jednotlivci pracujú na našom území, nielen v pohraničí, ale i v hlbokom zázemí, bez povolenia pobytu a pracovného povolenia. Väčšinou tieto osoby vydávajú sa za Slovákov utečencov, nie je však vylúčené, že nie sú medzi nimi ľudia, ktorí spolupracujú s poľskými ilegálnymi organizáciami.*“ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 77/Taj.46.

ných jednotiek rozmiestnených v slovensko-poľskom pohraničí. Veliteľské a spravodajské orgány upozorňovali na skutočnosť, že mužstvo niektorých jednotiek, ako napríklad motorizovaného práporu 45 na Orave, pochádza väčšinou z tohto regiónu a „je príbuzného zmysľania ako tunajšie obyvateľstvo a niektorí spolupracovali s bandami“ Navrhovali vystriedanie týchto jednotiek „jednotkami, ktorých príslušníci nie sú regrutovaní z krajov, v ktorých majú pôsobiť.“⁹⁴ Ďalej išlo o sledovanie správania sa vojakov a veliteľského zboru k príslušníkom poľských jednotiek z hľadiska možného prezrádzania utajovaných skutočností. V tomto zmysle bola veliteľmi zdôrazňovaná nutnosť „aby i pred poľskými jednotkami, ako jednotkami spriateľenými, boli utajené opatrenia, konané vlastným vojskom. Dôvod je ten, že nemôže nám byť dobre známe, ako ďaleko je spravodajská služba voči poľskému vojsku účinná a mohlo by sa ľahko stať, že poľské vojsko bolo by mimo vôle dodávateľom správ o našich jednotkách pre bandy...“⁹⁵

Od leta 1946 sa činnosť poľských bezpečnostných zložiek a WOP sústredovala na likvidovanie ilegálnych ozbrojených formácií v poľsko-slovenskom pohraničí. Veľkou mierou k tomu prispeli závery koordinačnej komisie pre záležitosti Spiša a Oravy, vytvorenej na začiatku júna toho roka. Úlohou komisie, ktorej členmi boli aj zástupcovia poľského ministerstva obrany a ministerstva verejnej bezpečnosti, bolo oboznámiť sa s miestnou situáciou, preveriť pravdivosť incidentov uvádzaných v pokračujúcich nótach československého ministerstva zahraničných vecí o prenasledovaní Slovákov a navrhnúť opatrenia ku konsolidácii týchto regiónov. Komisia dospela k záveru, že súčasný stav je predovšetkým dôsledkom zlej hospodárskej situácie, nedostatočného zásobovania, negatívnych javov v činnosti jednotiek poľských úradov a jednotiek milície a protikomunistického odboja vo vzťahu k občanom slovenskej národnosti, ale aj intenzívnej propagandy, a to tak protipoľskej, ako protislovenskej. Za hlavné úlohy konsolidácie pomerov komisia pokladala, okrem iného, likvidáciu antikomunistického

94 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 3177/taj. 1. odd. 1946. Poznátky a návrhy pre ZH na Orave.

95 VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, šk. 39, č. 676/Taj.1946. Styk a spolupráca s poľskou armádou – smernice.

Poznámka: Niektoré spravodajské informácie o poľskej armáde (WP) upozorňovali, že jej príslušníkom nie je možné celkom dôverovať. Väčšina dôstojníkov mala údajne sympatizovať s generálom Władysławom Andersom „a to najviac preto, lebo skoro všetky dôležitejšie miesta v armáde sú obsadené dôstojníkmi Červenej armády.“ Podobné javy nahlády sa vyskytovali aj medzi mužstvom, pričom „Dokonca mnoho členov poľskej armády má legitímácie Armije Krajovej.“ Jednotky mali byť nedostatočne vycvičené, s nízkou morálkou a ich príslušníci mali nenávidieť „svojich politických referentov, ktorí majú za úkol na poli politickom prevýchovu armády.“ AMZV ČR Praha, f. Teritoriální odbory-obyčejné 1945-1949, Polsko, šk. 16, č. 91330/46. Správa Povereníctva vnútra SNR Ministerstvu zahraničných vecí ČSR v Prahe z 10. 5. 1946.

odboja a jasné upovedomenie miestneho obyvateľstva, že Horná Orava a Spiš zostanú súčasťou Poľska.⁹⁶

V prvej etape boja s ozbrojeným protikomunistickým podzemím sa predpokladalo „vyčistenie“ pohraničných úsekov krakovského a rzeszowského vojvodstva s tým, že „*Po pravdepodobnom úspešnom vykonaní týchto akcií... prikróčí poľské vojsko ku generálnej akcii proti bandám UPA v juhovýchodnom pohraničí Poľska, hraničiacim s ČSR a ZSSR.*“⁹⁷ Výsledky bezpečnostných akcií v poľsko-slovenskom pohraničí dosiahnuté do 11. júla 1946 hodnotil zástupca veliteľa 4. VO plk. gšt. Jan Heřman takto: „*V druhej polovici mája 1946 boli úspešne zakončené akcie proti bandám v priestoroch západne a východne VYS. TATIER a bandy v tomto priestore sa vyskytované treba považovať za zlikvidované. Teraz prebiehajú akcie menšieho rozsahu proti bandám NSZ v priestore ZWARDOŇ – BABIA GORA, ktoré skončia v krátkom čase... V najbližšom čase (za niekoľko dní) prikróčí poľské vojsko s dostatkom pripravených síl k akciám proti bandám... všeobecne v priestore NOWY SĄCZ.*“⁹⁸

V súvislosti so snahou zlikvidovať ozbrojené skupiny, ktoré pôsobili na poľskej aj slovenskej strane štátnej hranice, sa podstatne rozšírila spolupráca poľských a československých bezpečnostných orgánov a vojenských jednotiek. Napríklad v októbri 1946 sa uskutočnilo stretnutie okresného veliteľa MO v Nowom Targu s okresným veliteľom Národnej bezpečnosti v Ružomberku, na ktorom sa zaoberali otázkami spoločného postupu im podriadených zložiek proti „bandám“, osobitne proti oddielom "Ognia". Súčasne riešili aj možnosti spolupráce pri vyšetrovaní ich činnosti na poľskom i slovenskom území a pri pomoci postihnutým občanom.⁹⁹

Zásadný význam pre rozvoj spolupráce jednotiek československej a poľskej armády v západnej časti severného pohraničia Slovenska mala iniciatíva veliteľa OW v Krakove brig. gen. Mikolajja Prus-Więckowského, ktorý v októbri 1946 prostredníctvom československého styčného dôstojníka pplk. gšt. Musila navrhol, aby sa na strážnici WOP v Chyžnom uskutočnila porada vyšších československých a poľských veliteľov s cieľom skoordinať akcie proti ilegálnym ozbrojeným skupinám. V telegrame veliteľstvu 4. vojenskej oblasti a MNO o priebehu stretnutia plk. Musil uviedol: „*Veliteľ OW prosi cs. voj. spravu, aby spolupracovala na likvidácii bandy „Ogien“, ktera sa pripravuje na zimny ubytovani na cs. hranici medzi Suchou Horou k 7 km vych. Trstena a trigonometrem Volovec 2.065/16 km sev. vychodne Lipt. Sv. Mikulas. Tato banda cita asi 60 dobre ozbrojenych clenu... Pro likvidaci bandy... treba znati presne*

96 FRIEDL, J. – JIRÁSEK, Z.: Rozpačité spojení, c. d., s. 205-206.

97 VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, šk. 1. č. 3333/Taj.2.odd.1946. Prehľad správ o bandách UPA od 15. mája 1946.

98 Tamže.

99 *Ogien w górach. Współpraca s Czechosłowakami.* In: http://borowski_rodzina.w.interia.pl/ogien_37.htm

*umístění bunkru, skladu a dílen. Pozemným preskumom byla by banda upozornena na hrozící nebezpečí a proto prosí velitel OW Krakow ministerstvo nar. Obrany hl. st. o povolení preletaváním hranic polskými letouny za účelem provedení leteckého preskumu. Porizene snímky budou dany též československé straně. Pro vlastní likvidaci bandy Ogien prosí velitel OW o spolupráci československé voj. jednotky v síle praporu. Cela akce musí být připravena v největší tajnosti a proto jednotky pohraniční stráž – WOP ani československé pohraniční stanice nesmí být do akce zasvěteny.*¹⁰⁰

Podľa rozhodnutia náčelníka Hlavného štábu MNO arm. gen. Bohumila Bočka sa porady v Chyžnom mal zúčastniť zástupca veliteľa 4. vojenskej oblasti plk. gšt. J. Heřman s prednostom oblastného oddelenia vojenského obranného spravodajstva mjr. Pavlom Marcelym, plk. gšt. J. Stanek, a pplk. gšt. Musil. Náčelník HŠ MNO ďalej určil, že akcie proti „ogniowcom“ sa zúčastní „41. nebo 39. prapor od Teplice. Jeho přesun připravte do prostoru Dol. Kubína“ a ďalej „všechny jednotky ZH (zabezpečenia hraníc – J. Š.), které se již nyní nalézají v prostoru Oravy a Spiše...“ Veliteľstvo 4. VO súčasne informoval, že pre prelety hraníc poľským letectvom v úseku Suchá Hora – trig. 2065 Volovec vyžiadal súhlas Ministerstva vnútra ČSR a že „Eventuální použití našeho letectva (vojenského – J. Š.) bude nařízeno zvlášť.“¹⁰¹

Na schôdzke v Chyžnom, ktorá sa uskutočnila na začiatku novembra 1946, bol termín spoločnej akcie stanovený na 20. novembra. Z jednotiek československej armády sa jej zúčastnil motorizovaný prápor 41. Jeho roty zaujali „prehradné postavenie od kóty 1097 – západne kóty 1230 Magura – južne pozdĺž hraníc až na čl. štátnu hranicu juhozápadne Cichá (styčný bod).“ Nasadení boli aj príslušníci dvoch škôl Národnej bezpečnosti a pohotovostného oddielu Národnej bezpečnosti z Lúčok, ktorí tvorili zabezpečovací kordón na čiare Vitanová – Tichá dolina – štátna hranica. V priebehu akcie ale československí a poľskí vojaci zadržali len niekoľko pašerákov a osôb, ktoré prekročili hranice bez povolenia, ale žiadneho „ogniowca“. Veliteľ 4. divízie pplk. gšt. J. Stanek, ktorý riadil akciu na slovenskej strane, za hlavnú príčinu jej neúspechu pokladal to, že zrejme „banda bola upozornená krátko po schôdzke v Chyžnom a presunula sa do iného priestoru.“ Isté výhrady mal aj k „neprofesionálnemu“ postupu poľských vojakov a navrhol, že v prípade zistenia ilegálnych ozbrojencov v priestore jemu podriadených jednotiek pripraví „samostatnú akciu na zlikvidovanie bandy bez spolupráce s Poliakmi“.¹⁰²

100 NA ČR Praha, f. 850/1, šk. 4, inv. č. 18, sign. T1031. Opatření proti banderovcům (pre autentickejší je v citácii ponechaný text v pôvodnej „telegrafickej“ podobe – J. Š.)

101 Tamže.

102 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 50881/Taj. 1. odd. 1946. Akcia proti bande Ogien v priestore Magura – relácia.

Avizovanú akciu uskutočnili v dňoch 26. – 27. novembra 1946 tri roty práporu 41 s časťou iných vojenských jednotiek a príslušníkmi Národnej bezpečnosti v dolinách Západných Tatier – Jamnickej, Smrečianskej a Račkovej doline. Mala podobný výsledok ako predchádzajúca. Okrem nájdených stôp po táborení „bánd“ potvrdila, že „na území ČSR sa lúpežné bandy nenachádzajú. Tieto sa nachádzajú na území Poľska, a to v priestore Chocholowka (asi 250 mužov) a v priestore juh. – záp. Zakopané (asi 300 mužov Andersovcov).“¹⁰³ V súvislosti so zistenými nedostatkami v správaní sa vojakov k obyvateľstvu a najmä preukázanými prípadmi spolupráce niektorých z nich s pašerákmi ppl. gšt. Stanek však navrhol veliteľstvu 4. VO uskutočniť výmenu a redistribúciu jednotiek v severozápadnom pohraničí Slovenska. Odporúčal, že najvýhodnejšie by bolo „zosilniť ZH od Štrba až po moravskú hranicu jedným až dvoma prápormi z histor. zemi. Jedným kompletným práporom by sa previedlo ZH na Orave, od Hút po Erdútku (Oravská Lesná – J. Š.)...“¹⁰⁴ Veliteľ 4. VO uvedené návrhy podporil, pričom ako dôvod, okrem rozľahlosti úseku, obtiažnosti terénu a malého počtu nasadených jednotiek, uviedol aj skutočnosť, že „Oddiely NB museli byť v dôsledku vnútorných bezpečnostných opatrení stiahnuté a veliteľstvo Uhel (krycí názov veliteľstva 4. VO – J. Š.) nemá k dispozícii žiadnu jednotku, ktorú by mohlo použiť k žiadúcemu zosilneniu ZH.“¹⁰⁵

V nasledujúcich dňoch skutočne došlo k čiastočnému preskupeniu a výmene vojenských jednotiek v pohraničnom priestore od zemskej slovensko-moravskej hranice po Spiš. Ich novú dislokačnú a operačnú zostavu sa doterajším archívnym výskumom nepodarilo celkom zrekonštruovať. Z otvorených a krycích názvov jednotiek použitých v dokumentoch¹⁰⁶ je však možné vyvodiť nasledujúce zmeny: motorizovaný peší prápor 45 ako aj prápor „Hron“ boli z plnenia úloh ZH stiahnuté a v priestore Kysúc, s hlavným dôrazom na smere Skalité – Zwardoň, bol rozmiestnený peší prápor „Adam“ (predtým „Anna“) a severné oblasti Oravy zabezpečoval motorizovaný peší prápor 39 (krycí názov „Ivan“) s hlavnou orientáciou na smery Oravská Polhora – Korbielów, Trstená – Chyžne a Suchá Hora – Chocholów. Vystriedal tu peší motorizovaný prápor 41, ktorý prešiel do zálohy veliteľstva „Jánošík“, pričom bol súčasne poverený úlohou kryť vstupy do juhozápadných a južných dolín Západných Tatier a na Liptov. V priestore od moravsko-slovenskej zemskej hranice po Štrbu mali pôso-

103 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20,, č. 3177/taj. 1. odd. 1946. Poznatky a návrhy pre ZH na Orave.

104 Tamže.

105 Tamže.

106 Tamže; VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 3303Taj. 1. odd. 19463177/taj. 1. odd. 1946. Protokol o pohraničnom stretnutí – štvrtá schôdzka, ďalej šk. 4, inv. 37, č. 75785 Taj. 1. odd. 1947. Správy z priestoru sev. Spiša a č. 2427/taj. 1. odd. 1947. Súhrn správ o bandách UPA – predloženie.

biť ešte pešie prápory „Belo“ a „Jano“. Pohraničie regiónu Spiš naďalej zabezpečoval prápor „Vltava“.

Za účelom „*aby bol vyjasnený priebeh spoločnej akcie dňa 20. XI. 1946, aby boli vymenené informácie a ujednaná event. ďalšia spoločná akcia*“ navrhol veliteľ 4. VO brig. gen. Michal Širica nové stretnutie vyšších veliteľov československej a poľskej armády v Chyžnom. Zdôraznil pritom, že podľa informácií osôb, ktoré československé jednotky zadržali, sa základňa „ogniowcov“ nachádza „*V priestore Chocholówka – Dolina Koscieliska, tedy juhozápadne Zakopané. Tam sa vrátila tiež banda, ktorá 28. XI. večer prepadla osadu Pribylina a bola tesne prenasledovaná vlastnou jednotkou až asi 1 km na poľské územie.*“¹⁰⁷

Informáciu o tom, či sa spomenuté stretnutie československých a poľských veliteľov v Chyžnom uskutočnilo, sme v archívnych materiáloch zatiaľ nenašli. Dňa 6. decembra 1946 však jednotky poľskej bezpečnosti a WP, sústredené v tzv. Grupe Operacyjnej v Podhalí uskutočnili samostatnú akciu v priestore Chocholówka, ktorou sa im podarilo väčšinu tu utábozenej skupiny „ogniowcov“ zlikvidovať. Podľa poľských materiálov išlo o 2. rotu zoskupenia "Błyskawica", od polovice októbra 1946 doplnenú o zvyšky 4. roty aj s jej veliteľom "Dzielnym". Veliteľovi 2. roty "Powichrowi" sa podarilo uniknúť a vrátil sa späť do štábu "Błyskawica". Velenie nad zvyškom skupiny prevzal Jan Zdybalski "Tom", dovtedajší zástupca "Powichra".¹⁰⁸

Priebehom a výsledkami akcie, ako aj koordináciou ďalších opatrení, sa zaoberala schôdzka veliteľov z československej skupiny „Jánošík“ a poľskej Grupy Operacyjnej v Podhalí, ktorá sa uskutočnila 13. decembra 1946 v Trstenej.¹⁰⁹ Na stretnutí sa konštatovalo, že „*výsledkom úplnej spolupráce vojakov ČSR a poľských bolo umožnené rozbiť nebezpečnú bandu „Ogien“ pod velením „Powichra“, ktorý pôsobil na území poľskom i ČSR.*“ Zástupcovia oboch vojenských zoskupení sa ďalej dohodli, že na ďalšiu likvidáciu bánd, ktoré pôsobia v priestore Štrbské Pleso – Zwardoň „*musia byť hranice z oboch strán hermeticky uzavreté a po dobu zimy prerušený i malý pohraničný styk pre obyvateľstvo...*“ Pre zlepšenie vzájomnej spolupráce československých

107 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20,, č. 3177/taj. 1. odd. 1946. Poznanky a návrhy pre ZH na Orave.

108 Mjr. Józef Kuras „Ogien“ /1915-1947)-czesc 2. In: <http://podzemiezbrojne.blox.pl/2006/05/Mjr.Jozef-Kuras-Ogien-1915-1947-czesc-2.html>.

109 Za československú stranu sa rokovania zúčastnili pplk. gšt. Ján Stanek (veliteľ 4. rýchlej divízie a skupiny „Jánošík“), pplk. pech. Vojtech Janoušek (veliteľ pešieho práporu 39), kpt. pech. Alfred Kubiček (náčelník štábu pešieho práporu 39), mjr. gšt. František Holík, škpt. pech. Ladislav Demjen (prednosta 5. oddelenia – vojenského obranného spravodajstva štábu skupiny „Jánošík“, škpt. spoj. Pavel Žarnay a kpt. pech. Ján Hora. Ich partnermi z poľskej strany boli pplk. Ján Dragin, mjr. Tadeusz Szymański, kpt. Boleslaw Szwejgiert, kpt. Edward Suchy a por. Ernest Wiśniewski. VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 3303 Taj. 1. odd. 1946. Protokol o pohraničnom stretnutí – štvrtá schôdzka.

a poľských vojenských jednotiek, mali sa určiť na oboch stranách niekoľkí styční dôstojníci, oprávnení prekračovať hranice v určených miestach. Okrem toho bolo dohovoréné, že „*V prípade, ak by jedna strana z oboch zistila, že bandy unikajú z vlastného teritória na teritórium suseda, upovedomí ihneď suseda za účelom prevedenia akcie na jeho území. Správa sa odovzdá na linke Trstená – Chyžné.*“ V tomto zmysle sa na porade rokovalo aj o uskutočnení menšej spoločnej akcie v priestore od trig. 2065 Volovec po Oravskú Lesnú. Na záver zástupcovia Grupy operacyjnej v Podhale odovzdali československej strane časť zbraní ukoristených „ogniowcov“, ktorá pochádzala z ich výpadov na územie ČSR.¹¹⁰

Začiatok roka 1947 v poľsko-slovenskom pohraničí charakterizovala zvýšená aktivita zvyškov ilegálnych ozbrojených skupín, ktorá súvisela s blížiacim sa termínom volieb v Poľsku, ako aj snaha poľských bezpečnostných síl a WOP o dokončenie ich likvidácie. S pomocou agentov UBP, ktorí prenikli do skupín, sa vojenským jednotkám darilo sledovať ich pohyb a miesta zimného ubytovania. Na základe správy jedného z týchto informátorov bol zistený aj pobyt štábu zoskupenia "Błyskawica" na čele s "Ogniom" v obci Ostrowska. Na 400 príslušníkov Grupy Operacyjnej v Podhali obec 21. februára 1947 obkľúčilo. V nasledujúcom boji bola väčšina „ogniowcov“ zastrelená, viacerí sa dostali do zajatia a len malý počet z nich unikol. Samotný "Ogień" sa pri pokuse o samovraždu ťažko zranil a nasledujúci deň v nemocnici v Nowom Targu na následky zranení zomrel.¹¹¹

Po smrti "Ognia" a rozbití jemu podriadených a ďalších ozbrojených oddielov protikomunistického odboja v západnej a strednej časti poľsko-slovenského pohraničia, ako aj v dôsledku vyhlásenej amnestie pre ich príslušníkov vo februári 1947¹¹², sa situácia v severných oblastiach Oravy a Spiša čiastočne upokojila. Situačná správa Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku za marec 1947 uvádzala, že na bezpečnostnú atmosféru v kraji majú už „*málo citel'ný vplyv bezpečnostné pomery v susednom Poľsku*“. Súčasne však upozorňovala, že „*Podľa zachytených správ hodnoverných ozbrojené tlupy neboli úplne zlikvidované a prevádzajú ešte v Poľsku v dosť silných skupinách prepádavanie a okrádanie obyvateľstva.*“¹¹³ Napriek tomu bezpečnostné aj miestne orgány na Spiši navrhovali zrušiť zákaz malého pohraničného styku,

110 Tamže.

111 Mjr. Józef Kuraś „Ogień“ /1915-1947)-czesć 2. In: <http://podzemiezbrojne.blox.pl/2006/05/Mjr.Jozef-Kuras-Ogien-1915-1947-czesc-2.html>

112 KAMIŃSKI, L.: Ozbrojený odpor proti komunizmu v Poľsku. In: Moc verzus občan. Úloha represie a politického násillia v komunizme. Zborník z medzinárodného seminára. Bratislava : Ústav pamäti národa 2005, s. 66.

113 SNA Bratislava, f. PV-bezp., šk. 3, č. 9-3 dôv./1947. Tiež situačná správa ONV v Námestove uvádzala, že „z poľskej strany lúpežné bandy už neprichádzajú“. Tamže, šk. 4, inv. č. 44, č. 240/1947 prez.

ktorý spôsoboval slovenskému obyvateľstvu, predovšetkým z obcí na inkorporovanom území, veľké problémy.¹¹⁴

Upokojenie situácie umožnilo pristúpiť novým spôsobom k otázke udržiavania relatívne početných vojenských jednotiek v oravskom a spišskom pohraničí. Napríklad situačná správa ONV v Spišskej Starej Vsi za marec 1947 konštatovala, že „*Vzhľadom na uvedené pomery bolo by žiaduce uvažovať teraz o odvolaní vojenských jednotiek z tunajšieho okresu, poľažne o podstatnom znížení ich počtu na takú mieru, že by ony tvorili iba menšie posily pre stanice NB v okrese.*“¹¹⁵ Po vyriešení niektorých organizačných a dislokačných otázok nariadilo veliteľstvo 4. VO uskutočniť podstatné zmeny v počte a rozmiestnení jednotiek. V regióne Spiša „*Dňom 30. apríla 1947 bolo...vojsko z pohraničných obcí odvolené a zostala v tunajšej oblasti v obci Podolínec jedna rota vojska, ktorá má jednu čatu v Spišskej Starej Vsi a Ždiari – takže od toho času výkon služby a kontrolu hraníc štátnych väčšinou prevzala finančná pohraničná stráž a stanice NB v pohraničí.*“¹¹⁶ Z priestoru Oravy bol stiahnutý prápor „Ivan“ a namiesto neho do Trstenej prišla rota „Fialka“, ktorá sa na začiatku mája 1947 presunula do Oravskej Polhory.¹¹⁷ Po odvelení ďalšej jednotky z Tvrdošína rozhodlo veliteľstvo 4. VO dislokovať do Dolného Kubína asistenčnú rotu v počte 100 osôb s úlohou „*byť v pohotovosti pre zákrok na severnej Orave*“.¹¹⁸

Znižovanie počtu a sily vojenských jednotiek v pohraničí Oravy a Spiša však vyvolávalo obavy tunajších orgánov Národnej bezpečnosti o ďalší vývoj bezpečnostnej situácie. Upozorňovali, že ak „*miesto odchádzajúceho vojska nebudú sem vyslané dostatočne silné a pohotovú oddiely NB, ktoré by aj disponovali potrebným počtom motorových vozidiel, treba sa obávať podstatného zhoršenia bezpečnostnej situácie...lebo hoci je pravda, že niekoľko teroristických tlúp v susednom pohraničí poľskom bolo zneškodnených, predsa len s určitou možnosťou možno očakávať novšie prípady ozbrojených poľských tlúp, lebo...bezpečnostné pomery v Poľsku sú ešte ďaleko za tým, čo možno*

114 SNA Bratislava, f. PV-bezp., šk. 3, č. 3-3 dôv./1947. Situačná správa Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Levoči za marec 1947 a šk. 4, inv. č. 44, č. 272/1947 prez. Situačná správa ONV v Spišskej Starej Vsi za apríl 1947, ktorá upozorňovala, že „*Zastavenie pohraničného styku je už úplne bezpredmetné a treba ho uvoľniť, kým nie je neskoro.*“

115 SNA Bratislava, f. PV-bezp., šk. 4, inv. č. 44, č. 70/1947 prez.

116 SNA Bratislava, f. PV-bezp., šk. 3, č. 3-4 dôv./1947. Situačná správa Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti za apríl 1947.

117 Tamže, č. 9-5 dôv./47. Situačná správa Oblastného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Ružomberku za máj 1947.

118 SNA Bratislava, f. PV-bezp. III/3, šk. 452, č. 703 sprav./1947. Bezpečnostné správy-závady. Hlásenie Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti V. odboru Povereníctva vnútra z 15. 5. 1947.

nazvat' konsolidovanými. ¹¹⁹ V nasledujúcich mesiacoch sa ale ukázalo, že slabšie stráženie hranice, a to tak z československej, ako poľskej strany (tu najmä v dôsledku čiastočnej demobilizácie WOP od 5. marca 1947), využívali predovšetkým pašeráci¹²⁰ a na Spiši aj príslušníci Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA).¹²¹

Z hlásení vojenských, bezpečnostných a iných orgánov v podstate zmizli informácie o vplyve činnosti existujúcich zvyškov skupín poľského protikomunistického odboja na bezpečnostnú situáciu v regióne Oravy a Spiša, ako aj o extrémnych prípadoch perzekúcie Slovákov na inkorporovanom území. V snahe znížiť účinnosť oravskej a spišskej „zbrane“, ktorú československá diplomacia naďalej využívala na rokovaniach o územiach požiadavkách a spojeneckej zmluve, poľské orgány súčasne pristúpili k čiastkovému riešeniu menšinových práv Slovákov v týchto regiónoch, predovšetkým v oblasti školstva a kultúry, ako aj k náprave niektorých závažných pochybení miestnej správy. Okrem iného bol odvolaný prednosta okresného úradu v Nowom Targu a personálne čistky postihli aj vedenie miestnej milície.

10. marca 1947 bola na priamy pokyn J. V. Stalina podpísaná spojenecká zmluva medzi ČSR a Poľskom. Jej dodatkový protokol deklaroval rozhodnutie oboch štátov vyriešiť vzájomné územné spory do dvoch rokov a zároveň zabezpečiť Čechom a Slovákom v Poľsku a poľskému obyvateľstvu v ČSR možnosť národnostného, politického, kultúrneho a hospodárskeho rozvoja. Napĺňanie týchto ustanovení však nebolo priamočiarou záležitosťou a na Hornej Orave a Spiši dokonca prinieslo prechodné zhoršenie bezpečnostnej situácie. K nepokojnej atmosfére medzi obyvateľstvom však prispela aj návšteva československého diplomatického radcu Horvátha v týchto regiónoch v dňoch 13. – 17. mája 1947. Ten síce priznal istú konsolidáciu pomerov, okrem toho ale vzniesol aj vážne výhrady k postoju miestnych orgánov voči Slovákom a medzi slovenským obyvateľstvom mal súčasne vzbudzovať nádej na opätovné pripojenie ich obcí k ČSR. Viaceré vyjadrenia Horvátha vyvolali ostrú kritiku zo strany zástupcov okresného úradu v Nowom Targu.¹²²

Vývoj situácie podľa poľských úradov negatívne ovplyvňovala tiež činnosť a protipoľská propaganda tzv. Komitétu utečencov z Hornej Oravy a Spiša. Táto organizácia mala, okrem iného, medzi slovenskými utečencami šíriť nedôveru k snahám poľskej vlády o riešenie problémov, ako aj zárukám ich beztriestnosti a bezpečnosti v prípade

119 Tamže, č. 282-2 dôv./1947-V/1. Bezpečnostné správy – závary. Informácia Povereníctva vnútra Hlavnému veliteľstvu Národnej bezpečnosti z 8. 5. 1947.

120 Pozri napr. SNA Bratislava, f. PV-bezp., šk. 3, č. 9-3 dôv./1947. Tiež *situčná správa ONV* v Námestove uvádzala, že „z poľskej strany lúpežné bandy už neprichádzajú“. Tamže, šk. 4, inv. č. 44, č. 240/1947 prez.

121 AMZV ČR Praha, f. Teritoriální spisy – obyčejné 1945 – 1959, Polsko, šk. 8, zl. 2. Správa o situácii slovenskej menšiny v Poľsku z mája 1947.

122 FRIEDL, J. – JIRÁSEK, Z.: *Rozpačité spolenectví*, c. d., s. 299 – 301.

návratu do obcí na poľskom území.¹²³ Výrazne sa mala podieľať na tom, že do konca roka 1947 možnosť návratu do svojich domovov využilo len asi 500 osôb.¹²⁴ Informácie komitétu o postavení Slovákov v Poľsku však ústredné československé orgány v kontexte so správami z iných zdrojov pokladali za „dôveryhodné“. Dokumentuje to aj správa jedného z odborov Ministerstva zahraničných vecí ČSR z jesene 1947, ktorá uvádza, že tu „*podľa zhodného konštatovania činiteľov z komitétu utečencov a československých bezpečnostných orgánov došlo od podpísania zmluvy k zhoršeniu atmosféry.*“¹²⁵

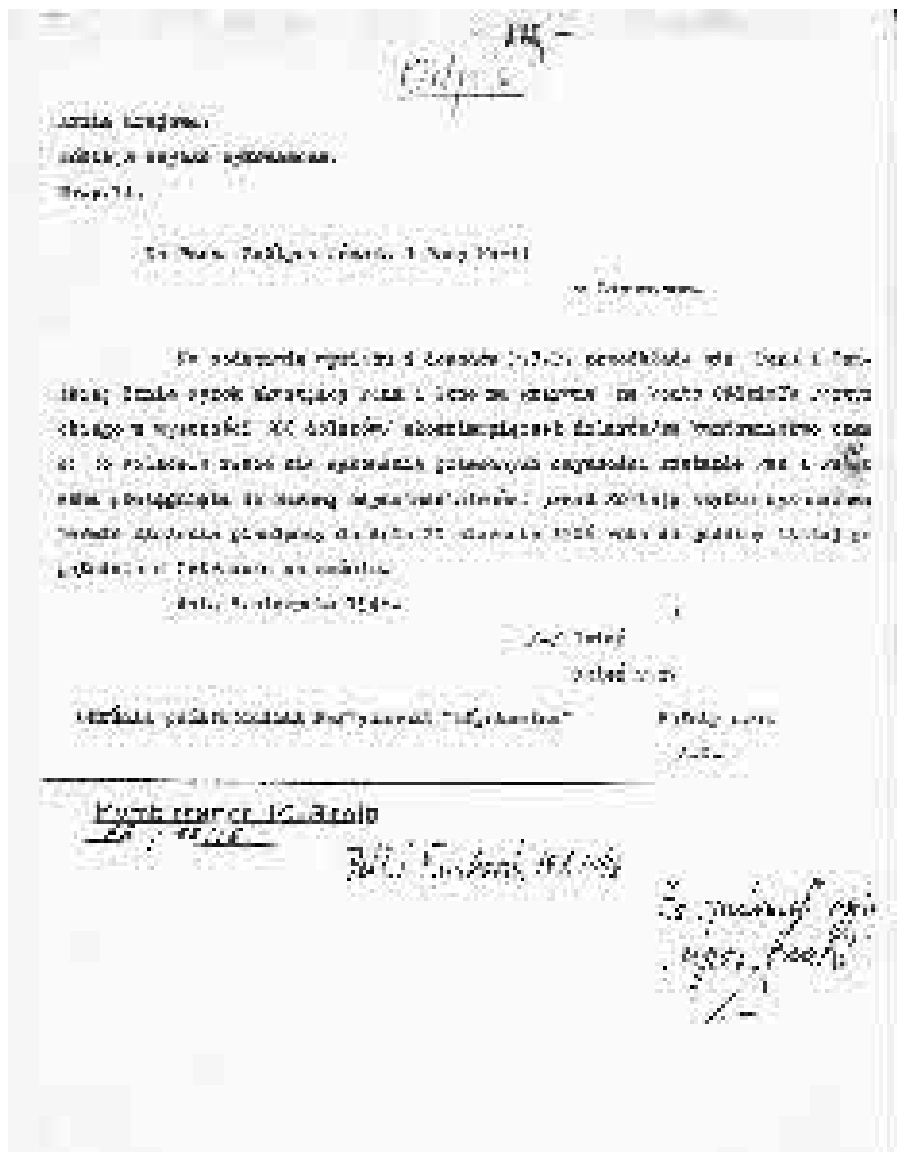
Aktuálne otázky Hornej Oravy a Spiša sa stali 17. septembra 1947 predmetom medzirezortnej porady vo Varšave a následnej porady v Krakove. Prijaté závery sa týkali predovšetkým školskej a kultúrnej politiky vo vzťahu k slovenskej menšine, skvalitnenia personálneho zloženia veliteľského zboru miestnych milícií, účinnejšieho zabezpečenia ochrany poľsko-slovenskej hranice jednotkami WOP a minimalizovania vplyvu slovenskej, respektíve československej propagandy.¹²⁶ Situácia na Hornej Orave a Spiši sa postupne upokojovala. Začali sa prehľbovať aj kontakty medzi miestnymi úradmi na oboch stranách hranice. Nové, širšie dimenzie tu dostala tiež spolupráca bezpečnostných zložiek a vojenských orgánov oboch štátov, najmä v súvislosti so zásahmi proti pašerákovi, banderovcom a pri zabezpečovaní tzv. akcie Visla. Niektoré nedoriešené územné a národnostné problémy však komplikovali československo-poľské vzťahy na Hornej Orave a Spiši v podstate až do konca 50. rokov. Viaceré, historikmi oboch krajín doteraz objektívne nie celkom objasnené a zhodnotené, udalosti a procesy, ktoré sa tu udiali po skončení druhej svetovej vojny, tu ale rezonujú do dnešných dní.

123 Tamže.

124 SYRNÝ, M.: K problematike, c. d., s. 139.

125 AMZV ČR Praha, f. Teritoriální spisy – obyčejné 1945 – 1959, Polsko, šk. 27, Poměry na Oravě a Spiši po podepsání smlouvy (bez č. j.).

126 FRIEDL – JIRÁSEK, ref. 9, s. 299-301.

Príloha 1: Odpis nariadenia "Ognia" slovenským občanom v Lašance, aby zaplatili „výkupné“ za „poburovanie“ proti Poľsku.

VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, príloha k čj. 155/Taj. 46

Príloha 2: Nariadenie s vlastnoručným podpisom "Ogna", ktoré slovenskej obyvateľke Jurgova pod hrozbou trestu smrti prikazuje okamžite opustiť poľské územie.

VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, príloha k č. j. 77/Taj. 46

POUŽITÁ LITERATÚRA

a) pramenné edície, monografie a štúdie

ANDRÁŠ, M.: Červená omša z iného pohľadu. In: *Literárny týždenník*, č. 10/2000

BAKA, I.: Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. Bratislava : VHÚ, 2006

BATOWSKI, H.: Stosunki polsko-czeskie, polsko-czechosłowackie i polsko-czesko-słowackie, 1918 – 1939. Uwagi metodologiczne i kierunki w literaturze historycznej. In: Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918 – 1945, red. E. Orlof. Rzeszów : Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, 1992

BENEŠ, E.: Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha : Orbis, 1948

BORÁK, M.: Československo-polská „malá válka“ u Čadce 25. listopadu 1938. In: *Historie a vojenství*, 1998, č. 4, s. 65-90

BRANDES, D.: Großbritannien und seine osteuropäischen Alliierten 1939 – 1943. Die Regierungen Polens, der Tschechoslowakei und Jugoslawiens im Londoner Exil vom Kriegsausbruch bis zur Konferenz von Teheran. München : Oldenbourg Verlag, 1988

BROUČEK, J.: Československá tragedie. Jak byla bolševizována ČSR. New York : s. n., 1953

CSÉFALVAY, F.: Partizánske hnutie na Slovensku v prvom období SNP (september – október 1944). Kandidátska dizertačná práca. Rukopis. Bratislava 1986

Československo-polská jednání o konfederaci 1939 – 1944. Československé diplomatické dokumenty, 3. díl, I. ŠTOVÍČEK – J. VALENTA (eds.). Praha : Historický ústav armády ČR, 1994

Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939 – 1945. Dokumenty. NĚMEČEK, J. (vedoucí kolektivu) – NOVÁČKOVÁ, H. – ŠTOVÍČEK, I. – TEJCHMAN, M. (eds.), 2. díl (červenec 1943 – březen 1945). Praha : Státní ústřední archiv, 1999

ČIERNY, J.: Nová orientácia československej zahraničnej politiky v rokoch 1941 – 1948. Bratislava : Pravda, 1979

DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939. Bratislava : Veda, 1991

DESZCZYŃSKI, M. P.: Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938 – 1939. Warszawa : Neriton, 2003

DEJMEK, J.: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 – 1992). Praha : Centrum pro ekonomii a politiku, 2002

DEREŇ, B.: Józef Kuraś Ogień Partyzant Podhala. Kraków : Wydawnictwo i Drukarnia „Secesia“, 1995

DIAMOND, W.: Czechoslovakia Between East and West. London : Stevens & Sons Ltd., 1947

Documents on Polish-Soviet Relations 1939 – 1945, 1. diel, 1939 – 1943 [predslov: Edward Raczynski]. London : Heinemann, 1961

Documents on Polish-Soviet Relations 1939 – 1945, 2. diel, 1943 – 1945 [predslov: Tytus Komarnicki]. London – Melbourne – Toronto : Heinemann, 1967

DRUG, Š.: Vladimír Clementis. Život a dielo v dokumentoch. Martin : Osveta, 1993

Dzieje Polski. Opracowanie Jan Żak [et al.] ; pod red. Jerzego Topolskiego. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975

FIALA, J.: Zpráva o akci B. Praha : Vyšehrad, 1994

FRIEDL, J.: Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády (*Polskie Siły Zbrojne*) za druhé světové války. Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 2005

FRIEDL, J.: Kniha o diplomacii „lublinského“ Polska (Materski Wojciech: Dyplomacja Polski „lubelskiej“). Lipiec 1944 – marzec 1947). In: *Slovanský přehled*, 2008, roč. XCIV, č. 2, s. 281-287

FRIEDL, J. – JIRÁSEK, Z.: Rozpačité spojení. Československo-polské vztahy v letech 1944 – 1949. Praha : Nakladatelství Skřivan, 2008

Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1944. Volume III (1944), The British Commonwealth and Europe. Washington : Government Printing Office, 1965

Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1947, Volume IV. Eastern Europe; The Soviet Union. Washington : Government Printing Office 1972

GEBHART, J – ŠIMOVIČEK, J.: Partizáni v Československu 1941 – 1945. Bratislava, Praha : Pravda, Naše vojsko, 1984

GRACA, B.: Prehľad dejín partizánskeho hnutia na Slovensku v druhej svetovej

vojne. Rukopis VHÚ – OVDS. Bratislava 1976

HOUDEK, F.: Vznik hraníc Slovenska. Bratislava : Prúdy, 1931

HULL, C.: The Memoirs of Cordell Hull. New York : Macmillan, 1948, 2. diel

HULAS, M.: Rząd gen. Władysława Sikorskiego (czerwiec 1940 – lipiec 1943).
In: Władze

RP na obczyźnie podczas II wojny światowej. Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa

niepodległościowego, 1. diel. Pod redakcją Z. Błażyńskiego. London : Polskie
Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, 1994, s. 163-264

KALINOWSKI, M.: Wszystkie nasze “groźne” sprawy. In: *Tygodnik Podhalański*,
roč. XVII. č. 30/915. 26. júla 2007

KAMIŃSKI, Ł.: Ozbrojený odpor proti komunizmu v Poľsku. In: Moc
verzus občan. Úloha represie a politického násilia v komunizme. Zborník
z medzinárodného seminára. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2005

KAMIŃSKI, M. K.: Z dziejów stosunków polsko-czechosłowackich po drugiej
wojnie światowej przed lutowymi wydarzeniami 1948 roku. In: Stosunki polsko-
czechosłowackie a rewolucje ludowo-demokratyczne. Warszawa 1980

KAMIŃSKI, M. K.: Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945 – 1948.
Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990

KAMIŃSKI, M. K.: Zarys polityki zagranicznej Rządu RP na obczyźnie 1939
– 1945. In: Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej. Materiały do
dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego, 1. diel. Pod redakcją Z.
Błażyńskiego. London : Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, 1994, s.
636-773

KAMIŃSKI, M. K.: Konflikt polsko-czeski 1918 – 1921. Warszawa :
Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2001

KAMIŃSKI, M. K.: Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski. Polityka
władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939
– 1943. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2005

KAMIŃSKI, M. K. – TEBINKA, J.: Na najwyższym szczeblu. Spotkania
premierów Rzeczypospolitej Polskiej i Wielkiej Brytanii podczas II wojny
światowej. Warszawa : Wydawnictwo LTW, 1999

KAPLAN, K.: Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha : Panorama, 1990

Katyń – dokumenty ludobójstwa: dokumenty i materiały archiwalne przekazane Polsce 14 października 1992 r. [preklad: W. Materski], Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 1992

Katyń: dokumenty zbrodni. Ed. W. Materski et al., 2. diel, Zagłada : marzec – czerwiec 1940, Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 1998; 3. diel, Losy ocalałych : lipiec 1940 – marzec 1943, Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2001

Katynskoje delo. Možno li postavit' točku? In: *Vojennyje Archivy Rosii*, ed. 1. Vypusk 1993

KISIELEWSKI, T.: Federacja srodkowoeuropejska. Pertraktacje polsko-czechoslowackie 1939 – 1943. Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1991

KLIMKO, J.: Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc. Bratislava : Obzor, 1980

Korespondence předsedy rady ministrů SSSR s prezidenty USA a ministerskými předsedy Velké Británie za Velké vlastenecké války 1941 – 1945. Praha : Svoboda, Naše vojsko, 1981

KOZEŃSKI, J.: Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej 1932 – 1938. Poznań : Instytut Zachodni, 1964

KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939 – 1945. Praha : Karolinum 2004

KWIEK, J.: Żydzi, Łemkowie, Słowacy w województwie Krakowskim w latach 1945 – 1949/50. Kraków : Nasza Księgarnia, 1998

LUKEŠ, I.: Stalin and Beneš at the End of September 1938: New Evidence from the Prague Archives. *Slavic Review*, 1993, Vol. 52, č. 1, s. 28-48

LUNDESTAD, G.: American Non-Policy Toward Eastern Europe 1943 – 1947. Universalism in an area not of essential interest to the United States. Tromsø – Oslo – Bergen : Universitetsforlaget, 1975

ŁATKA, J. S.: Bohater na nasze czasy? Kraków : Wydawnictwo i Drukarnia Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2007

ŁAWSKI, J.: Organizacja ochrony granic państwowych Polski Ludowej w latach 1945 – 1948. Warszawa: WAP, 1974

MATASOVSKY MATUSCHAK, I.: The Abandoned Ones. The Tragic Story of Slovakia's Spis and Orava Regions 1919 – 1948. Bez miesta vydania, vlastným nákladom 2008

MATERSKI, W.: Dyplomacja Polski „lubelskiej“ lipiec 1944 – marzec 1947. Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza Rytm, 2007

MICHÁLEK, S.: Nádeje a vytriezvenia. Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945 – 1951. Bratislava : Veda, 1995

Most. Tlačový orgán Únie slovenských spisovateľov, umelcov a kultúrnych tvorcov žijúcich mimo územia Slovenska, roč. 43, 1998, č. 1-2

NĚMEČEK, J.: Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939 – 1945. Praha : Academia, 2003

Oczami polskiego dyplomaty. Rozmowa ze Stefanem Jędrychowskim. In: *Polityka*, roč. 23, 1979, č. 10, s. 13-15

Pamäť ľudu 2. Spomienky účastníkov partizánskeho hnutia na Slovensku. Zost. Š. Pažur. Bratislava : Pravda, 1989

PAŽUR, Š.: Protifašistický odboj na východnom Slovensku. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974

PETRUF, P.: USA a studená vojna. Bratislava : Pravda, 1984

PETRUF, P.: Marshallov plán. Bratislava : Veda, 1993

RODÁK, J.: Slovensko-poľské pohraničie v jeseni 1944. In: Vojensko-politické aspekty karpatsko-duklianskej operácie. Zborník štúdií z vedeckej konferencie k 50. výročiu bojov o Duklu. Zost. B. Klein. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1996

ROLLET, H.: La Pologne au XX siècle. Paris : Éditions Pedone, 1984

ROMMERSTEIN, H.: Patrioci Związku Sowieckiego. Wykorzystywanie amerykańskich komunistów pochodzenia polskiego przez sowieckie służby specjalne. In: *Glaukopis*, č. 4, 2006, s. 69-73

SEGEŠ, D.: Edvard Beneš a sprawa polska w kontekście podpisania układu czechosłowacko-sowieckiego w 1943 r. In: *Dzieje Najnowsze*, roč. 38, 2006, č. 3, s. 17-55

SEGEŠ, D.: Dvojkříž v siločiarach Bieleho orla. Slovenská otázka v politike poľskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny. Bratislava : Veda, 2009

SCHMIDT, D. A.: Anatomy of Satellite. Boston : Little, Brown and Company, 1952

Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty. Zost. Vilém Prečan. Bratislava : EPOCHA, 1971

Slovo ľudu Hornej Oravy a Spiša rodákom v Československu a svetovej verejnosti. Bratislava : Komitét utečencov zo Spiša a Oravy, 1947

Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów. Ed. S. Stanisławska. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965

STEVENS, J. N.: Czechoslovakia at the Crossroads. The Economic Dilemmas of Communism in Postwar Czechoslovakia. New York : Columbia University Press, 1985

SYRNÝ, M.: K problematike Hornej Oravy a severného Spiša po druhej svetovej vojne. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 8, 2005

ŠEDIVÝ, J.: KSČ a československá zahraničná politika. Praha 1961

ŠMIGEL, M.: Banderovci na Slovensku (1945 – 1947). Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB a ÚVV UMB, 2007

ŠMIGEL, M. – MIČKO, P.: K problematike utečeneckých vln na Slovensko v rokoch 1944-1946. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 9, 2006, s. 175-184

ŠOLC, J.: Po boku prezidenta. František Moravec a jeho zpravodajská služba ve světle archívnych dokumentů. Praha : Naše vojsko, 2007

ŠTAIGL, J.: Ochrana štátnej hranice Slovenska po druhej svetovej vojne (1945 – 1950). In: *Vojenská história*, 4, 2000, č. 1

ŠTAIGL, J.: Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1945 – 1967. In: *Historie a vojenství*, 2001, č. 2, s. 410-421

ŠTAIGL, J. – ŠTEFANSKÝ, M.: Vojenské dejiny Slovenska 1945 – 1968. VI. zväzok. Bratislava : Magnet Press, 2007

ŠŤOVÍČEK, I.: Diplomatické pozadí uznání polské lublinské vlády. In: *Sborník archivních prací* 43, Praha, 1993, č. 1, s. 3-64

ULLMANN, W.: The United States in Prague. New York : Columbia University Press, 1978

URBANKOWSKI, B.: Červená omša čiže úsmev Stalina. In: *Literárny týždenník*, č. 1-2/2000 z 13. 1. 2000

YERGIN, D.: Shattered Peace, the Origins of the Cold War and the National Security State 1945 – 1948. New York : Houghton Mifflin, 1978

Život. Kultúrno-spoločenský časopis. Kraków, roč. 49, č. 6, jún 2007

b) elektronické pramene

ANDRÁŠ, M.: Poľská menšina na Slovensku. In: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/poliaci-8.htm>

PROCHWITZ, J.: Powstanie Wojsk Ochrony Pogranicza (w pięćdziesiątą rocznicę powstania).

In: <http://www.ketrzyn.ordinariat.opoka.org.pl/documents/HISTORIA/powstanie.htm>

PROCHWICZ, J.: Wojsko Polskie w ochronie granic Polski (w pięćdziesiątą rocznicę objęcia ochroną granic przez jednostki 2 Armii WWP). In: <http://www.ketrzyn.ordinariat.opoka.org.pl/documents/HISTORIA/wpoc.htm>

<http://beo.sk/vyzvy/58-d/432-vazeni-rodaci-krajania-spolupracovnici?tmpl=componen>

http://borowski_rodzina.w.interia.pl/ogien_19.htm

http://borowski_rodzina.w.interia.pl/ogien_37.htm

<http://podzemiezbrojne.blox.pl/2006/05/Mjr.Jozef-Kuras-Ogien-1915-1947-czesc-1, 2, 3.html>

<http://serwisy.gazeta.pl/kraj/1,34308,3603035.html> http://wilk.vpk.p.lodz.pl/~whatfor/zw_zgr_ogien.html

ZOZNAM SKRATIEK

AAN – Archiwum Akt Nowych
AIH – Akta Instytutu Hoovera
AK – Armia Krajowa
AMZV ČR – Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky
arm. gen. – armádny generál
AÚTGM – Archiv Ústavu T. G. Masaryka
c. d. – citované dielo
ČA – Červená armáda
čj. – číslo jednotky
čs., čsl. – československý
ČSR – Československá republika
dôv. – dôverné
DS – Demokratická strana
ed. – editor/editorka
ERP – European Recovery Program
f. – fond
FO – Foreign Office
FRUS – Foreign Relations of the United States
gen. – generál
hod. – hodina
HŠ – hlavný štáb
HV NB – Hlavné veliteľstvo Národnej bezpečnosti
inv. č. – inventárne číslo
IPN – Instytut Pamięci Narodowej
KBW – Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego
kpt. – kapitán
kpt. pech. – kapitán pechoty
KSČ – Komunistická strana Československa
LA-dův. – Londýnský archiv-důvěrný
MD – Maryland
mf. – mikrofilm
MFN – Most Favoured Nation (doložka najvyšších výhod)
mjr. – major
MNO – Ministerstvo národnej obrany
Msgr. – Monsignore

MÚA AV ČR – Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky
MZV – Ministerstvo zahraničních věcí
NAČR – Národní archiv České republiky
NAR – National Archives and Records
nasl. – nasledujúci
NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennych del
npor. – nadporučík
NSZ – Narodowe Siły Zbrojne
odd. – oddelenie
o. i. – okrem iného
ONV – Okresný národný výbor
OSN – Organizácia Spojených národov
OV – oblastné veliteľstvo
OW – okręg wojskowy
Pa. – Pensylvánia
PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
plk. – plukovník
plk. gšt. – plukovník generálneho štábu
plk. pech. – plukovník pechoty
POHG – Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy
por. – poručík
pozn. – poznámka
pplk. – podplukovník
pplk. del. – podplukovník delostrelectva
pplk. gšt. – podplukovník generálneho štábu
PPS – Polska Partia Socjalistyczna
PSL – Polskie Stronnictwo Ludowe
PV – Povereníctvo vnútra
PVNO – Poľský výbor národného oslobodenia
r. – rok
red. – redaktor, redakcia
resp. – respektíve
roč. – ročník
s. – strana
sign. – signatúra
SNA – Slovenský národný archív
SNR – Slovenská národná rada
SS – Schutzstaffel

šk. – škatuľa

škpt. – štábny kapitán

taj. – tajné

t. j. – to jest

TNA – The National Archives

t. r. – toho roku

TS – taktická skupina

UBP – Urząd Bezpieczeństwa Publicznego

UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Správa Spojených národov pre hospodársku obnovu a pomoc)

UPA – Ukrajinská povstalecká armáda

USA – United States of America

UŠPH – Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia

VA – výstrižkový archív

VO – vojenská oblasť

VÚA-VHA – Vojenský ústrední archív-Vojenský historický archív

WOP – Wojska Ochrony Pogranicza

WP – Wojsko Polskie

ZH – zabezpečenie hraníc

zl. – zložka

ZNB – Zbor národnej bezpečnosti

zost. – zostavovateľ/zostavovateľka

ZPÚ – zabezpečenie pohraničného územia

ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík

O AUTOROCH

JUDr. Matej Andráš (1921). Absolvent Právnickej fakulty UK v Bratislave. V období 1945 – 1951 pracoval v Ministerstve zahraničných vecí v Prahe, spočiatku ako referent pre Poľsko, potom ako osobný tajomník Vladimíra Clementisa (1946 – 1947). Bol konzulom ČSR v Katoviciach (1947 – 1950) a po návrate do MZV referentom pre Rumunsko (1950 – 1951). Po vylúčení z Komunistickej strany pracoval ako robotník. Neskôr pôsobil ako vedúci sekretariátu Zväzu slovenských spisovateľov, riaditeľ vydavateľstva Slovenský spisovateľ a riaditeľ Slovenskej literárnej agentúry. V roku 1991 ho zvolili za predsedu Spoločnosti priateľov Slovákov v Poľsku. Je autorom viacerých publicistických článkov uverejnených v periodikách *Nové slovo*, *Slovo*, *Literárny týždenník*, *Kultúra*, *Život*. Autor publikácie *Severné hranice Slovenska* (2009), v ktorej venuje pozornosť postoju Poľska, Československa a Slovenska k otázke vzájomných vzťahov, hraníc a prihraničných oblastí v prvej polovici 20. storočia.

PhDr. František Cséfalvay, CSc. (1953). Samostatný vedecký pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislave. Zaoberá sa odbojom a partizánskym hnutím na Slovensku za druhej svetovej vojny. Napísal niekoľko štúdií uverejnených na Slovensku a v zahraničí. Na svojom konte má niekoľko publikácií – je zostavovateľom zborníka *Slovensko a druhá svetová vojna* (2000), spoluautorom súborného diela *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945* (2005) a spoločne s Ľubicou Kázmerovou napísal chronológiu *Slovenská republika 1939 – 1945. Chronológia najdôležitejších udalostí* (2007). Podieľal sa na vzniku diela *Slovensko. Vojenská kronika* (2007). Je vedúcim autorského kolektívu a spoluautorom piateho zväzku *Vojenských dejín Slovenska venovaného obdobiu druhej svetovej vojny (Vojenské dejiny Slovenska V., 1939 – 1945)*, ktorú v roku 2008 vydalo nakladateľstvo Magnet Press v spolupráci s VHÚ v Bratislave.

PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. (1961). Samostatný vedecký pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave a od roku 2006 jeho riaditeľ. Venuje sa problematike americkej zahraničnej politiky voči Československu v druhej polovici 20. storočia, osobnosťami československej zahraničnej politiky z radov Slovákov, druhým a tretím československým a slovenským demokratickým exilom a krajanmi v Spojených štátoch amerických, vznikom OSN a vzťahom Československa k tejto organizácii. Je autorom a spoluautorom monografií *Nádeje a vytriezvenia. Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945 – 1951* (1995); *Ján Papánek – politik, diplomat, humanista* (1996); *Diplomat Štefan Osuský* (1999); *Andrew Valuchek – As They Knew Him* (2002). Je autorom a editorom publikácie *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice XX. storočia* (2003). Napísal monografiu *Případ Oatis. Československý komunistický režim verzus dopisovateľ Associated Press* (2005) a je spoluautorom a editorom práce *Juraj Slávik Neresnický, od politiky cez diplomaciu po exil* (2006). Jeho zatial najnovšou prácou je monografia *Rok 1968 a Československo. Postoj USA, Západu a OSN* (2008). Napísal niekoľko desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov uverejnených na Slovensku a v zahraničí.

Mgr. Dušan Segeš, M.A., PhD. (1977). Vedecký pracovník Oddelenia najnovších dejín Historického ústavu SAV v Bratislave. Je absolventom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a Inštitútu pre východnú Európu (Studium Europy Wschodniej) Varšavskej univerzity. Zaoberá sa československo-poľskými vzťahmi, slovensko-poľskými vzťahmi, poľskou zahraničnou politikou a vzťahom veľmocí k Poľsku a strednej Európe za druhej svetovej vojny. Je členom Slovensko-poľskej komisie historikov. Publikoval viac ako dvadsať vedeckých štúdií na Slovensku i v zahraničí, najmä v Poľsku. Je autorom monografie *Dvojkříž v siločiarach Bieleho orla. Slovenská otázka v politike poľskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny* (2009).

Pplk. v. v. PhDr. Jan Štaigl, CSc. (1948). Samostatný vedecký pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislave. Vo vedeckom výskume sa zameriava na vojensko-politické a vojensko-geografické aspekty vývoja Slovenska a otázky výstavby československej armády a ostatných ozbrojených zložiek na Slovensku po druhej svetovej vojne. Je spoluautorom publikácií *Ozbrojené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť. 90 rokov: 1918 – 2008* (druhé, doplnené vydanie 2008, prvé vydanie 2005); *Slovensko. Vojenská kronika* (2007) a *Vojenské dejiny Slovenska VI., 1945 – 1968* (2007).

SUMMARY

Relations and analogies of historical, social and cultural nature between the Poles and Slovaks in the past were intense and reflected in various spheres of our life. Slovak-Polish relations in the 20th century were and still are in the shadow of Polish-Czech relations. Moreover, it could be said that a considerable part of Polish society perceived Czechoslovakia mostly as a Czech state and that its perception of the Slovaks and Slovakia was dominated by this view. A similar optic, although to a lesser extent, is symptomatic for a part of Polish historiography dealing with Polish-Czechoslovak relations. Last but not least, the mainstream of Czech historical production dedicated to the Czechoslovak-Polish relations reflected the Slovak aspect rather marginally. These circumstances result to a great extent from the constitutional model of the centralized Czechoslovak state (Czechoslovak Republic and, after 1960, the Czechoslovak Socialist Republic – ČSSR), although the mentioned Polish perception of Czechoslovakia as a Czech state plays a certain role too. In historiography, this fact is reflected by a relative small number of research works devoted to the Slovak-Polish questions, nay – it affects the degree of knowledge about Slovak-Polish relations in the yesteryear and the way, how the Slovaks and Poles perceive each other.

The presented publication titled *Neighborhood in the Period of Crucial Changes* is dealing with selected aspects of Czechoslovak-Polish relations during 1943 – 1948. Its ambition is to mention some of the specific questions of Slovak-Polish relations in the 1940's. Although the considerations of the authors of particular articles in this book surveying the period starting with the final phase of the Second World War until 1948 are based on the Czechoslovak context, they are primarily focusing Slovak historical aspects and Slovak-Polish issues in this period. Both the macro- and micro-levels of these relations are reflected, such as the Polish-Czech-Slovak political relations in the exile in the final stage of World War 2, the international background and the attitude of the Great Powers towards Czechoslovakia and Poland, further the bilateral relations between both countries immediately after

WW2, and finally – the situation in the Czechoslovak-Polish, or more accurately, the Slovak-Polish border regions.

Dušan Segeš is focusing on the final period (1943 – 1945) of official diplomatic relations between the Czechoslovak and the Polish government in exile residing in London. These relations were interrupted in January 1945, after the decision taken by Czechoslovak authorities in exile to recognize the Polish Committee of National Liberation headed by the communists and close collaborationists of Stalin's Soviet Union. Segeš is presenting the details of the diplomatic *faux pas* caused by the Czechoslovak Ambassador in Moscow Zdeněk Fielinger in 1944, and further, among other Czechoslovak-Polish issues, a unique document written by President Edvard Beneš in April 1944, which is his personal account of the Czechoslovak-Polish political relations in the exile. Slavomír Michálek's study is dealing with the Czechoslovak foreign policy in the immediate after-war period (1945 – 1947), taking into consideration the possibilities of its orientation and the international context and reality of that time. The author is paying attention to the Czechoslovak project of "bridge building" between the East and the West (with the President Edvard Beneš and Foreign Minister Jan Masaryk as its major advocates), giving special examples such as the European Recovery Program (the so-called Marshall-Plan) where this Czechoslovak strategy was put through the mill and, in the long run, failed. František Cséfalvay is reflecting the activities of home-resistance and partisan groups operating in the Slovak-Polish border regions in 1944, mostly on the Slovak side of this border. Jan Štaigl deals with the specifics of security situation in the northern region Orava as a consequence of re-allocating of some of the parts of it to the Polish authority. The author is taking into account the development within both the regions incorporated to Poland and the Slovak parts of Orava and Spiš, from the entry of the Red Army to these territories up to the year 1947. This year meant a breakthrough in the bilateral relations between Czechoslovakia and Poland due to the signing of Czechoslovak-Polish treaty on friendship, cooperation and solidarity. Štaigl mainly reflects the activities in the Polish-Slovak border zone of the Polish military group "Błyskawica", headed by Józef Kuraś "Ogień". The members of this military formation were involved in persecutions of Slovaks living

in Poland after WW2; moreover, they were organized robberies of Slovak villages in Czechoslovakia. Štaigl is focusing on the actions taken by the Czechoslovak Army and Slovak armed forces against the troops of “Ogień” and their cooperation with Polish security forces in order to liquidate these troops. Matej Andráš is paying attention to chosen aspects of the Czechoslovak-Polish relations during 1945 – 1948, in particular focusing on territorial changes alongside the Czechoslovak-/Slovak-Polish border and the situation of Slovak inhabitants of Upper Orava and the Northern Spiš living in Poland after the Second World War. Andráš’s description of this topic is based on research of materials from historical and diplomatic archives, using also data from his own personal archive that was collected during his active diplomatic career in the Czechoslovak Ministry of Foreign Affairs.

MENNÝ REGISTER

A

ANDERS, Władysław gen. – 56, 91, 94
 ANDRÁŠ, Matej – 8
 ARCISZEWSKI, Tomasz – 13, 25

B

BALIŃSKI, Stanisław – 26
 BARTLOVÁ, Alena – 11
 BATKIEWICZ, Jan „Śmigły“ – 85
 BECK, Józef – 57
 BENEŠ, Edvard – 12-15, 18-22, 25-27,
 31-33, 39, 54, 56, 57, 59, 70
 BERIJA, Lavrentij Pavlovič – 56
 BIELOV-KOVALENKO, A. D. – 47
 BOČEK, Bohumil arm. gen. – 93
 BOHLEN, Charles Eustis – 17
 BRODOVSKÝ, František – 65, 66
 BYRNES, James Francis – 34

C

CIECHANOWSKI, Jan – 17
 CIEKER, Jozef – 27
 CLEMENTIS, Vladimír – 37, 60, 70
 CSÉFALVAY, František – 7
 CYRANKIEWICZ, Józef – 70

Č

ČATLOŠ, Ferdinand gen. – 44
 ČIČAJEV, Ivan Andrejevič – 25

D

DAVID, Josef – 19, 59, 60
 DĄBROWSKI, Dariusz – 11
 DEÁK, Ladislav – 11
 DEJEAN, Marcel – 37
 DEJMEK, Jindřich – 11

DEMJEN, Ladislav špkt. pech – 95
 DEREN, Bolesław – 68
 DRAGIN, Jan pplk. – 95
 DRTINA, Prokop – 36
 DZERŽINSKIJ, Feliks Edmundo-
 vič – 69

Ď

ĎURIŠ, Július – 59

E

EDEN, Anthony – 16, 24, 28
 ESSEN, Andrzej – 11

F

FERJENČÍK, Mikuláš – 86
 FIERLINGER, Zdeněk – 14, 22, 60,
 FOLTA, por. – 48
 FRIEDL, Jiří – 15

G

GATEHOUSE, Fanny – 22
 GARREAU, Roger – 23
 GAULLE, Charles de gen. – 23
 GEBERT, Bolesław – 14
 GEBHART, Jan – 11
 GLASER, Ivan – 24
 GŁOWIŃSKI, Henryk – 69, 86
 GNIAZDOWSKI, Mateusz – 11
 GOTTWALD, Klement – 31, 36, 59-61,
 70
 GRABSKI, Władysław – 53-55

H

HEJRET, Josef – 19, 25, 26, 60, 61
 HERTZ, Aleksander – 14

HEŘMAN, J. plk. gšt. – 92, 93
HITLER, Adolf – 56
HNÍZDO, Jaroslav – 60
HODŽA, Milan – 13
HOLÍK, František mjr. gšt. – 95
HORA, Ján kpt. pech. – 95
HORTHY, Miklós – 56
HORVÁTH, Július – 98
HULL Cordell – 17
HUSÁR, J. plk. pech. – 47

CH

CHALÚPKA, Jozef – 65-68
CHLIPAŁA, Karol – 63
CHOMA, Jan – 61
CHURCHILL, Winston Spencer –
16-18, 24, 25, 62

J

JAGODZIŃSKI, Jan – 19
JANOUSZEK, Wojtech pplk. pech. – 95
JANUSZAJTIS, Marian gen. – 18
JAREMA, npor. – 49
JAROMOV, Vladimír Petrovič – 50
JEMELJANOV, Alexej G. – 43
JOBÁK, kpt. – 50

K

KACZYŃSKI, Lech – 68
KALATA, Dominik – 65-67
KALINOWSKI, Marek – 69
KAMIŃSKI, Marek Kazimierz – 11, 47
KARALUS, Sylwester – 26
KARASJOV-STEPANOV, Viktor Ale-
xandrovič – 47
KAZMEROVÁ, Ľubica – 11, 103
KEMKO, Igor – 50
KLAPÁLEK, Karel gen. – 73

KOLASA, Jan „Powicher“ – 85, 95
KOPECKÝ, Václav – 59, 60
KRAK, Ján – 65, 67, 68
KREMPAŠSKÝ, Ondrej npor. – 49
KROHA, Hans pplk. – 44
KUBIAK, Marcin „Roman“ – 84
KUBÍČEK, Alfred kpt. pech. – 95
KURAS, Józef „Ogień“ – 8, 63, 65,
67-69, 84-87, 92, 93, 95, 96, 100,
101
KVVITINSKIJ, Vjačeslav Antonovič
kpt. – 47

L

LANGE, Oskar Ryszard – 14, 18,
LAPŠANSKÝ, Ján – 65-68
LEJA, Leon – 61
LESNIKOVSKIJ, Savelij – 47
LICHNER, Ján – 23, 60
LOCKHART, Robert Bruce – 28
LOVICH, Ján kpt. pech. – 50

Ł

ŁATANKOVCI – 68, 69
ŁATKA, Jerzy Stefan – 69

M

MAJER, Václav – 60
MAJERIKOVÁ, Milica – 69
MARCELY, Pavol mjr. – 93
MARKUS, Mikuláš brig. gen. – 77
MARSHALL, George Catlett – 35-40
MASARYK, Jan – 20, 22, 31, 36-41, 70
MATERSKI, Wojciech – 15
MATIAŠOVSKÝ, Jozef (ml.) – 62
MAXA, Prokop – 19
MELNYCZUK, Eugeniusz „Lis“ – 84
MICHÁLEK, Slavomír – 7

MIKOŁAJCZYK, Stanisław – 13,
16-18, 22-25
MODZELEWSKI, Zygmunt – 70
MOLITORIS, Ludomír – 86
MOLOTOV, Vjačeslav Michajlovič –
70
MNISZEK, Aleksander – 24
MUSIL, pplk. gšt. – 92, 93

N

NEJEDLÝ, Zdeněk – 59, 60
NICHOLS, Philip Bouverie Bowyer –
22, 23, 37
NOWINOWSKI, Sławomir M. – 11

O

Ogień – pozri KURAŚ
OLSZEWSKI, Józef – 71
ORLOF, Ewa – 11
OSIPOV-MORSKOJ, Michal Petrovič
pplk. – 49
OSÓBKA-MORAWSKI, Edward – 14,
22, 26
OSTASZEWSKI, Stefan „Rysiek“ – 85
OŠKVAROK, Ján – 46, 50

P

PERKO, Emil pplk. del. – 77
PIETOR, Ivan – 59, 60
PILARSKI, Sebastian – 11
PIŁSUDSKI, Józef Klemens – 53
POLÁK, Milan – 59, 61
POTOCKI, Jerzy – 27
POWERS, John – 41
PRAGIER, Adam – 25
PRCHAŁA, Lev gen. – 14, 27
PRÍDAVOK, Peter – 14, 27
PROCHÁZKA, Adolf – 59, 60

PROKOPIUK, Nikolaj pplk. – 48, 49
PUŁASKI, Michał – 11
PRUS-WIĘCKOWSKI, Mikołaj brig.
gen. – 92

R

RACZKIEWICZ, Władysław – 27
RACZYŃSKI, Edward – 20, 21
RICYR, Jan – 65
RIDDLEBERGER, John – 36
RIPKA, Hubert – 16
ROBERTS, Frank Kenyon – 22, 23
ROOSEVELT, Franklin Delano – 16,
17, 32

S

SEGEŠ, Dušan – 7, 8
SCHMIDT, Dana Adams – 40
SCHOENFELD, Rudolph Emil – 23
SIKORSKI, Władysław Eugeniusz –
12, 13, 16, 20
SKALICKÝ, Jiří – 23, 24, 26
STALIN, Josif Visarionovič – 12, 13,
15-18, 23-25, 36, 39, 40, 56, 62, 70,
98
STANEK, Ján pplk. gšt. – 89, 93-95
STEINHARDT, Lawrence Adolph – 36,
37
SUCHY, Edward kpt. – 95
SVOBODA, Ludvík – 58
SZYMAŃSKI, Tadeusz mjr. – 95
SZYSZKO, Michał – 62
SZWEJGIERT, Bolesław kpt. – 95

Š

ŠČUREK, Ján – 65-68
ŠČUREK, František – 67
ŠIRICA, Michal – 77, 95

ŠIROKÝ, Viliam – 59
ŠOLTÉSZ, Jozef – 59
ŠOLTÝS, Andrej – 68
ŠOLTÝSOVÁ, Veronika – 68
ŠRÁMEK, Jan – 59
ŠROBÁR, Vavro – 59, 60
ŠTAIGL, Jan – 8
ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia – 11
ŠUKAJEV, Michail Illarionovič – 46,
47

T

TABIŠ, Jozef – 49
TALSKÝ, Viliam plk. gšt. – 44
TARNOWSKI, Adam – 20, 26
TICHONOV, Peter S. – 49, 50
TISO, Jozef – 60
TOMASZEWSKI, Jerzy – 11
TRUMAN, Harry – 62

U

URSÍNY, Ján – 59

V

VELIČKO, Peter Aleksejevič npor. – 49
VOGL, Jozef pplk. del. – 48, 49
VOLKMANN, mjr. – 50
VYŠINSKIJ, Andrej Januárovič – 34

W

WIERBŁOWSKI, Stefan – 71
WILANOWSKI, Stefan – 19
WIŚNIEWSKI, Ernest por. – 95
WITEK, Jan – 61
WITISKA, Josef – 44
WITOS, Wincenty – 55
WRONA, Józef – 64

Z

ZAREMBA, Władysław – 25
ZDYBALSKI, Jan „Tom“ – 95
ZORIN, Valerian Alexandrovič – 60, 70

Ž

ŽÁČEK, Rudolf – 11
ŽARNAY, Pavel škpt. spoj. – 95

Ž

ŽELIGOWSKI, Lucjan gen. – 18

Slovensko-poľské vzťahy v 20. storočí boli a do istej miery ešte stále sú v tieni poľsko-českých relácií. Možno dokonca konštatovať, že značná časť poľskej spoločnosti vnímala Československo predovšetkým ako český štát a touto optikou nazerala aj na Slovensko a Slovákov.

Napraviť, či presnejšie doplniť tento zjednodušený a o slovenskú dimenziu ochudobnený obraz je predovšetkým úlohou historikov a bádateľov zo Slovenska. Prezentovaná publikácia má ambíciu poukázať na niektoré špecifické otázky slovensko-poľských vzťahov v 40. rokoch 20. storočia. Autori príspevkov mapujúcich obdobie od záverečnej fázy druhej svetovej vojny až do roku 1948 síce vychádzajú z československého kontextu, ale primárnu pozornosť venujú slovenským aspektom a slovensko-poľským témam.

Reflektujú v nich niekoľko rovín: česko-slovensko-poľské politické vzťahy v londýnskom exile v záverečnej etape druhej svetovej vojny, medzinárodnopolitickú rovinu a prístup veľmocí k Československu a Poľsku, bilaterálne vzťahy medzi obidvoma krajinami bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny a v neposlednom rade situáciu v československo-poľskom, resp. v slovensko-poľskom pohraničí.

